

**ВАЗОРАТИ ТАЪЛИМОТИ ОЛЇ, ФАН ВА
ИННОВАТСИОНИИ ҶУМҲУРИИ ЎЗБЕКИСТОН**

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ПЕДАГОГИИ
ШАҲРИ ЧИРЧИҚ**

А.КАРИМҶОНОВ, Д.А.КАРИМҶОНОВА

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ҲУСНИХАТ

(Дастури омӯзишӣ-таълимӣ барои донишомӯзони бакалавриати
“Таълими ибтидоӣ” – 60110500)

**“ZEBO PRINT”
Тошкент – 2023**

UO‘K:

KBK:

J –

Каримчонов А., Каримчонова Д.А. Методикаи таълими хуснихат // Дастури омӯзишӣ-таълимӣ. Тошкент. “Zebo print”, 2023. – 124 с.

Дар мамлакати мо дар назди мактабҳои олии ва миёнаи махсус вазифа гузошта шудааст, ки мутахассисони рақобатнок, дарси сифатҳои баланди маънавию ахлоқӣ тайёр карда шавад.

Дар ҳалли ин вазифа бешубҳа, илми «Методикаи таълими хуснихат» мавқеи худро дорад. Ин дастури омӯзишию таълимӣ мазкур мувофиқи нақша ва барномаи курси «Методикаи таълими хуснихат» тартиб дода шудааст. Аз рӯи машғулиятҳо, тартиб додани машғулиятҳои лексионӣ, мавзӯҳои мустақили кор, тавсияҳои методӣ оиди назорат ва тарзи баҳогузорию онҳо, тавсияҳои тестии худназоратӣ, вариантҳои назорати мобайнӣ ва ҷамъбасти, рӯйхати адабиёт дохил карда шудаанд. Дар асоси мақсад ва вазифаҳои ин илм мавзӯҳо ба таври мунтазам ва ба ҳам алоқаманд баён гардида, дар ҳар як лексия ибораҳои асосӣ, ки мазмуни онро инъикос мекунанд, алоҳида баён карда мешаванд.

Дастури омӯзишӣ-таълимии «Методикаи таълими хуснихат» дар нақшаи таълимии фанни методикаи таълими ибтидоӣ ва таълими хаттотӣ, ташаккули он; асоси илмӣ илми методологияи хуснихат; технологияҳои таълим ба донишҷӯён вобаста кардашуда; технологияи илмӣ дар асоси тезонидани фаъолияти хонандагон дар таълими мактаб; дар он технологияҳои таълимии рушдбанда, ки ба ташкил ва идоракунии самараноки раванди педагогӣ асос ёфтааст, технологияҳои таълимӣ, ки тафаккури интиқодиро инкишоф медиҳанд инъикос ёфтааст.

БАҲРАСИКУНАНДАҲО:

О.М. Ҷабборов – доктори илми фалсафаи фанҳои педагогӣ (PhD), дотсент.

Х.Р. Санакулов – номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент.

Дастури омӯзишӣ-таълимии тибқи фармони Вазорати таълимоти олии, фан ва инноватсионии Ҷумҳурии Ўзбекистон № 68 аз 27 март соли 2023, ва нашри нашрияҳои, ки аз ҷониби Девони Вазирони Ҷумҳурии Ўзбекистон иҷозатнома доранд, иҷозат дода шудааст.

ISBN

Хишти аввал гар ниҳад меъмор қач,
То охир меравад он девор қач.

ПЕШГУФТОР

Мақсади асосии мактаб ҳанӯз аз оғози таълими ибтидоӣ ташаққул додани забони адабии кӯдакаст, ки аз таъсири лаҳҷаву шева дур ва ба забони адабии бадеӣ наздик бошад. Маълум аст, ки нутқи даҳонӣ ва хаттии кӯдак ҳар қадар тараққи ёфта бошад, донишомӯзии он ҳам ҳамон қадар осон мегардад.

Мақсади асосии омӯзиши фани «Методикаи таълими ҳуснихат» ин ба донишҷӯён омӯзонидани методи таълими грамматика, имло ва инкишофи нутқ буда, дар бораи роҳ ва воситаҳои таълим ва ҷаҳол намудани захираи луғавӣ, инкишофи нутқи алоқанок ва хаттии наврасон иборат аст.

Фанни Методикаи таълими ҳуснихат ин илм дар бораи роҳ ва воситаҳои таълим, бӯй ва ҷаҳол намудани захираи луғат, инкишофи нутқи алоқаноки мактабии хурдсол аст, ки масъалаҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Мақсади мазмуни таълим (чиро омӯзонидан лозим?)
2. Принсип ва тарзу усулҳои таълим (чӣ тавр омӯзонидан лозим?)
3. Роҳҳои самараноктарини таълими забони модарӣ (чаро ин тавр неву маҳз ба тарзи зайл таълим додан зарур аст?)
4. Санҷиши махсуси ин ё он тарзу воситаи таълим.
5. Мушоҳидаи тарзи гузориши дарс.
6. Мушоҳидаи лаҳҷаҳои дарс.

Таълим дар синфи яқум сар то сар саводноккунии хонандагонро дар назар дорад. Барномаи таълим таъкид менамояд, ки мақсади дарсҳои давраи таълими савод, пеш аз ҳама, ёд додани хондану навиштан, бӯй намудани захираи луғавии хонандагон ва дар ин асос ташаққулу инкишоф додани нутқи мураттаби онҳо мебошад.

Вазифаҳои фанни мазкур иборат аз омӯзиши қоидаҳо, усулҳо ва усулҳои таълими хонандагони синфҳои ибтидоӣ оид ба ҳаттӣ, навиштани зебо, аҳамияти ҳаттӣ, усулҳои кор бо имзои худ, принципҳо, усулҳо ва усулҳои гурӯҳбандии ҳарфҳо, банақшагирии дарси супориши хонагӣ, сохтори дарси хонагӣ, шаклҳои ташкили он, графикаи усулҳои ошкор ва бартараф намудани ҳатогиҳо, додани маълумоти назариявӣ ва амалӣ оид ба таълими баҳодиҳии навиштани хонандагон мебошад.

ТАЛАБҲО НИСБАТИ ФАНИИ МЕТОДИКАИ ҲУСНИХАТ ДАР ДАВРАИ САВОД

Барномаи таълимии синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои саводомӯзӣ ёд додани хондану навиштан, бо тарзи маданӣ суҳан кардану суҳан шунидан ва зимни онҳо нисбати илму илмомӯзӣ бедор намудани шавқу завқи кӯдакро таъкид менамояд. Ин талаби барнома ҳамон вақт амалӣ мегардад, ки агар таълими дарсҳои давраи таълими савод тезонидани фаъолияти донишандӯзии хонанда таъмин карда шавад.

Маълум аст, ки хонандагони сини хурди мактабӣ, бохусус хонандагони синфи якум, ниҳоят серҳаракатанд, диққату хотираи онҳо мустаҳкам нест, онҳо муддати дароз диққати худро ба як кор равон карда наметавонанд, ба тезӣ хаста мешаванд, такрори як амал, якрангии таълим онҳоро ба зудӣ дилгир менамояд. Аз ин рӯ, дар рафти саводомӯзӣ роҳу усул, омилҳои тезонидани фаъолияти донишомӯзии хонандагонро бояд ҳисоб кард.

Фаъолонидани хонандагонро шартан ба се қисмат метавон ҷудо кард:

аввал – ин фаъолнокии шахсии хонанда,

дувум – дар зери таъсири муаллим ба ҳаракат овардани хонанда,

сеюм – дар таъсири воситаҳои гуногуни таълимӣ.

Ҳамаи ин қисматҳо ба ҳам марбутанд ва яке дигареро қувват медиҳанд. Онҳо барои дуруст дарк намудани маводи таълимӣ ва зимни он ташаккулу тақомули дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон муҳиманд.

МАВЗҶҶИ 1. Мақсад ва вазифаҳои илми “хуснихат ва методологияи таълими он”

Нақша:

1. Маълумот дар бораи методологияи хуснихат.
2. Мақсад ва вазифаҳои таълими хуснихат.
3. Усули ташкили раванди навиштан.
4. Усулшиносии хуснихат ва илмҳои дигар.

***Мақсади дарс:** додани фаҳмиши умумӣ дар бораи илми Хуснихат ва методологияи таълими он, ҳадаф ва вазифаҳои илм ва робитаи он бо илмҳо.*

***Вожаҳои калидӣ:** мақсади асосии таълими хуснихат, вазифаҳои фанни хуснихат, вазифаи таълими хат, усулшиносии хуснихат, фанҳои дигар, қоидаҳои умумии дидактики, навиштани зебо, ташкили дурусти раванди навиштан, чараҳои омӯзиши хаттӣ донишҷӯ.*

Ҳадафи асосии илми методикаи таълими хуснихат омода намудани хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба раванди таълим дар се самт мебошад:

1. Ба донишҷӯён оид ба методологияи хуснихат маълумоти назариявӣ дода шавад.
2. Омӯзиши навиштан дар асоси талаботи хуснихат.
3. Дар таҳсилоти ибтидоӣ ташаккули дониш, малака ва маҳорати ба хонандагон бо усулу методҳои таълими хуснихат, принсипу воситаҳои таълим ва татбиқи онҳо дар чараҳои таълим шинос намудани хонандагон мебошад.

Вазифаҳои фанни мазкур шартҳо, қоидаҳо, усулҳо ва усулҳои таълими хонандагони синфҳои ибтидоӣ оид ба хаттӣ, навиштани зебо, аҳамияти хаттӣ, усулҳои кор бо имзои худ, принципҳо, усулҳо ва усулҳои гурӯҳбандии ҳарфҳо, банақшагирии дарси хонагӣ, сохтори дарси хонагӣ, шаклҳои ташкили он, графикӣ усулҳои ошкор ва бартараф намудани хатогиҳо, додани маълумоти назариявӣ оид ба таълими баҳодиҳии навиштани хонандагон, эҷоди малакаҳои амалӣ.

Фаҳмонда додани қонунҳои асосии ҳуснихат бо истифода аз намоиш ва воситаҳои техникӣ, ҷаъолияти маърифатии хонандагон ва таълим додани мустақилият.

1. Маълумот дар бораи илми методикаи таълими ҳуснихат.

Хаттот як илми методист, ки ба хонандагони синфҳои ибтидоӣ навиштани зебо ро меомӯзонад. Мақсади таълими синфҳои ибтидоӣ аз он иборат аст, ки хонандагон нутқи даҳонӣ ва хаттии хонандагонро ҷасеҳ гардонид, онҳоро ҳамчун одами баркамол аз ҳар ҷиҳат тарбия намуда, онҳоро ҳамчун инсонии саъю кӯшиши зебоӣ ва аз сидқи дил ҳис карда тавонанд.

Илми методологияи ҳуснихат дар ибтидои асри XX дар баробари илми педагогика ташаккул ёфтааст. Дар ин давра дар маориф дафтарҳои махсуси хаттӣ низ ҷорӣ карда шуданд.

Мақсади асосии таълими ҳуснихат ташаккул додани маҳорати навиштани зебо тавассути омӯзонидани раванди мураккаби хаттӣ ба хонандагони хурдсол мебошад. Ҳуснихат ҳамчун фанни таълимӣ як қатор вазифаҳоро дорад.

Ин вазифаҳо гуногунҷабҳа буда, аз рушди зеҳнии хонандагон, васеъ намудани дониши онҳо дар бораи муҳити зист, тарбияи завоқи ахлоқию эстетикӣ, ташаккули малакаи бошуурунаи хониш ва навиштан ва ҳам малакаи кор бо дафтар иборатанд.

2. Мақсад ва вазифаҳои таълими Ҳуснихат.

Ҳамаи ин вазифаҳо ба ҳамдигар вобаста карда мешаванд. Ҳалли онҳо ба як қатор шартҳои методологӣ вобаста аст, ки сифати матнҳо, хусусияти супоришҳо ва ҷанбаҳои мушаххаси ҷаъолияти равонии кӯдаконро муайян мекунанд, маводи назариявӣ ва

амалиро мувофиқи сатҳи хонандагон дар китоби дарсӣ ба ҳам мепайвандад, то онҳо маълумоти заруриро малакаҳои навиштан ба даст оранд.

Ташаккули камолоти кӯдак бештар ба навиштаҷоти зебо вобаста аст. Бачаҳо бо навиштани зебо имкон пайдо мекунанд, ки дигар фанҳоро бомуваффақият аз худ кунанд.

Навиштани дар ҳаёти инсон нақши муҳим дорад, зеро ӯ ҳар рӯз аз қоғазу ҳуччатҳои гуногун истифода мебарад. Ҳамаи ин навиштани зебою бенуксонро талаб мекунанд. Аммо дар як муддати кӯтоҳ маҳорати зебо, тез ва саҳеҳ навиштани хонандагонро ташаккул додан мумкин аст, барои ин кори чандинсола лозим меояд. Барои ёд додани хатти хуб аз рӯзи ба мактаб даромадани бачаҳо машқҳои пай дар пай гузаронидан лозим аст.

Барои ташаккул додани маҳорати ҳуснихат, пеш аз ҳама, дуруст тасаввур кардани шакли ҳарфҳо, дар як нишеби навиштан, дуруст пайваст кардани ҳарфҳо дар калимаҳо, дуруст ҷойгир кардани калимаҳо дар қаторҳо ёд дода мешавад. Дар вақти иваз кардани сатрҳои дафтар паи ҳам нишебии ҳарфҳо ва масофаи байни онҳоро дуруст нигоҳ доштан, дуруст навиштани таносуби ҳарфҳои хурд ва калонро ёд гирифтани хеле муҳим аст. Инчунин оид ба пешгирӣ ва ислоҳи баъзе хатоҳои хосе, ки хонандагоне, ки дар дарсҳои ҳуснихат навиштани ҳарфҳои ба гуруҳи муайян тааллуқ доранд, ба онҳо дучор мешаванд, кор кардан лозим аст.

Баробари баланд шудани суръати навиштан баъзе ҳарфҳои ба ҳам монанд таҳриф мешаванд ва онҳоро аз нав омӯзондан лозим аст. Дар вақти таълими хатти зебо ба дуруст истифода бурдани дафтар диққати махсус додан лозим аст. Дар вақти аз дафтари дусатор ба дафтари як-қатра гузаштан хонандагон бо як қатор вазифаҳо дучор меоянд. Омӯзиши навиштани хуб қоидаҳои умумии дидактикӣ ва инчунин қоидаҳои мушаххасро дар бар мегирад, ки малакаҳои хаттиро ташаккул медиҳанд.

1. Қоидаҳои умумии дидактикии такрор, намоишнокӣ бо назардошти синну сол ва хусусиятҳои хос, фаҳмо, шуурнокӣ дар

татбиқи мақсаду вазифаҳои методологияи ҳуснихат аҳамияти махсус доранд.

2. Вазифаи таълими хат – ҳуснихат такмил додани дуруст ва зебо навиштани ҳарфҳо, калимаҳо, ҷумлаҳо ва матнҳо мебошад.

3. Дар чараёни омӯзиши хаттӣ донишҷӯ бояд аз китобу хаттот ҳарф, калима ва ҷумларо дуруст нусхабардорӣ ва навиштан бо риояи қоидаҳои одоб, санҷиши он чиро, ки навиштааст ва хатогиҳоеро, ки дар зери он гузоштааст, бо роҳбарии муаллим ё худаш ислоҳ намояд.

Ҳар як донишҷӯ бояд ин ё он ҳарфро фаҳмад ва нависад, бо ҳам пайваст кардани ҳарфҳо, таносуби ҳарфҳои хурду калон ба ҳамдигар, баландӣ, нишебии онҳо, қоидаҳои нигоҳ доштани қалам ва дуруст нишастанро донад. Дониш ва малакаи дар рафти омӯзиши хатти зебо ба даст овардашуда бояд барои хонандагон қоидаи муҳим гардад. Қоидаи аввал дар ташаккули маҳорати зебои хаттӣ омӯзонидани талаботи тозагӣ ва дуруст нигоҳ доштани қафои хат аст ва сипас қоидаҳои навиштан бо наздик кардани масофаи байни ҳарфҳо ва унсурҳои ҳарф талқин карда мешавад. Ин қоидаҳо баъдтар такмил дода мешаванд. Ҳар як машқи хаттӣ бояд осон, фаҳмо ва дар асоси ҳадафи равшан бошад. Барои ин навиштани зебо усулҳои гуногуни таълими истифода бурдан лозим аст. Дар вақти ташаккул додани маҳорати хаттии бачагон синну сол ва хусусиятҳои онҳоро ба назар гирифтани лозим аст: суръати ҳаракати мушакҳои ангушт ва даст, идора кардани мушакҳои асаб аз тарафи системаи марказии асаб.

Дар дарсҳои зебои хаттӣ машқҳо оид ба шакли ҳарфҳо аз содда ба мураккаб мегузарад, зеро тамоми ҳарфҳои алифбо аз рӯи шакли навиштан ба гурӯҳҳо тақсим мешаванд. Ба гурӯҳи якум ҳарфҳои, ки шакли осони навиштан доранд ва ба гурӯҳҳои минбаъда ҳарфҳои дорои шакли мураккаби навиштан дохил мешаванд. Чунин ташкил кардани дарсро дар методологияи таълими ҳуснихат усули генетики меноманд.

Муаллим пеш аз ҳама бояд ба ҳар як талаба қоидаҳои дуруст нишастан дар сари партаро фаҳмонда, машқ кунад (расми 1.).

Баъдтар талаба бояд ручкаро чӣ тавр дар даст нигоҳ доштан (расми 2.), мавқеи дар даст доштани дафтар ва ҳарфҳо менависад: оҳиста ё зуд. Ташаккули маҳорати хуснихатро на танҳо дар синфҳои ибтидоӣ, балки дар синфҳои боло ҳам беҳтар кардан лозим аст.

3. Ташкили дурусти раванди навиштан.

Дар парта ин тавр нишинед!

Расми 1.

Қаламро ин тавр ба даст гиред!

Расми 2.

4. Усулшиносии хуснихат ва илмҳои дигар.

Илми методикаи таълими хуснихат бо як қатор дигар илмҳо алоқаи зич дорад: бо чунин фанҳо, монанди эстетика, физиология, гигиена, забоншиносӣ алоқаманд аст. Нуқтаи робита бо илми эстетика дар он аст, ки вай пеш аз ҳама шавқу ҳаваси хонандагонро ба зебӣ зиёд мекунад. Навиштани зебо низ як шакли зебӣ аст. Яке аз мутафаккирони Шарқ гуфтааст: «Касе, ки зебо менависад, метавонад зебо андеша кунад». Дар ҳақиқат аз рӯзе, ки талаба ба мактаб меояд ба омӯхтани маҳорати навиштани зебо шуруъ мекунад. Илова бар ин, дар раванди таълими зебо навиштани хонанда бояд системаи асаби кӯдак, ҳаракатҳои дасту мушакҳо, узвҳои босира, узвҳои шунавоӣ, сутунмӯҳра ҳамачониба инкишоф ёбад. Танҳо дар ҳамин сурат талаба маҳорати хуснихатро азхуд карда метавонад. Агар яке аз узвҳои талаба, ки дар боло зикр кардем, хуб инкишоф наёбад, дар он талаба маҳорати зебо навиштан ба вуҷуд намеояд. Пайдоиши ин гуна ҳолатҳо дар оянда таъсири худро хоҳад гузошт. Дар чараёни навиштан ҳангоми нишастан дар сари миз талаба бояд аввал асбобҳои хаттиро дуруст ҷойгир кунад. Барои ин пеш аз ҳама талаба бояд сари парта дуруст нишинад. Зеро хонанда дар сари парта дуруст нишаста натавонад,

каҷ нишинад, сутунмӯҳрааш нодуруст калон шуда, ба афзоиши ҷисмонии кӯдак таъсири манфӣ мерасонад ва ҳатто кӯдак як умр маъюб мешавад. Аз ин сабаб омӯзгор бояд бештар қоидаҳои нишастан, истодан, ба даст гирифтани қалам ва навиштанро таъкид намояд.

Илми методикаи таълими Ҳуснихат ба илми забоншиносӣ бевосита алоқаманд аст. Ҳар як мактуби навишташуда пеш аз ҳама аз ҷиҳати назариявӣ омӯхта ва асоснок карда мешавад. Дар асоси ин мактубҳо машқҳои ҳуснихат гузаронда мешаванд.

Инак, илми эстетика, физиология, гигиена, забоншиносӣ, педагогика, психология, математика вобаста аст.

Хулоса оид ба мавзӯ.

Ҳуснихат ва методикаи таълими он дониш, малака ва таҳассуси хонандагонро дар зинаҳои гуногуни таълим муайян мекунад, муваффақияти таълимро муайян мекунад, сабабашро мефаҳмонад, роҳҳои бартараф намудани онро меҷуяд, иродаи онҳоро ташаккул медиҳад.

Ҳуснихат дар ҳамаи зинаҳои системаи таълими ибтидоӣ таълим дода мешавад. Илм низ ба илмҳои амалӣ ва методӣ тааллуқ дорад. Ҳар як хулоса бояд боварибахш, ба дараҷаи баланди илмӣ, равшан ва ҳаматарафа асоснок карда шавад.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. методикаи таълими ҳуснихат чӣ маънӣ дорад?
2. Метод ва объекти илм гуфта чиро дар назар доред?
3. Фарқи методологияи ҳуснихат ва имло дар чист?
4. Таърихи илми методологияи ҳуснихат чист?

МАВЗЎИ 2. Таърихи хаттотӣ ва марҳалаҳои инкишофи он

Нақша:

1. Пайдоиши хаттӣ.
2. Таъсири мутақобилаи забон ва хат.
3. Сабти фонографӣ.

***Мақсади дарс:** додани маълумот оид ба таърихи хаттӣ ва шаклҳои аввалини хаттӣ, инкишофи хаттӣ.*

***Вожаҳои калидӣ:** Пайдоиши нутқ ва хат, қалами сангӣ, хатти сунъӣ, оҳворӣ, оина, шона, қабила, фотозеография, штамп, доғ, давраи неолит, тасвири тасвир, графоснависӣ, оина тасвир, аломатҳои анъанавии қадим, зарфи сафоли, аслиҳа, ҷасади гуломон, Фонография, пиктография, логография, силлабография, иероглиф, китобҳо, садонокҳо ва ҳамсадоҳо, Алифбо, алиф ва бо.*

1. Пайдоиши хаттӣ.

Дар таърихи дуру дарози ҷомеа инсон ҳеҷ гоҳ дӯст ва дӯсти меҳрубонтар аз китоб (навишт) надидааст. У ба инсон роҳи камолотро нишон дода, бори уро ҳамеша сабук мекард. Аммо набояд фаромӯш кард, ки агар нависандагӣ намебуд, инсон чунин дӯсти бебаҳое чун китоб намедошт.

Сабт кай пайдо шуд? Қадом давраҳоро паси сар карда, ба мақоми ҳозирааш расид? Барои ба ин саволҳо ҷавоб ёфтан ба таърихи башарият назар кардан, марҳалаҳои инкишофи зеҳнии онро як-як аз назар гузарондан лозим аст. Инсон аввал сухан гуфтанро ёд гирифт, баъд орзуи ба наслҳои оянда расондани таҷрибаи худро пайдо кард ва ба даст қалам гирифт (пештар ин вазифаро санги оддӣ иҷро мекард).

Навиштан як воситаи муҳим барои муошират ва табодули афкор одамон аст. Пайдоиши хат, ки ҳамчун воситаи махсуси муошират хизмат мекард, аҳамияти калон пайдо кард. Тавассути навиштан таҷрибаи шахсӣ аз насл ба насл мегузарад. Танҳо ба

шарофати мавҷудияти хаттӣ мо метавонем рушди таърихии як забонро пайгирӣ кунем, забони наслҳои пешинаамонро омӯхта, бо забони имрӯза муқоиса кунем.

Навиштаҷот дар ҳазорсоли 1 пеш аз милод пайдо шудааст.

Аммо, баъзе забонҳо то ҳол сабтҳои хаттӣ надоранд. Масалан, баъзе мардуми бумии Америка хати худро надоранд. Дар марҳилаҳои аввали омӯзиши навиштан ашёҳои табиӣ ҳамчун воситаи нигоҳдории хотира истифода мешуданд. Масалан, дар қабилаҳои славянӣ бо нону намак истиқбол кардани меҳмонро нишонаи дӯстӣ ва эҳтиром медонистанд. Чунин ҳолатро дар ривоятҳои мо ҳам دیدан мумкин аст. Масалан, дар баъзе ривоятҳо қаҳрамони асосӣ аз қувваҳои бад гурехта, барои фирор аз онҳо ашёҳои гуногунро истифода мебаранд.

Масалан, шифер, шиша ва шона. Агар қаҳрамони спектакль аз паси худ оина партояд, баҳри калон пайдо мешавад, агар шона партофт, чангали касноғузар пайдо мешавад, агар санг партояд, кӯҳи қуллаи баланд пайдо мешавад. Дар давраи неолит одамон нияти интишори баъзе ҳодисаҳо ва ҳодисаҳоро ба масофаи дур тавассути кашидани тасвири ашёи зинда ва бечон дарк карданд. Чунин навиштаҷот фразеография номида мешавад.

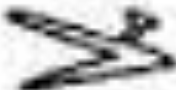
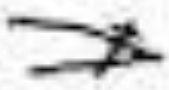
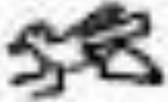
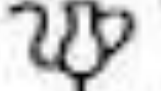
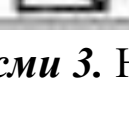
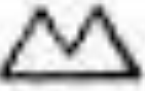
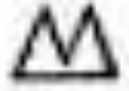
Фразеография маънои фразе – ибора ҷумла аст, график – менависам, яъне ҷумла ёки ибора менависам. Навиштани фразеография ба ду намуд тақсим мешавад:

- а) акс (образ) навиштан;
- б) нишонаҳои шартии кӯҳна.

Акс (тасвир) навиштанро **пиктография** яъне (pictus – тасвир, grafia – менависам) меноманд. Ин навъи навиштан (рефлексия) муқаммал набуд, аввалан, робитаи байни расмҳо, тартиби онҳоро нишон дода наметавонист ва ин боиси чанд хониш ва тафсири мухталифи як ҳарф гардид, сониян, инъикоси реферат имкон надошт.

Қадимтарин шакли навишт пиктография мебошад. Ин скрипт асосан ҳамчун воситаи муошират дар ҳиндуҳои Амрико истифода мешуд. Зеро хусусиятҳои забонии онҳо мувофиқ буд. Азбаски ин

навиштаҷот қадимист, дар баробари навиштаҷоти идеологӣ баъзе унсурҳои пиктография низ дорад. Масалан, тасвири сангпушт мафҳуми заминро ифода мекард, яъне ҳамчун рамзи шартӣ хизмат мекард. Зеро ба таври хаттӣ баён кардани мафҳуми замин бо идеология душвор буд. (расми 3.)

А	Б		А	Б	
		человек			сито
		глаз			корабль
		скрещенные руки			базк
		тапир			кота
		дверь			габака
		нож			пчела
		лосось			копос
		дерево			дерево
		двойной тапир			угрозыща шеста
		чаша			луна
		дверь			гора

Расми 3. Намунаи навиштии пиктография.

Аз ҷумлаи аломатҳои анъанавии қадим (такмил додашуда) аломатҳои авлодӣ, авлодӣ ва моликияти шахсӣ (масалан, муҳр, док), муҳри устоҳо ва ғ. Ин тамға ва нишонаҳо дар болои ҳайвоноти хонагӣ, силоҳ, сафолӣ ва ҳатто асирон (ғуломон) гузошта мешуданд. Ин аломату аломатҳои шартии қадимро ҳануз баъзе халқҳои ақибмонда (масалан, ҳиндуҳои Америка, халқҳои Шимоли Дур, Африка, Австралия) истифода мебаранд. Миллатҳое, ки бо рушд қадам мезананд, низ ба ин нишонаҳо ва аломатҳо ишора мекунанд. Масалан, нишони сарисинагӣ дар нишонаҳо, нишонҳои сарисинагӣ, мактаби миёна, герб ва парчам дохил мешаванд.

2. Таъсири мутақобилаи забон ва хат.

Адабиёт дар давраи инкишофи муайяни ҷамъият дар асоси талаботи иҷтимоӣ пайдо шуда, вобаста ба инкишофи худ такмил ёфтааст. Навиштан ва забон ба ҳам пайванди ногусастанӣ доранд. Аз ин рӯ, дар байни забон ва хат ҷиҳатҳои умумӣ мавҷуданд. Навиштан аксар вақт забонро иваз мекунад. Дар баъзе мавридҳо имконоте, ки дар забон нест, тавассути навиштан ошкор мешавад. Масалан, навиштан ба одамон имкон медиҳад, ки дар масофаи дур бо ҳамдигар муошират кунанд. Бо вучуди ин, навиштан дар муқоиса бо забон камбудии худро дорад:

а) на инъикоси пурраи забон, балки инъикоси шартӣ ва сунъӣ дар хат;

б) доираи хидматрасонии сабт маҳдуд аст;

г) ҳангоми дар шакли хатти барраси намудани парванда муҳлати гумшуда;

ж) дар сурати набудани шароити муносиб аҳамияти худро гум мекунад. Навиштан дар муқоиса бо забон каме тағйир меёбад, аз тарафи дигар, мувофиқи талаботи иҷтимоӣ-сиёсӣ, ҷомеа метавонад комилан тағйир ёбад.

Забон ҳамзамон бо ҷомеа ба вучуд омадааст. Ў дар ташаккули ҷомеа нақши муҳим бозид. Ҷомеа бе забон вучуд надорад, ҷомеа бе навиштан вучуд дошт.

Яке аз хусусиятҳои асосии навиштан қобилияти он ҳамчун рамзи графикӣ хизмат кардан аст. Гуфтугӯ ва навиштан ҳам ба як ҳадаф, яъне интиқоли таҷрубаи фарҳангӣ ва адабӣ ба наслҳои баъдӣ ва беҳбуди равобити инсонӣ аст.

Гуфтор низ ду шакл дорад, ба мисли забон ва хат.

1. Гуфтори шифоҳӣ.

2. Суханронии хаттӣ.

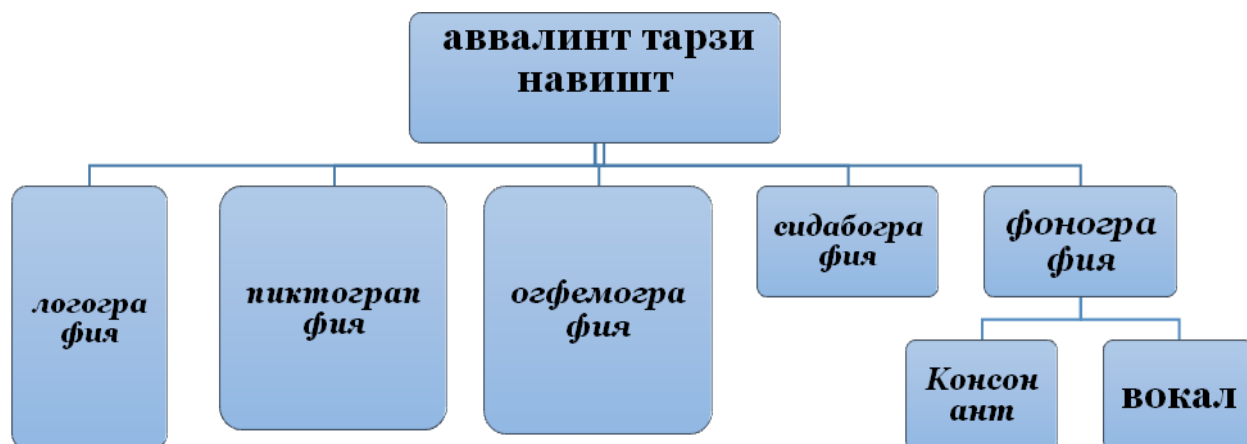
Сухан як зухуроти табиӣ забон аст.

Гуфтори хаттӣ ифодаи хаттии нутқи табиист.

Дар нутқи хаттӣ одамон фикру ақидаи худро ба воситаи системаи аломатҳои гуногуни шартӣ баён мекунанд.

1. Намудҳои хатти ибтидоии қадим.

Дар инкишофи ҷомеа хатти фразеографи тадриҷан такмил ёфт ва дар натиҷа хатти логографи пайдо шуд. Бархе аз олимони навъи навиштанро идеограмма меноманд, зеро рамзҳо дар ин гуна навиштаҷот на танҳо ашёи муҳити атрофро, балки калимаҳои забонро низ инъикос мекунанд.

Логография (logos – калима, grafia – навиштан) ҳар як аломат (логограмма) дар шакли хаттӣ калимаро ифода мекард. Дар ин навишта нишонаҳо ба миқдори калимаҳо, дақиқтараф, ба воҳидҳои маъноии феъли мустақил (хабар) баробаранд.

Бартарии навиштани логографӣ нисбат ба навиштани пиктографӣ чунин аст:

1. Навиштани логографӣ метавонад мундариҷаи муфассалтарро инъикос кунад.

2. Тартиби калимаҳо ва шаклҳои калимаҳо дар навиштани пиктографӣ, дар навиштани логографӣ бошад, равшантаранд.

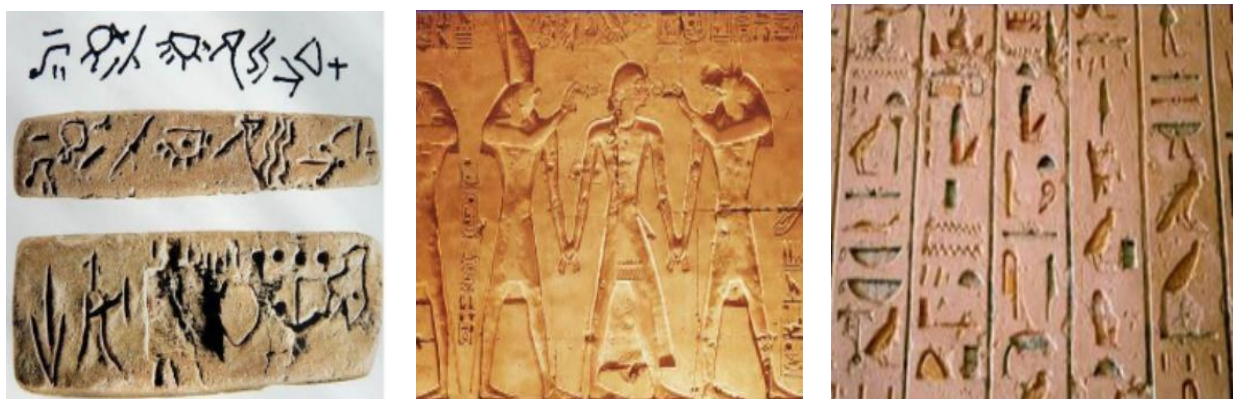
3. Навиштани пиктографӣ ба субъективӣ ва ихтиёрӣ имкон медиҳад.

Нахустин шакли мукаммали навиштани логографӣ хатти иероглифӣ мебошад. Калимаи «иероглиф» аз калимаи юнонӣ гирифта шуда, маънояш «навиштаи муқаддас» мебошад (расми 4.).

Ин хат бори аввал дар Арабистон васеъ истифода шудааст. Баъдан давлати Чин низ ба ин хат гузашт ва ин хат то имрӯз истифода мешавад.

Дар асри 1 Стой фехристи иероглифҳои Шенм Сиро тартиб дод, ки аз он 10500 иероглиф иборат аст. Дар луғатҳои мукаммали забони чинӣ 40 ҳазор иероглиф сабт шудааст.

Барои оммавӣ шудани хатти онро осон кардан, содда ва осон кардан лозим буд. Масалан, омезиши «чашм» ва «об» барои навиштани калимаи «ашк» нишон дода шудааст. Аммо ин соддагардонӣ бесамар буд.

Расми 4.

Намудҳои гуногуни иероглифҳои Миср (расми 4.). Ин навъи катибаҳо ро донишманди фаронсавӣ Шампалон дар даҳаи 1920 мутолиа кардааст, катибаҳои бостонии Кпут, ки Эванс дар солҳои 1970 ва 1990 хондаанд ва катибаҳои Қибрис, ки Семқ хондааст, низ ба навъи катибаҳои мисрӣ тааллуқ доранд.

Марҳилаи сеюми таърихи нависандагӣ сабтҳои имлоиро дар бар мегирад. Оҳиста-оҳиста логограммаҳо асосҳои калимаҳо (морфемаҳо) ифода мекунанд (масалан: ҳамсадоҳо) ва дар натиҷа аломатҳои морфемография васеъ паҳн шуданд.

Навъи чоруми навиштаҷот навиштаҷоти силлабография (ҳичо) мебошад. Дар ин ҳолат, ҳар як аломат як ҳичоро ифода мекунад. Ин навъи хат дар ҳазораи 2-1 пеш аз милод пайдо шудааст.

Ин навиштаҷот ба се гурӯҳ тақсим мешавад:

- **ба гурӯҳи якум** навиштаҳои майя, мексикӣ ва корейӣ дохил мешаванд. Дар инҳо аломатҳо ҳичоҳои гуногун – садонокҳои алоҳида, ҳамсадоҳо ва садонокҳо ифода мекунанд.

- **ба гурӯҳи дуюм** навиштаҳои кретӣ, кипрӣ, хабаши ва японӣ дохил мешаванд.

- **ба гурӯҳи сеюм** ҳарфҳои ҳиндӣ дохил мешаванд.

4. Сабти фонографӣ (садо-садо).

Марҳилаи панҷуми инкишофи хат навиштаҷотро дар бар мегирад, ки фонемаҳои садоиро ифода мекунанд. Онро фонография (fonos-садо, grafiya-навиштан) меномиданд. Ҳар як аломати ин хатҳо як садо ё фонемаро ифода мекунад (аз ҷумла хатҳои финикӣ, юнонӣ, латинӣ, русӣ ва арабӣ).

Сабтҳои фонографӣ ба ду қисм тақсим мешаванд:

а) нотаҳои ҳамсадо;

б) сабтҳои овозӣ.

Ба скриптҳои ҳамсадоҳо хатҳои финикӣ, угаритӣ, ибрӣ, арамейӣ, арабӣ ва ғайра дохил мешаванд, ки дар онҳо ҳар як аломати асосӣ (ҳарф) танҳо садоҳои ҳамсадоро ифода мекунад. Дар нотаҳои овозӣ ҳар як аломати асосӣ (ҳарф) садонок ва садои ҳамсадоро ифода мекунад.

Ҳоло тақрибан аз чор се ҳиссаи аҳолии ҷаҳон аз хатти алифбо истифода мебаранд. 30% аҳоли бо хати латинӣ, 10% аҳоли хати славянӣ-кириллӣ, 10% хати арабӣ ва 20% ҳиндӣ истифода мебаранд.

Ҳалқҳои сокини Осиёи Миёна аз замонҳои қадим фарҳанги хаттии худро доштанд. Онҳо хатҳои суғдӣ ва хоразмӣ, қадимтарин шаклҳои хатти алифборо истифода мебарданд. Ин навиштаҷот дар асоси алифбои арамӣ навишта шудаанд.

Тавре дар боло зикр кардем, хатти ҳарф-садо (фонографӣ) алифборо ба вучуд овард. Бар асоси ин, онҳо маҷмӯи ҳарфҳоеро, ки бо тартиби қабули таърихӣ дода шудаанд, алифбо номидаанд.

Агар ба таърихи навишт назар андозем, мебинем, ки бисёр халқҳо, хусусан халқҳое, ки дар атрофи баҳри Миёназамини шарқи зиндагӣ мекарданд, барои сохтани алифбо бисёр ҷустуҷӯ карда буданд. Ба гуфтаи муҳаққиқони ин соҳа, пайдоиши хатти садой ба гузаштаи дури Миср, Юнон ва Финикия бармегардад. То ҳол ихтироъкорони ҳарфнависӣ ба мо маълум нест. Аммо онҳо ба ибораи олими машҳури француз А.Ми «забоншиносони бузург» буданд.

Алифбо. Алифбо аслан аз калимаи алифбо, яъне алиф ва бо (арабӣ) гирифта шудааст. Алифбо маҷмӯи аломатҳои хаттии забон аст, ки барои навиштан қабул карда шуда, тартиби муайяни анъанавӣ дода шудааст. Алифбо аз системаи садои хатти қадимии угаритӣ ва финикӣ дар охири соли 2000 пеш аз милод пайдо шудааст. Тахмин меравад, ки системаи нави ададҳои Миср пеш аз он вучуд дошт. Халқҳои туркӣ рунҳо ва навиштаҳои туркӣ доштанд.

Аммо дар бораи ин алифбои нодири хатти туркӣ маълумоте нест. Ҳарф ва алифбои ҳозира аз алифбои финикӣ, арамейӣ ва юнонӣ сарчашма гирифтааст.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Аввалин хат кай пайдо шуд?
2. Бартарӣ ва нуқсонҳои хаттӣ чист?
3. Аввалин шакли хат дар кадом шакл сабт мешавад?
4. Маъноии луғавии фразеология чист?

МАВЗЎИ 3. Намунаҳои пайдошавии аввалини хати муосир ва намунаҳои онҳо

Нақша:

1. Тарзи инкишофи хаттӣ дар кишварҳои қадим.
2. Сабтҳои асосии халқҳои ҷаҳон.
3. Хатти суғдӣ ва ёдгориҳои он.

***Мақсади дарс:** маълумот додан ба хонандагон дар бораи халқҳои қадим ва шаклҳои онҳо, инкишоф, каифи навъҳои нави хат, номҳои онҳо.*

***Вомжаҳои калидӣ:** Сурия, Кипр, Киликия, Карфаген, хатти финикӣ, хати арамей, юнонӣ, паҳлавӣ, хатти авесто, суғдӣ, лотинӣ, бойгонии «Музи кӯхӣ», форсӣ, ахлоқӣ, яҳудиён, ашуриён, бобулиён, Барҳадад, Зокир, Ҳамадон, навиштаҷот, нишона.*

1. Тарзи инкишофи хаттӣ дар кишварҳои қадим.

1. Навиштани финикӣ. Ин навиштаҷотро финикиён, карфагениён, яҳудиёни қадим дар Финикия, Сурия, Фаластин ва қисман дар давлатҳои қадимӣ ба мисли Миср, Кипр, Киликия (минтақаи Осиёи Хурд), Карфаген истифода кардаанд. Навиштаҳои марбут ба хатти финикӣ ба 2-4 ҳазорсолаи пеш аз милод рост меоянд. Сарчашмаи ин навиштаҷот ҳанӯз рӯшан нест. Гумон меравад, ки хати финикӣ дар асоси хатти ҳичоӣ ва ҳамсадоҳои Канъони қадим эҷод шудааст. Хатти финикӣ 22 ҳамсадо дошт. Баъдтар барои садонокҳои саҳт аломатҳои махсус таҳия карда шуданд. Баъдтар, қариб тамоми системаҳои хатти алифбой ва фонетикӣ, аз ҷумла ду гурӯҳи асосии хаттӣ – хатти юнони ва арамей аз хатти финикӣ гирифта шудаанд.

2. Навиштани арамей. Ин навиштаҷот аз ҳамсадоҳо иборат буда, 22 ҳарф дошт. Дар ибтидои ҳазораи якуми пеш аз милод навиштаҷоти финикӣ пайдо шуд. Осори бостонии хати арамей катибаҳои Бар-ҳадад (Шимоли Сурия) ва Зокир (Ҳамодон) мебошанд. Баъдтар, хати арамейро дигар халқҳои семитӣ, яҳудиён,

ашуриён, бобулиҳо қабул карданд. Дар асрҳои III-II пеш аз милод ин хат ба чанд шоха – навъи мурабба аз хатти яхудӣ, хатти пальмира ва набатӣ тақсим шуда буд.

Ин хат дар асрҳои миёна хати меҳҳои бобулӣ ва аккадро иваз кард.

Хатто дар даврони давлати (императори) Хахоманишиҳо хатти арамӣ дар баробари хатти хати хори хати порсии қадим истифода мешуд. Дар тахти Чамшед ҳудуди 500 лавҳаи гилӣ бо навиштаҷоти оремӣ ёфт шуд. Аксари навиштаҳои эронии миёна – паҳлавӣ, форсӣ, суғдӣ, монавӣ, хоразмӣ – аз хатти арамӣ сарчашма мегиранд.

3. Хатти суғдӣ дар заминаи хатти арамӣ дар ҳазораи якуми пеш аз милод дар сарзамини бостонии Суғд ба вучуд омадааст. Он аз 23 аломат иборат буд. Аввалин сабти хаттии хатти суғдӣ ба асри I пеш аз милод рост меояд.

Нишонаҳои хатти суғдиро бори нахуст олими фаронсавӣ Р.Гото тарҷума кардааст.

Хатти суғдӣ дар гузашта ҳарфҳои ба ҳам пайваст (лигатура) хеле кам буд. Ҳар як ҳарф шакли хаттии хоси худро дошт ва онҳоро аз ҳамдигар ба осонӣ фарқ кардан мумкин буд.

Дар ибтидои асри VI «хатти сутра», ки хатти нокомил суғдии финикӣ буд, дар асри X инкишоф ёфта, васеъ истифода мешавад. Бо ин навиштаҷот ёдгориҳои хаттии дини буддоӣ навишта шудаанд. Хатти комили суғдии финикӣ дар миёнаҳои асри VIII пайдо шудааст. Катибаҳои кӯҳи Муғ, Афросиёб ва Панҷакент бо ҳамин катиба навишта шудаанд. Аз хатти шикастаи суғдӣ ҳарфҳои алоқаманд бештар истифода мешуданд ва аз ҳамдигар фарқ кардани аломатҳо душвортар буд.

Хатти шикастаи суғдии мутаахсир (ин хатро «суғди уйғурӣ» ё «уйғурӣ» низ меноманд) дар асрҳои 9-11 инкишоф ёфтааст. Хатти уйғурӣ барои фарқ кардани ҳарфҳо аз ҳамдигар аломатҳои диакритикиро (нуқтаҳо ва аломатҳои боло ва поёни ҳарфҳо) истифода мебарад. Истифодаи аломатҳои диакритикӣ дар ихтиёри дабирон буд.

Ба ғайр аз ин хатти умумии суғдӣ боз ду хатти суғдӣ тахия гардид. Якеро метавон бухорӣ ва дигареро истаравшанӣ номид.

Далелҳои зиёде пайдо шудаанд, ки хати суғдӣ, ки дар асрҳои III-II пеш аз милод ташаккул ёфтааст, дар таърихи фарҳанги кишвари мо нақши муҳим бозидааст. Далелҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки ин хат дар тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ васеъ истифода мешуд. Дар ин чараёни мураккаб шакли берунии хатти суғдӣ такмил ёфта, мазмуни ботинии он – системаи садои забон торафт равшантар меафзуд, меъёрҳои алоҳидаи имлоӣ ба вуҷуд меоянд.

Тавассути ин хатти суғдии бостонӣ бисёр ёдгориҳои нодир аз ибтидои эраи мо то асрҳои X-XI навишташуда ба мо расидаанд. Ба ин ёдгориҳо маводи зиёди нумизматикӣ (навиштаҳои танга), матнҳои дар рӯи металл, сафол, чӯб, чарм, қоғаз ва дигар мавод навишташуда, мактубҳои шахсӣ, порчаҳои матнҳои динӣ, ахлоқию фалсафӣ, санадҳои ҳуқуқии иқтисодӣ ва дипломатӣ дохил мешаванд.

Як гурӯҳи бузурги чунин ёдгориҳои нодир асноди суғдӣ мебошанд, ки дар харобаҳои қалъаи бостонӣ дар болои кӯҳи Муғ дар наздикии Панҷакент ёфт шудаанд.

Ин маҷмааи ёдгорӣ “Бойгонии Суғди кӯҳи Муғ” ном дошта, ҳудуди 60 санади нодир охири асри VII ва ибтидои асри VIII-ро дар бар мегирад. Ин санадҳо аз маҷмӯаи асноди марбут ба қасри волии Панҷ дар ихтиёри Суғд ва ҳокимон ва мансабдорони мухталифи вилоятҳо иборат аст. Дар айёми ҳуҷуми арабҳо, аз ҷумла, соли 722 ҳокими Панҷ ва муддате Суғд буд даъвогари тахти подшоҳ шуда қор мекард. Сардори даста Деваштич ба қалъаи мудофиавии воқеъ дар кӯҳи Муғ ақибнишинӣ кард. Аз ин рӯ, ҳуҷҷатҳои қаср ба қаср оварда шуданд. Аз саҳифаҳои китоби таърих маълум мешавад, ки соли 722 арабҳо қабрро забт карда, хароб кардаанд.

Архиви суғдӣ, ки дар харобаҳои қалъаи Муғ боқӣ мондааст, пас аз 1210 сол, дар солҳои 1932-1933 кашф шудааст. Дар ин муддат ин ҳуҷҷатҳо мавриди таҳқиқ қарор гирифта, нашри тавзеҳи

ҳамаи матнҳо ба таъб расида, хусусиятҳои забони онҳо таҳқиқ карда мешаванд.

Таҳқиқоти палеографӣ оид ба хатти қадимаи суғдӣ давом дорад. Тарҷума ва шарҳҳои як силсила ҳуҷҷатҳои суғдӣ ба забони ўзбекӣ соли 1992 аз ҷониби Мирсодиқ Ишоқов нашр шудааст.

4. Хатти юнонӣ. Ин хатро юнониёни қадим дар асрҳои X-VIII пеш аз милод истифода мебарданд. Ин хат аз хатти финикӣ сарчашма гирифтааст. Юнониён хатти финикиро ба забони худ моҳирона мутобиқ кардаанд. Бори аввал дар таърихи хат барои садонок ҳарфҳои алоҳида ҷорӣ намуда, барои ҳамсадоҳо чанд ҳарф илова кардаанд. Финикиён аз рост ба чап менависанд. Ин усулро низ юнониён аввал ба кор бурданд. Баъдтар як сатрро аз рост ба чап ва сатри дигарро аз чап ба рост менависанд. Аз асрҳои VII-VI пеш аз милод хат аз чап ба рост ҷорӣ гардид. Алифбои юнонӣ аз 24 ҳарф иборат буда, алифбои бисёре аз забонҳои ҷаҳон, аз ҷумла алифбои забонҳои лотинӣ, славянӣ, арманӣ, гурҷӣ ва готикӣ бар асоси алифбои юнонӣ буд.

5. Хатти Авесто. (Инчунин скрипти Занд номида мешавад). Он дар асрҳои III-IV дар асоси хатти паҳлавӣ ихтироъ шуда, барои навиштани китоби Авесто истифода шудааст. Он 48 ҳарф ва 3 лигатура (ҳарфҳои пайваст) дошт. Ин хат барои беҳато ва дуруст хондани Авесто ихтироъ шудааст. Хатти Авесто дар замони Сосониён «дин-дабира» ном дошт, яъне хатте, ки барои гирифтани матнҳои динӣ офарида шудааст.

6. Хатти паҳлавӣ. Он дар асоси хатти арамӣ дар асри III ба вуҷуд омадааст. Дар ин хат хатти бостонии забони паҳлавӣ навишта шудааст. Ин сабт аз 22 аломат иборат буд. Баъдтар, вақте усули тезнависӣ (курсивӣ) истифода мешуд, шумораи нишонаҳо 14-15 нафарро ташкил меод. Дар хатти паҳлавӣ танҳо садонокҳои дароз аломати худро доштанд. Ин навиштаҷот аз рост ба чап навишта шудааст.

7. Хатти лотинӣ. Аз соли 403 пеш аз милод дар Афина алифбои классикии юнонӣ ба кор даромад. Дар ин алифбо дар маҷмӯъ 24 ҳарф мавҷуд аст, ки 7-тоаш садонок ва боқимонда

ҳамсадо мебошанд. Хатти лотинӣ дар заминаи хатти юнонии ғарбӣ ва алифбои кириллӣ, гурҷӣ ва аммонӣ дар заминаи хатти юнонии шарқӣ ба вучуд омадаанд.

Дере нагузашта хати лотинӣ дар Европаи Ғарбӣ паҳн шуд. Дар асри XIV коғаз ба вучуд омад ва китобҳо нашр шуданд. Ин омил низ боиси паҳн шудани хатти лотинӣ гардид.

Имлои 70 навиштаи муосир (аз он 30 адад ба мардумони муқими Аврупо, 20 адад дар Осиё ва 20 адад дар Африко дахл дорад) ба хатти лотинӣ асос ёфтааст.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Номҳои кишварҳои қадим ва сабтҳои онҳо чӣ гуна буданд?
2. Навиштаҳои қадимии финикӣ ва арамейӣ чӣ гуна ба вучуд омадаанд?
3. Навиштани юнонӣ ва арамейӣ бо ҳам чӣ гуна робита доранд?
4. Дар бораи инкишофи хатти Авесто ва Паҳлави чӣ медонед?

МАВЗҶИ 4. Таърихи санъати хаттот дар Осиёи Миёна

Нақша:

1. Дар бораи таърихи хаттот.
2. Хаттотони машҳури Осиёи Миёна.
3. Навиштани арабӣ ва ҳунари хаттотӣ.
4. Хушмуомилағӣ ва қонунҳои он.

Мақсади дарс: додани маълумот оид ба пайдоиши санъати хаттӣ дар Осиёи Миёна, ташаккули хаттот ва калифи шаклҳои нави хат дар алифбои арабӣ, номҳои онҳо.

Вояҳои калидӣ: хаттотӣ, хушмуомилағӣ, касби нусхабардории китоб, ҳунари навиштани зебо, қилқалом, лавҳ, лаввоҳ, ҷалӣ, ҳафӣ, сулс, насх, муҳаққақ, райҳонӣ, тавқеъ, рикаъ, хатти кувфӣ, хатти настаск, маккаи саҳеҳ, фарҳангӣ, басарӣ, «султони хаттотон», «қиблагоҳи котибон».

1. Маълумот дар бораи таърихи хаттот.

Дар Осиёи Миёна хаттотӣ кайҳо боз инкишоф ёфтааст. Хаттот ҳунари зебо ва дуруст навиштан, касби нусхабардории китобхост. Таърихи хаттот бо рушди хат ва қалам, аслиҳаи асосии адабиёт робитаи зич дорад. Пас аз пайдо шудани хат ва қалам одамони махсус ба омӯзиши хаттӣ шурӯъ карданд. Хусусан баъди интишори хатти арабӣ хаттотӣ хеле инкишоф ёфт.

Пеш аз пайдо шудани матбаа хаттотон ба кори тайёр кардани китоб ва такрори нусхаи онҳо машғул буданд. Дар қасрҳо бо ҳузури баъзе мансабдорон дастаҳои хаттот ташкил карда мешуданд. Масалан, Мирзо Бойсунгур дар қасри худ як гурӯҳи хаттотонро аз 40 нафар ҷамъ кардааст. Яке аз чунин хаттот Султоналӣ Машҳадӣ буд, ки соли 1432 таваллуд шуда, соли 1520 вафот кардааст. Ӯ бо лақабҳои фахрӣ, аз қабили «қиблатул куттоб» (қиблаи китобҳо) ва «султонул-хаттотайн» (султони хаттотон) маъруф аст. Ӯ низ аз танқиди шеър бегона набуд. Вай «Ман аз хурдӣ ба мактуб майл доштам; ишқи ӯ маро бедор кард. Дур нарафта, қалам ба даст мегирифтам. Аз сахар то шом машқ мекардам, аз хобу хӯрдан ғам намехӯрдям», – анҷом медиҳад дар шеър.

2. Хаттотони машҳури Осиёи Миёна.

Султоналӣ Машҳадӣ бо мутолиаи «Маҳзанул-асрор»-и Низомӣ дар соли 1461, девони Ҳофиз дар соли 1464 ва девони ғазолиёти Алишер Навоӣ дар солҳои 1465-1466 шухрат пайдо кардааст. Баъдтар бо даъвати Навоӣ аз Машҳад ба Ҳирот омад ва дар китобхонаи Ҳусайни Бойқаро ба хаттотон сарварӣ кард. То кунун 50 асари нусхабардории ӯ то ба мо расидааст.

Дар бораи фаъолияти Султоналӣ Машҳадӣ Ҳазрати Навоӣ дар «Маҷолис-ун-нафос», Қозӣ Аҳмад ва Сом Мирзо дар тазкираҳои маълумот додаанд.

Мақсад аз навиштани ҳубу зебо на танҳо осон кардани хондан, балки ба хонанда завқи эстетикӣ бахшидан, зебо ва зебо гардонидани навиштаҷот мебошад. Тавре зикр кардем, санъати хаттотӣ дар заминаи хатти арабӣ дар байни халқҳои Шарқи Наздик

васеъ паҳн шуда, шаш силсилаи хатти арабӣ – сулс, насх, муҳокқак, райҳон, тавқеъ ва риқоъ санъати каллиграфии арабӣ замина гузоштанд. Усули каллиграфӣ аз навъи хат вобаста аст. Хаттот қонунҳои назариявию амалии худро дошт, ки аз ҷониби олимон қатъиян риоя карда мешуд. Назарияи хаттотро хаттотони машҳури асрҳои X-XI Абу али Муҳаммад (Ибни Муқла) ва Оли Ибни Ҳилол (Ибни Таввоб) асос гузоштаанд. Онҳо анъанаи Ёқути Мустасимиرو аз ҷиҳати назариявӣ инкишоф доданд.

Хатти сулс

Хатти насх

Хатти райҳонӣ

Хатти муҳокқак

Расми 5.

Санъати хаттот, чунон ки зикр кардем, бар пояи қонуну талаботи муайян ба вуҷуд омада буд ва ин талабот дақиқаи риёзиро талаб мекард. Санъати хаттотӣ дар асоси системаи шонздаҳӣ шакли доираро ҳамчун меъёр интихоб кардааст. Дар дохили ин доира секунча, мураббаъ ва панҷкунча бо паҳлӯҳои баробар кашида шуда, аз он намунаи ҳарфҳо сохта мешавад. Барои ҳар ҳарф аз боло то поён нуқтаҳои алмосшакл истифода мешуданд. Миқдори ҳолҳо вобаста ба намуди сабтҳо тағир дода шудааст.

Масалан, ҳашт нуқта барои хатти муҳаққак, ҳафт нуқта барои хати сулс ва шаш нуқта барои хатти тавқеъ лозим буд.

3. Навиштани арабӣ ва ҳунари хаттотӣ.

Аз рӯи навиштани ҳарфҳои арабӣ дар дохили доира аз шаклҳои сеқунча, чорқунча ва панҷгӯша истифода кардааст. Сеқунча барои навиштани ҳарфҳои дол, оф, мим ва вов истифода мешуд ва панҷқунча ҳамчун қолаб барои навиштани оғози ҳарфи ҷим ва ҳарфҳои шабеҳ хизмат мекард. Баъзан ба ҷои ин системаи мураккаб усули оддӣ – ҳисоби ҳол истифода мешуд. Масалан, дар навиштани сулс ҳарфи алиф ҳафт нуқта, дар муҳаққӣ ҳашт нуқта, дар таваққуф шаш нуқта ва дар навиштаҷоти сулс ҳарфи “бе” шаш нуқта, дар муҳоқак ҳафт нуқта дорад, панҷ нуқта қисми поёни ҳарфҳои «ҷим» ва «айн» дар навиштаҷоти сулс буда, дар даҳуним муҳаққиқу тавқеъ дар нуҳ нуқта ишора ва навишта шудааст.

Дар баробари Ибни Муқла, Ибни Таввоб ва Ёқути Мустаъсимӣ Султоналӣ Машҳадӣ, дарбори маъруфи қарни 15 низ дар рушди ҳунари хаттотӣ саҳми зиёде гузоштааст. Дар рисолаи у «Одоб ул-машқ» бори нахуст ду усули таълими хатти зебо – усули назариявӣ ва қалам тасвир шудааст. Дар ҳоле ки усули назариявӣ омӯхтан ва мушоҳидаи навиштаҳои устодони гузаштаре тақозо мекунад, усули қалам бо дидани нусхаи зебо тамрини кафшериро тақозо мекунад.

Кушнавиён маъмулан ба ду тарз навиштаанд: ҷалла ва ҳафӣ. Одатан таълими ҳафӣ рӯзона ва шабона машғулиятҳои жаллӣ гузаронда мешуд. Зеро агар мактуби махфӣ бо ҳарфҳои хурд навишта шуда бошад, хатти жаллӣ бо ҳарфҳои калон навишта мешуд. Дар ҳошияи бисёр китобҳо мо навиштаҷоти бо хатти сиррӣ навишташударо мебинем. Дар асрҳои миёна ҳар як котиб дастикам се навъи хат – сулс, насх ва настаълиқро медонист. Аксари онҳо бо хатти курсиву курсӣ хеле хуб ва зебо навиштаанд. Асбоби асосии хаттот сиёҳ, қаламҳои ранга, қоғози сафед ва ранга, қалам, суфтакунак, ченак, қалам, сиёҳкоп ва қалам мебошанд ва он қалам буд. «Рисолай хат»-и Султоналии Машҳадӣ, «Мидод ул-хутут»-и Мирали Хиравӣ, «Одоб-ул-машқ»-и Миримоди Казвӣ, «Рисолай

хатти манзум»-и Мачнун ибни Камолуддини Махмуди Рофикӣ, «Рисолай хат»-и Шофиёнӣ, дар рисолаҳои Фатхуллоҳӣ Аҳмадӣ Иб, Фатхуллоҳи Аҳмадӣ Иб, ба монанди ӯ. “Хутути ситта”, дар бораи технологияи тайёр кардани ранг, усулҳои донишҷи сифати қоғазӣ, никизӣ, умуман асбобҳои хатӣ маълумоти пурқимат дода шудааст.

4. Хушмуомилағӣ ва қонунҳои он.

Аҳкоми маълум ва дурусти хатӣ ҳукми дувоздаҳ номида мешавад ва инҳоянд: тарз, таркиб, равиш, савд, наҷод, таносуб, давра, дараҷа, нерӯ, заъф, покӣ ва ҳадаф.

То ихтирои хатти куфӣ, ки яке аз шеваҳои густурдаи хатти арабист, дар асри VII (ихтироъкор Яъроб ибни Кахтон) дар Осиёи Миёна усулҳои гуногуни навиштан вучуд дошт. Масалан, маккий, фарҳангӣ, басарӣ ва ғайра. Пеш аз ин ҳарфҳо хатти хатӣ (вертикалӣ) вучуд дошт. Дар қолабҳои ёдгориҳои фарҳангӣ хатти куфӣ аксар вақт нигоҳ дошта мешавад. Ибни Муқлоъ (864-934), олиме, ки дар замони халифа Муқтадир зиндагӣ мекард, ихтироъкори хатти хатӣ (шаш навъи хат: сулс, насх, муҳокқақ, райҳонӣ, тавқеъ, риқоъ) эътироф шудааст.

Бо мурури замон вариантҳои гуногуни хатти куфӣ ихтироъ карда шуданд. Нахустин намунаҳои Қуръони Карим дар ин хат навишта шудаанд. Бо мурури замон хаттотон аз ин хат барои ороиши биноҳо истифода мекарданд. Хатти муҳокқақ шакли каме тағйир ёфтаи куфӣ аст. Услуби райҳонӣ ба хатти муҳакқӣ шабоҳат дорад, аммо ҳарф аз шакли барги райҳон номгузори шудааст. Муайян шудааст, ки хатти насх барои нусхабардории Қуръон нисбат ба хатҳои куфӣ муҳокқақ мувофиқтар аст. Хатти тавқеъ асосан барои навиштани амру фармонҳо истифода мешуд. Навиштани риқот ба таваққат хеле наздик аст, вале нозуктар аст. Онро асосан аз он сабаб риқоъ номидаанд, ки дар муншаот (номанависӣ) истифода мешуд ва дар рӯи қоғаз шево навишта шудааст. Ба ғайр аз ин катибаҳо тумор, чанг, шажари, туғро ва дигар навъҳои ҳарфҳо мавҷуданд. Барои имзо истифода мешавад.

Аз ибтидои асри XV дар нусхабардории китобҳо (ба забонҳои форсӣ-тоҷикӣ ва узбакии қадимӣ) ҳарфи насталиқ расм шудааст. Ба гуфтаи ҳазрати Алишер Навоӣ, Султоналӣ Машҳадӣ, ки “султони хаттотон” аст, номаи насталиқиро ба дараҷаи як санъати аҷибе бардоштааст.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Калимаи хаттот чӣ маъно дорад?
2. Хаттотӣ касб аст ё санъат?
3. Дар бораи касби нусхабардории китоб чиро медонед?
4. Ҳунари хаттотӣ бо хатти арабӣ чӣ гуна робита дорад?

МАВЗҶИ 5. Таърихи алифбои ўзбекӣ ва методологияи хуснихат дар асоси хатти лотинӣ

Нақша:

1. Нақши имлои лотинӣ дар рушди хатти ҷаҳонӣ.
2. Эҳёи миллӣ ва ислоҳоти алифбои нав.
3. Дар асоси хати лотинӣ.

Мақсади дарс: ба хонандагон оид ба нақши хатти лотинӣ дар рушди фарҳанги ҷаҳонӣ, таърих ва рушди имрӯзаи алифбои ўзбекӣ дар асоси хатти лотинӣ маълумот додан.

Вояҳои калидӣ: хати лотинӣ, алифбои ўзбекӣ, илми методология, илми педагогика, ибтидои асри XX, дафтарҳои махсуси хаттӣ, баҳси имлоҳо, хати арабӣ, хати лотинӣ, «Имлоҳои нав», иштирокчиёни «Гурунги Чигатой», «Имлоҳои кўҳна», «Имлоҳои миёна», мувоҳисаи илмӣ, «Лотинчиён», дар конференция, «гафс ва борик», таърихи имло, «Қумитаи алифбои нави ўзбекӣ», кирилл, қоидаҳои имло.

1. Нақши имлои лотинӣ дар рушди хатти ҷаҳонӣ.

Халқҳои Осиёи Миёна аз замонҳои қадим навиштаҷоти худро доштанд ва ҳоло ҳам доранд. Минтақаи паҳнкунӣ ва шумораи қорбарони 220 сабти гуногун дар ҷаҳон гуногун аст. Яке аз хатҳои серистеъмол хатти забони мурдаи лотинӣ, яъне хати лотинист ва дар замони мо беш аз 30 дарсади мардуми ҷаҳон андешаи худро бо алифбояе, ки дар заминаи ин хат сохта шудааст, баён мекунанд. Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон идеяи гузаштан ба алифбои нави лотинӣ дар соли 1921 пайдо шуда буд. Дар ин бобат Маҳмуд Ҳодиев-Боту барин зиёиён ташаббус нишон доданд. Онҳо алифбои ўзбекиро дар асоси хатти лотинӣ ва лотинӣ-русӣ тартиб дода, ба муҳокимаи аҳли ҷамъият гузоштанд.

Ташаккули имло ва алифбо дар Ўзбекистон

Алифбои арабӣ дар минтақаи мо аз солҳои 20-уми асри VIII то охири солҳои 20-уми асри XX истифода мешуд.

Гузориши ба алифбоинав дар мактабҳо аз соли таҳсили 1927-1928 оғоз шуда, дар соли таҳсили 1929-1930, дар идораҳои давлатӣ дар солҳои 1928-1930 ба анҷом расид.

8-уми майи соли 1940 иҷлосияи Шӯрои Олии Ўзбекистон дар бораи гузаштан ба алифбои нав дар асоси алифбои кириллӣ ба ҷои хатти ҳозираи ўзбекӣ қонун қабул кард.

2-3 сентябри соли 1993 Шӯрои Олии Ҷумҳурии Ўзбекистон қонун дар бораи гузаштан ба алифбои лотинии ўзбекиро қабул кард. Аз сентябри соли 1996 дар синфҳои 1 оғоз ёфт.

2. Эҳёи миллӣ ва ислоҳоти алифбои нав.

Дар минтақаи мо алифбои арабӣ аз солҳои 20-уми асри VIII то охири солҳои 20-уми асри XX истифода мешуд. Дар давраи «Бедории миллӣ» баъзе ислоҳот дар имло ва алифбои арабӣ оғоз

гардид. Аммо ҳалли расмий ин масъала баъди табаддулоти соли 1917 буд. Дар чараёни ислоҳоти алифбои арабӣ масъалаи даст кашидан аз ин алифбо ва гузаштан ба алифбои лотинӣ матраҳ шуд.

Баъди Революцияи Октябри соли 1917 ба забонҳои маҳаллӣ, алифбо ва имлои онҳо эътибори расмӣ дода шуд. Хусусан, баъди декрет дар бораи барҳам додани бесаводӣ дар Республикаи Россия 26 декабри соли 1919 Республикаи Автономии Советҳои Муттаҳидаи Туркистон қарор дод, ки масъалаҳои алифбо ва имлоро ҳарчи зудтар ҳал кунад, зеро бе ҳалли масъалаҳои имло ва шакли мактубҳо, аксариятро босавод кардан мумкин набуд.

Дар съезди якуми коркунони маорифи халқи ўзбеки Комиссариати маорифи халқи республикаи Туркистон, ки моҳи августи соли 1918 шуда гузашт, дар бораи ислоҳоти хатти арабӣ қарори зерин қабул карда шуд.

1921 Конгресси забон ва имло. Бо ташаббуси Комиссариати Халқии маорифи Туркистон дар ибтидои моҳи январи соли 1921 дар Тошкент оид ба забон ва имлои ўзбек съезди Республикаи Автономии Туркистон барпо гардид. Фитрат, ки дар ин конфронс дар масъалаи ҳарф ва имло суҳанронӣ карда буд, дар ҷаласаи маорифпарварони Туркистон бо даъвати худ баромад кард: «Маорифро бо имло ва хатти кӯҳна васеъ кардан ва бесаводиро ислоҳ кардан лозим аст». Ҷомеаи илмӣ воқуниши худро ба ин кӯшиш баён накардааст.

Бояд гуфт, ки то январи соли 1921 бо «Имлогарони нав» (иштирокчиёни «Гурунги Чигатой»). Баҳси илмӣ – муборизаи байни «Имлогарони куҳансол» ва «Имлогарони миёна» ба амал омад. Баъди съезди соли 1921 «Лотинчиён», яъне офарандагони алифбои ўзбеки дар асоси хатти иотин (бо роҳбарии Маҳмуд Ҳодиев-Боту) пайдо шуданд ва ин гуруҳҳо низ ба муборизаи имло ҳамроҳ шуданд. 3-9 октябри соли 1923 дар Бухоро бахшида ба ислоҳоти хатт ва имлои ўзбекҳои Осиёи Миёна конференцияи алифбои имло барпо гардид.

11 апрели соли 1924 дар маҷлиси дар Комиссариати маорифи Туркистон барпогардида лоиҳаи алифбои лотинии навтаъсис, ки аз

Москва ба комиссариат фиристода шуда буд, бо мутахассисон муҳокима карда шуд.

Аз ин рӯ, ҳам дар Ёзбекистон ва ҳам дар маркази гузаштан аз алифбои арабӣ ба алифбои лотинӣ корҳои омодагӣ ба роҳ монда шуд.

Ҳукумати Озарбойҷон ва забоншиносон ташаббус нишон доданд, ки 26 феввали соли 1926 дар Боку Конгресси 1-уми туркшиносони собиқ Иттифокро баргузор кунад.

Бо мақсади тайёри дидан ба ин съезд Комитети омӯзиши ўзбекҳо дар назди Маркази илмии Комиссариати халқии маорифи Ёзбекистон 29-31 ноябри соли 1925 дар Самарқанд маҷлиси машваратии забоншиносон ва олимони ўзбекро гузаронд. Мо дар қавс фамилияи баромадкунандагонро нишон додем). Забон ва истило (Ғози Олим Юнусов, Е.Д.Поливанов), Имло ва ҳарф (Е.Д.Поливанов), солгарди Алишер Навоӣ (Вадуд Маҳмудов). Дар ин шӯро дар мавриди имло ва алифбо чунин тасмим гирифта шуд: “Бо вучуди камбудихои имлои имло, ки имрӯз истифода мешавад, метавон гуфт, ки он аз бисёр имлоҳо комилтарин аст. Ин камбудихои имлоиро метавон бо ҷамъ овардани як шӯрои имло пур кард. Бинобар ин, нишон додани мушкили дигар ҳарфи лотинӣ ва имлои зиёдатӣ аст. Дар бораи ин тасмим чизе гуфтан лозим нест.

26 феввали соли 1926 дар Боку съезди якуми туркшиносии собиқ Иттифок оғоз ёфт. Дар ин конгресс 150 нафар мутахассисон иштирок доштанд. Раҳим Инъомов (комиссари маориф), Назир Торақулов (баранда), Аширалӣ Зоҳирӣ, Шокирҷон Раҳимӣ, Бекҷон Раҳмон аз Ёзбекистон ба унвони намояндагони расмӣ ширкат карданд. Аз марказ проф. Л.В.Щербак ва Яковлев иштирок доштанд.

Купрулузода Меҳмед Фуод ва Алибек Ҳусайнзода аз Туркия ба ҳайси меҳмон ширкат доштанд. Дар Съезди Боку дар байни якҷанд масъалаҳои илмӣ ба масъалаи ҳарф ва имло мавқеи васеъ дода шуд. Гузариш аз алифбои арабӣ ба алифбои нав бар асоси хатти лотинӣ мавриди баҳсу баррасӣ қарор гирифт. Намояндагони

Ўзбекистон дар маҷлис масъалаи ба миёнгузоштаро якдилона маъқул донистанд. Меҳмед Фуод, раиси дорулфунуни Истамбули Туркия Купрӯлузода аз хати арабӣ даст кашида, ба гузариши хатти лотинӣ шадидан эътироз кардааст. Соли 1926 дар маҷмӯаи дорулфунун, ки дар он кор мекунад, дар мақолае таҳти унвони «Мушкилоти ҳарфҳо» эътироз карда буд, ки «интиқоли ҳарфҳои лотинӣ муҳолифи он аст».

Дар ин конфронс писари Бекҷон Раҳмони хоразмӣ суҳанронӣ карда, гуфт: “Ўзбекистон ҳукумати Озарбойҷонро бо муваффақият дар роҳи амалӣ дар эҷоди алифбои нави туркӣ самимона табрик мекунад ва ваъда медиҳад, ки барои татбиқи алифбои нави туркӣ чораҳо ва тадбирҳо меандешад».

3. Эҷоди алифбои ўзбекӣ дар асоси хатти лотинӣ.

Дар Ўзбекистон пас аз анҷумани Боку дар мавриди гузариш ба алифбои нав муҳоҳисаи тезу тунд оғоз ёфт. Дар сессияи 4-уми Комитети Иҷроияи Марказии Ўзбекистон, ки моҳи июни соли 1926 шуда гузашт, масъалаи румӣ кардани хатти ўзбек ва қабули ҳарфҳои аз ҷиҳати техникӣ қулайи лотинии ба забони ўзбекӣ рӯй додани наъмунаҳои миллию маданияи халқи ўзбек ба назар гирифта шуд ва зарур донишҳои алифбои нав ба ҳарфҳои лотинӣ, қарорҳои зеринро қабул карданд:

1. Сессияи Комитети Иҷроияи Марказӣ Президиуми Комитети Иҷроияи Марказиро вазифадор мекунад, ки барои иҷрои ин масъала чораҳо бинад.

2. Бо мақсади дида баромадан, кор карда баромадан ва ба амал баровардани ин масъала Ҳокимияти Марказӣ «Қумитаи алифбои нави ўзбекӣ» ва ин қумита ташкил карда шавад.

Рафиқони зерин таъин карда шаванд: писари Охунбобоев (раис), 43 нафар, аз ҷумла: Раҳим Инъомов (депутат), Муъмин Хоҷаев (депутат), Акмал Икромов, Файзулло Хоҷаев, Абдулло Қодирӣ, Фитрат (Аби Абдурахимов), Элбек (Машрик Юнусов), Аширалӣ Зоҳирӣ, Бекҷон Раҳмон, Ориф Олимҷон (котиба) ва дигарон.

Ба масъалаи алифбо ақидаи аҳли ҷамъият ҷалб карда шудааст. Лоихаи алифбои нави ўзбекӣ бар асоси хатти лотинӣ борҳо аз нав дида баромада, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Рӯзҳои 19-21 майи соли 1926 дар як конференси илмӣ дар Самарқанд масъалаи нави якуми алифбои ўзбакӣ ба хатти лотинӣ бо мутахассисон баррасӣ шуд. Конференцияро Комиссариати халқии республикавии маориф ташкил кардааст. Иштирокчиёни баҳс тасмим гирифтанд, ки теъдоди садонокҳо дар алифбои нав 12 адад бошад. Ин лоихаро Комиссариати халқии маориф тасдиқ кардааст.

19-21 майи соли 1926 дар алифбои ўзбеки дар асоси хати лотинии ба хати лотин мувофиқ карда шуда, барои ифодаи овозҳои садонок бо назардошти ғафс ва бориқ ва дарозу кӯтоҳ 12 аломат (ҳарф) тавсия карда шуд.

Забони ўзбекӣ бори аввал 27-29 августи соли 1926 бо иштироки комитети нави алифбои ўзбекӣ ва мутахассисони маркази илмӣ конференцияи алифбо барпо намуд. Дар ин конференс тарҳи алифбои моҳи май тасвибшуда лағв ва алифбои нав мавриди баррасӣ қарор хоҳад гирифт. Дар ин алифбо қарор шудааст, ки садонокҳо бо нӯҳ ҳарф ва ҳамсадоҳо бо 23 ҳарф ифода шаванд. Лоихаи алифбои муҳокимашуда маъқул доништа шуд. Шумораи садонокҳо 9 аст.

Ин шӯро вазифадор буд, ки ба алифбо ислоҳ кунад ва қоидаҳои имлоро тартиб диҳад. Ин масъалаҳо дар маҷлиси охири моҳи сентябр ҳал карда шуданд. Ҳамин тариқ, бори аввал дар таърих масъалаи эҷоди алифбои ўзбекӣ дар асоси алифбои лотинӣ асосан ҳалли ҳудро ёфт. Дар ин сол «Қоидаҳои имло» дар сатҳи замони худ омода карда шуданд. Масалан, «дар имло ду усул истифода мешавад: савтӣ (фонетикӣ) ва сарфӣ (морфологӣ). Азбаски дар забони мо чанд ғӯиш мавҷуд аст, мо тасмим гирифтем, ки ҳар ду усулро барои осонии таълиму тарбия истифода кунем.

Решаи калима (маъноӣ реша) ҳангоми шундан навишта мешавад ва суффиксҳо бо усули ислоҳ навишта мешаванд. Дар зер тавзеҳот ва мисолҳои инҳо оварда шудаанд. Ин қоидаҳо умумияти

илмӣ хеле кам доранд ва замони феълҳо ва пайванду имлои онҳо оварда шудааст; ман меравам, шумо меравед...

Дар январи соли 1928 дар Тошкент пленуми дуйуми КМ собиқ алифбои нави умумииттифоқӣ барпо гардид. (Комитет 11 май соли 1927 ташкил ёфтааст. Раисаш писари Самад Оғамалӣ). Дар он дар бораи корҳое, ки дар республикаҳои Ўзбекистон, Тотористон, Қирғизистон, Абхозистон, Ёкутистон ба муносибати алифбои нав ба ҷо оварда мешаванд, маърузаҳо шунида шуданд. Комиссари маорифи халқи Ўзбекистон Маннон Рамз дар мавзӯи «Корҳои лотинӣ дар Ўзбекистон ва вазифаҳои онда» маъруза кард.

Дар ин пленум оид ба гузаштан ба алифбои нав дастурҳои дахлдор дода мешавад. Писари Самад Оғамалӣ мегӯяд: “Алифбои нави ўзбекӣ роҳи нав ба таърихи Ўзбекистон аст”.

11 марти соли 1928 пленуми якуми КМ алифбои нави Ўзбекистон шуда гузашт. Плани пурра ҷорӣ намудани алифбои нав дида баромада шуда, дар моҳи декабри соли ҷорӣ пленуми дуйум барпо гардид.

1. Гузариш ба алифбои нав дар мактабҳо аз соли хониши 1927-1928 оғоз шуда, дар соли таҳсили 1929-1930, дар идораҳои давлатӣ дар солҳои 1928-1930 ба анҷом расид (расми 6.). Дар рафти татбиқи алифбои лотинӣ ба он баъзе иловаҳо ва ислоҳот ворид карда шуданд. Масалан, дар алифбои дар моҳи августи соли 1926 тасдиқшуда умуман ҳарфҳои калон набуданд. (Шояд ин асар дар асоси анъанаи алифбои арабӣ бошад). Ин камбудӣ дар алифбо ислоҳ карда шуд ва 15 майи соли 1929 дар конфронси забони адабӣ, имло ва истилоҳот дар Самарқанд ба алифбои ҷорӣ ҳарфҳои калон илова карда шуданд. Чунин масъалаҳо дар конференцияи илмӣ оид ба имло ва забони адабӣ, ки соли 1934 дар Тошкент шуда гузашт, дида баромада, қарорҳо қабул карда шуданд.

Дар конференцияи соли 1934 аз принципи «ғафс ва тунукӣ» даст кашиданд. Ин оғози марҳалаи нав дар таърихи имлои ўзбекӣ буд, аммо дар ин конфронси илмӣ азбаски дар забони ўзбекӣ ғӯишҳои маҳаллӣ вучуд доранд, барои фонемаҳои о ва а дар забони адабӣ як ҳарф боқӣ мондааст. Дар натиҷа калимаи кӯдак ҳамчун

бала ва калимаи нон бошад ба шакли нон навишта шудан гирифт. Дар ин конфронс ҳарфҳо танҳо дар мавридҳои навишта ва танзим мешуданд, ки маънои калима тағйир меёбад. Чунин ҳарфҳо дар талаффузи калимаҳо душворӣ ба вуҷуд меоварданд, ба саводноки таъсир мерасонданд ва дар таълим мушкилиҳои иловагӣ меоварданд.

ALIFBE

Aa	Bb	Cc	Çç	Dd
<i>Aa</i>	<i>Bb</i>	<i>Cc</i>	<i>Çç</i>	<i>Dd</i>
Ee	Əə	Ff	Gg	Q q
<i>Ee</i>	<i>Əə</i>	<i>Ff</i>	<i>Gg</i>	<i>Q q</i>
Hh	Ii	Jj	Kk	Ll
<i>Hh</i>	<i>Ii</i>	<i>Jj</i>	<i>Kk</i>	<i>Ll</i>
Mm	Nn	Ŋŋ	Oo	Pp
<i>Mm</i>	<i>Nn</i>	<i>Ŋŋ</i>	<i>Oo</i>	<i>Pp</i>
Qq	Rr	Ss	Şş	Tt
<i>Qq</i>	<i>Rr</i>	<i>Ss</i>	<i>Şş</i>	<i>Tt</i>
Uu	Vv	Xx	Zz	Zz
<i>Uu</i>	<i>Vv</i>	<i>Xx</i>	<i>Zz</i>	<i>Zz</i>

UZBEK ALIFBASI. نوزېت نه لىفباسى

a-a ۱ - ا	b-B ب	d-d د	f-f ف	m-M م
ata, <i>۱ - ا</i>				
o-o ۲ - ۋ	t-T ت	x-X خ	q-q ق	n-n ن
o-o ۲ - ۋ				
u-u ۳ - ۋ	p-P پ	z-Z ز	k-K ك	v-V و
u-u ۳ - ۋ				
l-l ۴ - ل	x-Z ۵ - ڭ	s-S س	g-g گ	h-h ه
l-l ۴ - ل				
o-o ۶ - ۋ	c-C چ	z-3 ۷ - ڭ	ŋ-ŋ ۸ - ڭ	j-j ي
o-o ۶ - ۋ				
e-e ۹ - ۋ	x-X ۱۰ - ڭ	q-q ۱۱ - ڭ	l-L ۱۲ - ڭ	m-m ۱۳ - ڭ
bel; sel. ۱۴ - ڭ				

Расми 6.

Инчунин тасмим гирифта шуд, ки овози кӯтоҳии дар ҳиҷои аввали калимаҳои дорои зиёда аз як ҳиҷо дар калимаҳои ҷолиб, сурх, бо, аммо навишта нашавад.

Ба ҳамин тариқ, дар Ўзбекистон аз хатти арабӣ ба алифбои ўзбекии ба ҳарфҳои лотинӣ асосёфта дар нимаи аввали соли 1930 бо тайёрии калон пурра ба амал бароварда шуд. (Дар замони худ одамоне низ буданд, ки ба ин кор эътироз мекарданд).

Дар ҳамаи шаҳру қишлоқҳо курсҳои 50-соатаи омӯзиши алифбои нав ташкил карда шудаанд. Бо мақсади ба мардум хондан ёд додан журнали махсус – журнали «Аланга», пахнкунандаи мулоҳизаҳои КМ «Алифбои нави Ўзбекистон», газетаи «Қизил тамға» аз чоп баромад. Мутахассисон Наим Саид, Шокир Сулаймон, Абдурахим Ёлдошев оид ба барҳам додани бесаводӣ китобҳои дарсӣ ба таълим расонданд. Кинорежиссёри машҳур Набӣ

Ғаниев фильми «Лотинкунӣ»-ро офаридааст. Чунин асарҳо барои барҳам додани бесаводӣ аҳамияти калон пайдо кардаанд.

Дар солҳои 20-ум гузаштан ба алифбои нав дар Ўзбекистонро «инқилоб дар Шарқ» ҳисоб мекарданд.

8-уми майи соли 1940 иҷлосияи Шӯрои Олии Ўзбекистон дар бораи гузаштан ба алифбои нав дар асоси алифбои кириллӣ ба ҷои хатти ҳозираи узбакӣ қонун қабул кард.

4. Имлои нави ўзбекӣ дар даврони истиқлол.

Баъди эълони истиқлолияти Ҷумҳурии Ўзбекистон (31 августи соли 1991) масъалаи алифбои ўзбекӣ ба хатти лотинӣ ба миён омад.

Фикри озод дар бораи кадом алифбо дар навиштани расмӣ якуним сол дар рузномаву маҳаллаҳо, дар ҷамъомадҳои гуногун давом кард. Дар мубоҳиса ҳама – аз коргар то академик, аз деҳқон сар карда то нависанда озодона фикру мулоҳизаҳои худро баён мекарданд.

Ин масъала дар иҷлосияи Шӯрои Олии Ўзбекистон низ баррасӣ шуд ва гурӯҳе барои эҷоди алифбои ўзбакӣ бар асоси алифбои лотинӣ таъсис ёфт.

16 августи соли ҷорӣ дар Тошкент конференцияи республикавии илмию амалӣ бахшида ба дурнамои хатти ўзбек барпо гардид. Маърузаҳои П.Кодиров, А.Ҳочиев, И.Кочкортоев, Н.Махмудов, О.Ёқубов, Ҷамол Камол, Абдулло Орипов, Собир Камол (Қорақалпоғистон), Иззат Султонов, Х.Неъматов, Ё.Абдуллоев, С.Отамирзаева ва дигарон шунда шуд. Дар фарҷоми конфронс асосан алифбои ўзбекӣ бар хати лотинӣ тасвиб шуда, қарори иборат аз 4 модда қабул гардид.

Дар сессияи XIII даъвати XII Шӯрои Олии Ҷумҳурии Ўзбекистон 2-3 сентябри соли 1993 масъалаи алифбои нав мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар бораи гузаштан ба алифбои ўзбекӣ дар асоси лотинӣ қонун қабул карда шуд. Дар матбуот «Дар бораи тартиби татбиқи қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи ҷорӣ намудани алифбои ўзбекӣ бар асоси хати лотин» қарор қабул шуд.

Мувофиқи ин қарор комиссияи давлатии республикавӣ оид ба ҷорӣ намудани алифбои нави ўзбекӣ ташкил карда шуд. Моҳи декабри соли 1993 гурӯҳи корӣ оид ба таҳияи қоидаҳои асосии имлои забони ўзбекӣ дар асоси алифбои нав таъсис ёфта, ба кор шурӯъ кард.

Дар раванди омода намудани «Қоидаҳои асосии имлои забони ўзбекӣ» дар бораи шакли баъзе ҳарфҳои алифбо андешаҳо ба миён омадаанд. Ғайр аз ин, масъалаҳои васеътар истифода бурдани воситаҳои техникӣ дар процесси навиштан, ба алифбои мамлакатҳои тараққикардаи ҷаҳон наздик кардани шакли ҳарфҳо низ ошкор карда шуданд.

Барои ба ин масъалаҳои муҳим ба таври мусбат муносибат кардан лозим буд, ки шакли ҳарфҳои алифборо ислоҳот гузаронад.

Дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Ўзбекистон (6 майи соли 1995) оид ба ин масъалаҳо маълумот шунида шуд ва “Дар бораи ҷорӣ намудани алифбои ўзбекӣ дар асоси алифбои лотинӣ” Қонун қабул карда шуд.

Ин ҳуҷҷатҳо нишон медиҳанд, ки алифбои ўзбакӣ аз 26 ҳарф, 3 таркиби ҳарф иборат буда, баъзе ҳарфҳо ислоҳ шудаанд; дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ кор дар асоси алифбои нав дар синфҳои 1-ум аз сентябри соли 1995 не, балки аз сентябри соли 1996 оғоз карда шуд, зикр гардид, ки гузариши пурра ба алифбои нав соли 2005 ба охир расид.

3 овози гуногуни гуфтор дар забони ўзбеки (sh, ch, ng) бо якҷоягии ҳарфҳо ба таври зайл ифода карда мешаванд:

- овози ш дар вожаҳои чун шолӣ, хондан (биринч, хондан);
- таркиби ҳарфҳои ч дар калимаҳои чун чӯл, эътимод садои ҷро месозад (чӯл, эътимод).

- Ҳарфи «-ng» барои ифодаи садои паси бинӣ дар вожаҳои чун шуур, баробарӣ (хуш, баробарӣ) навишта мешавад. Ин садо 8-уми майи соли 1940 дар алифбои феълӣ бо таркиби ҳарфҳои -ng ифода карда мешавад. Ҳатто агар шакли ибтидоии Ng-и ин ҳарф истифода нашавад, он ба синфҳои ибтидоӣ таълим дода мешавад.

Ҳамин тариқ, овозҳои нутқи, ки бо таркибҳои ҳарф ифода мешаванд, бо роҳи паҳлӯ ба паҳлӯ гузоштани ду ҳарф дар забони ўзбекӣ нишон дода мешаванд.

Навъи якуми лоиҳаи «Қоидаҳои асосии имлои забони ўзбекӣ» дар анҷумани зиёиёни ҷумҳуриявӣ дар Тошканд 16 апрели соли 1994 мавриди баррасӣ қарор гирифт. (Дар тахти раёсати ҷонишини раиси комиссияи республикавии давлатӣ оид ба ҷорӣ намудани алифбои ўзбеки ба хатти лотинӣ, вазири маорифи халқи Ўзбекистон Я.Г.Юлдошев барпо гардид).

Бо қарори Девони Вазирони Ҷумҳурии Ўзбекистон №339 аз 24 августи соли 1995 “Қоидаҳои асосии имлову ишораи забони ўзбекӣ” тасдиқ карда шудааст (расми 7.).

Босма	Езма	Ҳарф номи	Босма	Езма	Ҳарф номи
Aa	<i>Aa</i>	a	Qq	<i>Qq</i>	qe
Bb	<i>Bb</i>	be	Rr	<i>Rr</i>	er
Dd	<i>Dd</i>	de	Ss	<i>Ss</i>	es
Ee	<i>Ee</i>	e	Tt	<i>Tt</i>	te
Ff	<i>Ff</i>	ef	Uu	<i>Uu</i>	u
Gg	<i>Gg</i>	ge	Vv	<i>Vv</i>	ve
Hh	<i>Hh</i>	he	Xx	<i>Xx</i>	xe
Ii	<i>Ii</i>	i	Yy	<i>Yy</i>	ye
Jj	<i>Jj</i>	je	Zz	<i>Zz</i>	ze
Kk	<i>Kk</i>	ke	O'o'	<i>O'o'</i>	o'
Ll	<i>Ll</i>	el	G'g'	<i>G'g'</i>	g'e
Mm	<i>Mm</i>	em	Sh sh	<i>Sh sh</i>	she
Nn	<i>Nn</i>	en	Ch ch	<i>Ch ch</i>	che
Oo	<i>Oo</i>	o	Ng ng	<i>Ng ng</i>	nge
Pp	<i>Pp</i>	pe			

Расми 7.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Чаро имло дар асоси хати лотинӣ дар фарҳанги ҷаҳонӣ ин қадар муҳим аст?
2. «Бедорӣ миллӣ» дар минтақаи мо кадом давраро дар бар мегирад?
3. Сабаби ислоҳоти алифбои арабӣ ба алифбои лотинӣ дар чист?
4. Дар эҷоди имлои нав кадоме аз зиёиён шӯроат нишон додааст?

МАВЗҶИ 6. Асосҳои илми-амалии омӯзиши принсипҳои Ҳуснихат

Нақша:

1. Принсипҳои таълими ҳуснихат.
2. Муносибати хатти зебо ва имло.
3. Дарси ҳуснихат дар синфҳои 1.

Мақсади омӯзиш: додани фаҳмиши дар бораи принсипҳои илми ҳуснихат ва методикаи таълими он, намудҳо ва вазифаҳои онҳо.

Вожаҳои калидӣ: генетика, қисмҳои ҳарф, дониши графикӣ, огоҳӣ, имло, принцип, талаботи гигиенӣ, ҷанбаи графикӣ, ифоданокӣ, хусусиятҳои фардӣ.

1. Принсипҳои таълими ҳуснихат.

Принсипҳои марбут ба малакаҳои умумии дидактикӣ ва графикӣ. Шуур, принцип аз содда ба мураккаб, такрор. намоишкорӣ, принципҳои ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои синну сол ва фардии бачагон, принципҳои таълими ҳуснихат.

Принсипи шуур. Донишҷӯён варақаҳои ҳарфҳоро чӣ гуна ва бо кадом тартиб менависанд, дарозии нишеб, паҳноиро чӣ тавр чен кардан, пайваст кардани ҳарфҳоро ба ҳарфҳои навбатӣ, қоидаҳои нишастан дар сари миз ҳангоми нигоҳ доштани қалам ва муайян карда тавонишани камбудии графикӣ.

Принсипи намоишӣ. Воситаҳои намоишӣ: картон, презентатсияи қаблан хаттии рӯи ҷадвалҳо: амали намоишӣ, картон, зухуроти навиштан дар дафтарҳои дастони талабагон.

Принсипи такрор. Он асоси автоматикунонии раванди навиштан мебошад. Онро ба таври ислоҳӣ гузарондан лозим аст, то ки он ба машқҳои механикӣ ва бесамар табдил наёбад.

Принсипи генетикӣ. Навиштани унсурҳои ҳарфҳо, ҳарфҳои содда, ки дар пайи онҳо гурӯҳҳои ҳарфҳои мураккаб, ташкили навиштан аз рӯи тартиби таркиби ҳарфҳо, ҳиҷоҳо, калимаҳо, ҷумлаҳо.

Принципи ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии талаба.

Зарурати ба ҳисоб гирифтани қобилияти қалам доштан, дафтар нигоҳ доштан, суръати навиштан, муваффақияту камбудихо.

Дар баробари таълими хондан таълим додани навиштан яке аз принципҳои асосии раванди таълими савод мебошад.

Муносибати навиштани хуб ба имло.

Муносибати ҳамаҷонибаи таълим додани навиштан ба кӯдакон. Ташаккули дурусти паҳлӯи графикӣ ва имлои калима барои қонунӣ кардани ҳар як талаботи навиштан.

Ташаккули хаттии нутқи инсон ба воситаи ҳарфҳо, аҳамияти дуруст навиштани шакли ҳарфҳо, дуруст пайваст кардани онҳо, қонунҳои ҳарфҳо, таҳлили ҳарфӣ ва имлоӣ, яъне таҳлили фонетикӣ-графикӣ.

Муносибати байни саводноқӣ ва дониши графикӣ.

Таъсири манфӣ ба навиштани талабагон ташкили нодурусти навиштани оғоз, дуруст таълим надодани пайванди ҳарфҳо, баланд бардоштани суръати навиштан бидуни ишора ба сифати нутқ. Таъсири қонунӣ ба ҳамаҷонибаи имлоӣ ба сифат ва шахсияти навиштан. Муҳимияти интихоби калимаҳое, ки ба ҳамаҷонибаи имлоӣ майл доранд, барои салом.

Дарсҳои хусусӣ дар синфҳои ибтидоӣ.

Тибқи барномаи синфҳои ибтидоӣ таълими хуснихат дар синфи 1 ҳамзамон бо таълими савод сурат мегирад. Дар ин маврид тахмин карда мешавад, ки талабагон талаботи гигиеникӣ хуснихатро риоя намуда, ҳарфҳоро ба таври графикӣ дуруст ташкил ва пайваст намуда, аз рӯи ритм навиштан. Дар синфи 1 дар давраи саводомӯзӣ ба бачаҳо бевосита аз рӯи материалҳои дафтар навиштан ёд дода мешавад.

Дар нимаи 2-юми синфи 1 агар муаллим ба дарси забони модарӣ таълими хуснихатро дар бар гирад ҳам, қонунҳои худро ба нақша гирифтани лозим аст. Дар ин маврид ба нишебии элементҳои ҳарфҳо, баландии баробари ҳарфҳо ва фосилаи баробари ҳарфҳо ва калимаҳо. Баъди саводноқӣ шартӣ навиштан низ таъйир меёбад. Аз сабаби он ки талабагон дар дафтарчаашон мактуби намунавӣ

надоранд, якчанд шарти иловагиро ичро мекунанд. Аз ҷумла, ҳарфи чопшударо ба ҳарфи хаттӣ табдил медиҳанд, ҷойҳои пайвастшавиро муайян мекунанд, калимаҳоро дар қатори онҳо дуруст ҷой медиҳанд. Ғайр аз ин, шароити машқ бояд ин корро низ кунанд. Аз ин ру, муаллим материалҳои хаттиро ҳамеша аз назар мегузаронад, вай бояд ҳолатҳои ба кӯмак ниёздоштаро муайян кунад ва аз шарҳҳои кӯтоҳ истифода барад.

Дар синфи 2 соати охирини дарси забони модарӣ ҳар ҳафта барои иҷрои вазифаи ҳонагӣ ҷудо шуда, дар соли таҳсил 33 соатро ташкил медиҳад. Ҳангоми ба нақша гирифтани дарсҳои ҳонагӣ дар синфи 2 ба чизҳои зерин диққат додан лозим аст:

а) душвории дафтари яксараро ба назар гирифта: аз рӯи принципи ирсӣ навиштани мактубҳо;

б) пайвастани ҳар ҳарфро ба ҳарф пеш аз он ва баъд аз он ёд додан;

в) ҳарфҳоро бо назардошти шабоҳати элементҳо гурӯҳбандӣ мекунанд;

ж) гурӯҳбандии ҳарфҳои калон бо назардошти ҳаракати боло ва поёни элементҳо;

г) матнҳои марбут ба ҳаёти кӯдакон;

д) ба сифати маводи хаттӣ интихоби калимаҳое, ки имлоашон душвор аст;

к) зиёд кардани ҳаҷми материал бо мақсади пай дар пай тезондани суръати навиштан.

Дар синфи 3 аз ҳар як дарси забони модарӣ 8-10 дақиқа ба хусниҳат баҳшида мешавад. Дониши гигиенӣ мустаҳкам карда мешавад. Кӯдакон 1 сатр; дар дафтар навиштани ҳарфҳо бо якхела ва шаклҳои хурд, сохти мураккаб ёд мегиранд ва бо тарзи ритм навиштан, бо пайваст кардани ҳарфҳо калимаю ҷумла навиштан машқ мекунанд. Дар ташаккули дониши графика ба назар гирифтани хусусиятҳои психологии шахсияти талаба. Муддати ташаккули малакаҳои графикӣ, хондан, имло, расмкашӣ, наққошӣ, бо фаъолияти таълимӣ, аз қабili суҳан алоқаманд аст.

Устувории шадид ва фардияти имзо. Робитаи нависандагӣ бо фаъолияти равонии инсон. Аҳамияти инкишоф додани ҳаракати ангуштон дар азхудкунии ҳуснихат. Муносибати қобилияти визуали ва шунавии бачагон бо навиштан. Автоматикунии навиштан дар марҳилаҳои баъд аз омӯзиши навиштан. Баланд бардоштани сифати навиштани хонандагон дар синфҳои 1.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Принципи дуруст навиштан ва имлои хуб чист?
2. Принципи генетикӣ чиро меомӯзад?
3. Ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии хонандаро чӣ тавр мефаҳмед?
4. Принципи такрор ва принципи намоишпазирро чӣ тавр шарҳ медиҳед?

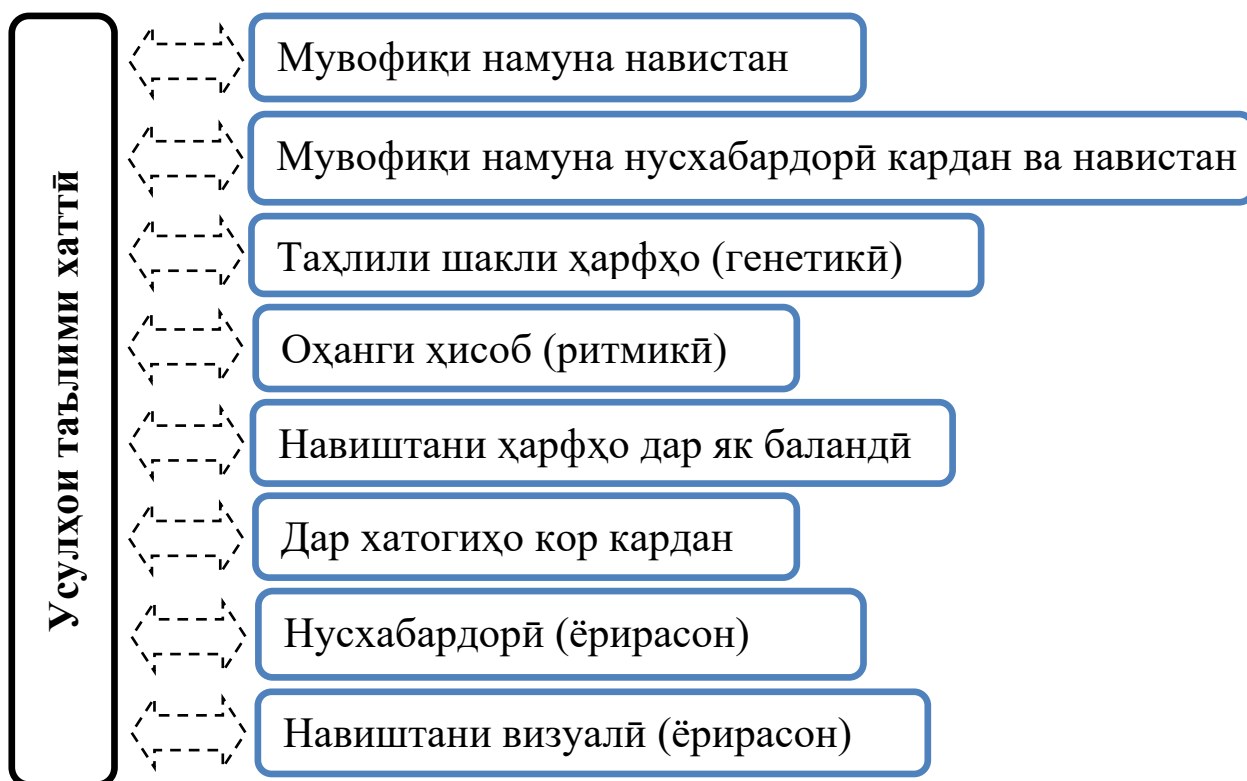
МАВЗҶИ 7. Усулҳои асосӣ ва методикаи таълими Ҳуснихат

Нақша:

1. Усули хаттӣ.
2. Усули генетикӣ.
3. Тарзи навиштан аз рӯи намуна.
4. Тарзи нусхабардорӣ вобаста ба нусхабардорӣ.
5. Усули нусхабардорӣ.
6. Усули навиштан тавассути ҳаёл.

Мақсади дарс: Ба хонандагон маълумоти оид ба усулҳои асосӣ ва методикаи таълими ҳуснихат додан.

Вожаҳои калидӣ: усулҳои таълими хаттот, усулҳои асосӣ ва иловагӣ, унсурҳои ҳарфҳо, нусхаи ҳарфҳо, навиштан аз рӯи намуна, нусхабардорӣ ва навиштан аз рӯи намуна, таҳлили шакли ҳарфҳо (усули генетикӣ), усули ҳисоб, усули дар як баланд навиштани ҳарфҳо, оид ба хатогии кор, нусхабардорӣ, бо ҳаёл навиштан, ҳарфҳои хурд, калон, қоидаҳои одоб, маводи амалӣ.

Усулҳои таълими хаттӣ. Ин усулро барои хонандагонестифода бурдан мумкин аст, ки шакли ҳарфҳоро дуруст тасаввур карда наметавонанд, ҳангоми навиштан аз сатрҳои дафтар поён меафтанд ва ё тарк меkunанд. Масалан, агар хонанда дар навиштани ҳарфи *Б* хато кунад, муаллим онҳоро бо нуктаҳо нишон дода, бо қалам ба дафтар сабт мекунад ва хонанда омӯзиши бошууронаи малакаҳои хаттӣ доништани хуби қоидаҳои навиштани зебо ба ташаккули малакаҳои хаттӣ аз наздик кӯмак мекунад.

Сухани хаттии инсон тавассути ҳарфҳо ташаккул меёбад. Ташаккули хатти босавод бо малакаҳои графикӣ дар синфҳои Ҳуснихат вазифаи асосист. Навиштани дақиқи ҳар ҳарф кафолат медиҳад, ки навиштаҷот равшан ва равон бошад. Дуруст навиштани шакли ҳарфҳо ва дуруст пайваст кардани онҳо хеле муҳим аст. Ҳарфҳоро паҳш накарда яксон навиштан, ҷудо кардани элементҳо, дуруст ҷойгир кардани калимаҳо, муайян кардани вақти навиштан, гузаронидани таҳлил (таҳлили ҳиҷо-садо, садо-ҳарф, таҳлили имло), яъне таҳлили фонетикӣ-графикӣ муҳим аст.

1. Усули хаттӣ. Барои омӯхтани тарзи навиштани ҳарфи муайян донишҷӯ бояд омӯзад, ки ин ҳарф кадом аломатҳо дорад,

ҷойгиршавии унсурҳои алоҳида дар ҳарф, андозаи он ва ғайра, барои он ки ба талаба тарзи дуруст навиштани ҳарф, дуруст гузоштани мавқеи он дар сатр ва доништани ҷойгиршавии хат дар варақи қоғаз хатҳои уфуқии уфуқӣ дар рӯи қоғаз кашида мешаванд, то ки дафтарчаи хотираи беназир тор ҳамеша пайдо мешавад, талабагон дар он ҳар як ҳарфи алоҳида менависанд.

Сатр ва қуттиҳое, ки самти сатрро нишон медиҳанд, муайян кардани таносуби баъзе унсурҳои ҳарфҳо ва омӯхтани хатро хеле осон мекунад. Аз ин рӯ, он усули асосии таълими хаттӣ буда, ҳонанда онро дар машқҳои хаттӣ дар мактаб истифода мебарад. Илова бар хусусиятҳои мусбати хоси услуби хаттӣ, навиштан дар дохили шабака як қатор камбудиҳо дорад.

1) дар қуттиҳои зуд-зуд навиштан кӯдакро то андозае маҳдуд мекунад, диққати ўро парешон мекунад; талаба аз як тараф ба ҳаракати дасти навиштани ҳарфи характер назорат кунад, аз тарафи дигар назорат мекунад, ки ҳарфҳо аз сатр берун набароянд.

2) бачае, ки дар байни ҳуҷайраҳо навиштанро ёд мегирад, наметавонад малакаи навиштани равшану тезро ба даст орад. Бинобар ин, баъди азхуд кардани донишҷӯ асосҳои таносуби асосии кашидани элементҳои ҳарф зарурати навиштан дар қуттиҳо аз байн меравад. Аллакай дар синфи дуюм бачаҳо дар дафтари яксатра ба навиштан шурӯъ мекунад.

3) усулҳое, ки барои инкишоф додани ҳаракати озоди дасту пойҳо заруранд. Дар таълими хаттӣ кор бе машғулиятҳои махсусе, ки хусусияти машқ доранд, анҷом намеёбад. Ин мушакҳои хурд ва кафи даст чандон инкишоф наёфтаанд. Дар онҳо ангушти ишорат ва махсусан нӯги он хуб инкишоф наёфтааст, ки дар натиҷа кӯдак бо ангушти ишорат қаламро саҳт пахш карда менависад. Кӯдакон низ аз ангушти калон хуб истифода намебаранд, ки дар натиҷа онҳо бо хоҳиши худ пеш мераванд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки мушакҳои хурди индекс ва ангушти калон инкишоф дода шаванд.

Бо иҷрои машқҳои омодагӣ, кӯдакон дастҳои худро барои ҳаракатҳои дақиқ ва дақиқи унсурҳои ҳарф, ки дар хаттӣ заруранд, омода мекунад. Мақсади чунин машқҳо ноил шудан ба

ҳаракатҳои сабук ва чандири ангуштон мебошад. Онҳо ба донишҷӯён барои дуруст навиштани ҳарфҳо ва инкишоф додани он дар навиштани зуд кӯмак мекунанд.

Ин усулро дар нимаи аввали синфи якум, вақте ки навакак таълим дода мешавад, истифода бурдан лозим аст. Масалан, барои кашидани ҳате, ки дар доира навишта шудааст, ба шумо лозим аст, ки ангуштони худро дар доира ҳаракат омӯzed. Баъдтар онҳо дар навиштани ҳарфи “О” низ кӯмак хоҳанд кард.

Ҳама машқҳои дар навиштан ё услуб нишондодашударо яқбора иҷро кардан мумкин нест, балки барои таълим додани ин ё он ҳарф услубе гирифтани лозим аст, ки ба дуруст ҳаракат кардани дасту ангуштон кӯмак кунад.

2. Усули генетикӣ. Усули генетикӣ усули асосии таълими дурусти навиштан мебошад. Мувофиқи программаи синфҳои ибтидоӣ ҳангоми омӯзиши алифбо ба бачагон, сарфи назар аз осон ва душвор будани навиштани ҳарфҳо аз рӯи тартиби дар алифбо ҷойгир буданашон пай дар пай таълим дода мешавад.

Омӯзиши ҳаттӣ бо усули ирсӣ ҳоло дар тамоми раванди таълими дурусти навиштан пас аз омӯхтани алифбо сурат мегирад. Бартарии ин усул дар он аст, ки донишҷӯ набояд ҳарфи алифборо бо тартиби алифбо мутолиа кунад, балки ҷанбаҳои мураккаби навиштани он ва ҳарфи дар ёддошт ба машқҳои қаблии ҳаттӣ мувофиқат кунад.

Аввалан, ҳонандагон ба навиштани ҳарфҳои соддатар ва осонтар шурӯъ мекунанд, баъд каме мураккабтар ва ниҳоят машқҳои душвортар менависанд.

Бартарии чунин пайдарпай дар он аст, ки донишҷӯ 1-2 унсурро ёд мегирад ва ба ҳарфе мегузарад, ки аз ҷиҳати шакл соддатар бошад, пас ҳарфҳои наво, ки аз ҷиҳати сохтор мураккабтаранд, бо илова кардани баъзе зарбаҳо ё элементҳои алоҳида илова карда мешаванд, ба омӯхтани он чи ки буд, давом медиҳад.

Пас аз омӯхтани унсурҳои алоҳида он ба навиштан бо ҳарфҳои алоҳида ва баъд ба навиштани калимаҳо мегузарад.

Ин бо тартиби зерин анҷом дода мешавад:

1. Муаллим мегӯяд, ки ҳоло онҳо ба навиштан машғуланд, хонандагон чизҳои заруриро барои дарс омода мекунанд.

2. Баъд аз ин муаллим тартиби навиштани ҳарф ё калимаро дар тахтаи синф мефаҳмонад ва хонандагон бояд дар раванди навиштан ҳаракатҳои дасти муаллимиро такрор кунанд.

3. Калимаҳо аз дафтари муаллим бо хонандагон хонда шуда, машқҳои «дар ҳаво навиштан» чанд маротиба такрор карда мешаванд.

Пас аз ин гуна машқҳои омодагӣ хонандагон ба навиштан дар дафтарҳо мегузаранд. Агар донишчӯ ҳангоми навиштан дар навиштани ягон унсур ё ҳарф душворӣ дошта бошад, барои кор кардан ва машқ кардани ин ё он элемент ё ҳарфе, ки барои навиштан душвор аст, вақт ҷудо карда мешавад ва пас аз хуб аз худ кардани он калимаеро нависед, ки оғоз гардид, идома хоҳад ёфт.

Барои ёд гирифтани малакаи хаттӣ аввал калимаҳои аз унсурҳои содда таркиб ёфта ва баъд калимаҳои мураккабтар навишта мешаванд.

3. Тарзи навиштан аз рӯи намуна.

Яке аз роҳҳои таълими хусниҳат намуна ва навиштани шакли ҳарфҳо мебошад.

Намунаи ҳар як ҳарф дар тахта нишон дода шуда, диққати ҳамаи талабагон ё ба баъзе талабагон алоҳида дар дафтарча ҷалб карда мешавад. Вазифаи талаба аз он иборат аст, ки шаклҳои аз хотир гирифташударо (ҳарфҳо, ҳичоҳо, калимаҳо) дар тахта дар дафтарҳои худ дуруст инъикос намояд.

Ҳар як ҳарфи дар тахта навишташуда бояд ба ҳама донишчӯён равшан бошад. Агар баъзе хонандагон онро равшан надида бошанд, боз намоиш дода мешавад. Такрор махсусан ҳангоми муаррифии ҳарфи нав ё ассотсиатсияи онҳо муҳим аст.

Муаллим ҳар як ҳарфро ба ҳарфҳо бо баёни шифоҳӣ ё дар тахта шарҳ медиҳад, ки дастро ба кучо гузоштан, ҳаракати дастро ба кучо бояд гардонд, ҳарфҳо чӣ қадар баланд ва паст бошанд.

Баъдтар дар асоси дастури муаллим ин ё он ҳарфро мефаҳмонад.

4. Тарзи нусхабардорӣ вобаста ба нусхабардорӣ.

Ин усул усули қадима буда, имруз ҳам қиммати худро гум накарда, истифода мешавад. Дар ин усул хонандагон аз рӯи намунаҳои китоби «Хуснихат» ё «Дафтари хусни хат» ҳарфҳоро нусхабардорӣ мекунанд ва менависанд.

Нусхабардорӣ аз рӯи намуна назар ба навиштан аз болои ҳарфҳо хеле мушкилтар аст ва муаллим бояд донад, ки қай ҳардуи онҳоро истифода барад.

Машқ кардан бо ҳаракат додани даст ба болои ҳарфҳои бо нуқтаҳои омодашуда як раванди механикӣ буда, хонандагон ин вазифаро ба осонӣ иҷро карда метавонанд.

Навиштан аз рӯи намунае, ки дар китоби дарсии «Хуснихат» оварда шудааст, вақти омӯзгорро сарфа намуда, барои кори пурсамар имконият фароҳам меорад. Барои ноил шудан ба ин ҳама хонандагон бояд бо китобҳои дарсӣ таъмин бошанд.

5. Усули нусхабардорӣ (навиштан аз болои тасвири мактуб). Ин усул барои хонандагоне истифода мешавад, ки шакли ҳарфҳоро дуруст тасаввур карда наметавонанд, ҳангоми навиштан аз сатри дафтар поён ё боло мераванд. Масалан, агар донишҷӯ дар навиштани ҳарфи *Д* хато кунад, муаллим онро бо қалам дар дафтар қайд мекунад ва хонанда бо қалам аз болои он мегузарад. Ин усул тасаввуроти хонандагонро дар бораи ин ҳарф ташаққули мебахшад.

Дар баъзе мавридҳо муаллим метавонад аз қоғази тунуки чинӣ (калпка) низ истифода барад, то хонандагон дар давраи ибтидоии таълими хатти зебо дар бораи ҳарф ва унсурҳои он фикр кунанд. Аммо чунин машқҳо барои инкишоф додани ҳаракатҳои даст кӯмак мекунанд. Муддати дароз истифода бурдани он самараро хуб наметавонад, хонанда мустақилона ва ё аз рӯи намуна навиштани шакли ҳарфро душвор мегардонад. Бинобар ин, усули нусхабардориро танҳо ҳангоми кор кардан ба мақсад мувофиқ аст.

6. Усули навиштан тавассути ҳаёл.

Ба ғайр аз усулҳои дар боло зикршуда бачаҳо ба воситаи ҳаёлоти шакли ҳарфҳоро дар ҳаво навиштан низ истифода мешаванд.

Омӯзгор ҳарфи дар тахта навишташударо ё пайвандҳои онро бо ҳаракати қалам дар ҳаво ба хонандагон нишон медиҳад ва ба воситаи ин хонанда дар бораи ҳарф тасаввурот пайдо мекунад. Баъд талаба дар дафтар ба навиштан шуруъ мекунад. Ин усули таълим шавқу ҳаваси хонандагонро зиёд карда, инчунин барои иҷрои машқҳои ҷисмонӣ имконият медиҳад.

Ин усул як манфии он низ дорад. Зеро муаллим ҳангоми ба кор бурдани ин усул дурустии ҳаракати дасти хонандагонро дар як вақт тафтиш карда наметавонад. Дар ин сураат вай метавонад ба ҳаракати дасти якчанд талаба пайравӣ намуда, дастурҳои дахлдор диҳад.

Нусхабардорӣ усули асосии таълими забон тавассути ҳаёлот аст.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Барои таълими хаттӣ кадом усулҳо истифода мешаванд?
2. Ҷиҳати мусбат ва манфии усули хатиро баён кунед.
3. Аҳамияти усули генетикӣ дар таълими ҳуснихат чист?
4. Усули таҳайюли навиштанро бо мисолҳо фаҳмонед.
5. Усули нусхабардориро бо мисолҳо нишон диҳед.
6. Бо истифода аз усулҳои дар боло зикршуда нақшаи дарсиро тартиб диҳед.

МАВЗЎИ 8. Асосҳои амалӣ-техникии таълими Ҳуснихат.

Кор бо дафтар.

Нақша:

1. Шароити техникӣ ва амалии таълими ҳуснихат.
2. Аёният дар раванди таълими ҳуснихат.
3. Ташаккул додани малакаи кор бо асбобҳои хатнависӣ (қалам ва дафтар).
4. Роҳҳои ташаккули маҳорати навиштан дар нишебӣ.

***Мақсади дарс:** Ба донишҷӯён оид ба шароитҳои техникӣ-таълимӣ ва асоҳои амалии таълими ҳуснихат маълумот додан.*

***Вожаҳои калидӣ:** шароити техникӣ ва таълимӣ, ҳислат, кайфият, потенциали ирсӣ, раванди психо-лингвистикӣ, малақаҳои графикӣ, тасвири визуалӣ, ҳаракати визуалӣ, асбобҳои хаттӣ, дафтар, қалам ва сифати навиштан, қоидаҳои истифодаи дурусти асбобҳои хаттӣ, хатти рост ва монеа.*

1. Шароити техникӣ ва амалии таълими ҳуснихат.

Мушоҳида ва тадқиқотҳои олимон, методистҳо, педагогҳо, рассомон, омӯзгорон, рассомон ва таҷрибаомӯзон қайд карданд, ки кӯдак захираи луғат дорад, зарурати асосии муошират муҳити хурд (камтар аз муаллимон, ҳамсолон ва калонсолон) барои хонанда мебошад ва ҳадди мактабҳо баланд мешавад. Чашм ҳис карда мешавад.

Аз рӯзи нахустини таълим тадриси мураттабу ба як мақсад нигаронидашудаи забон сар мешавад. Кӯдак унсурҳои аввалини калом бадеиро аз нахустин китоби дарсӣ – аз «АЛИФБО» мегирад. Омӯзиши овозу ҳарф, фарқ кардани ҳичову калима, шинохтани ҷумлаву нутқ аз ҳамин давра оғоз меёбад.

Таълим дар синфи якум сар то сар саводнокунии хонандагонро дар назар дорад. Барномаи таълим таъкид менамояд, ки мақсади дарсҳои давраи таълими савод, пеш аз ҳама, ёд додани хондану навиштан, бой намудани захираи луғавии хонандагон ва

дар ин асос ташаккулу инкишоф додани нутқи мураттаби онҳо мебошад.

Маҳз аз ҳамин давра сар карда хонанда дар нутқи худ бошууруна истифода намудани калимаву ибораҳои ҷудогона, воҳидҳои фонетикӣ, морфологӣ ва синтаксисиро меомӯзанд ва ба олами пурасрори мактаб дохил мешавад. Ҳамин тариқ таълими алифбо масъалаи асосӣ ва замонавӣ буда, шартӣ зарурии омода намудани хонандагон ба таълими забони тоҷикӣ ва фанҳои дигар мебошад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки маводи таълимии дар асоси фаъолнокии шахсӣ азхудшуда дар хотири хонандагон дергоҳ нақш мебандад. Ҷоизи қайд аст, ки бедор кардани фаъолияти кӯдак аз бисёр ҷиҳатҳо ба омӯзгор вобастагӣ дорад.

Дар фаъолонидани кӯдак, пеш аз ҳама, таъсири хислатҳои шахсии омӯзгор калон аст. Ба қавли методисти шинохтаи гурҷӣ Амонашвили дар муаллим бояд чунин сифатҳо ҷой дошта бошанд;

- дӯст доштани кӯдак;
- фаҳмидани бача;
- дар хотир доштани қарзи худ дар назди ҷомеа.

Педагоги машҳури рус В.А.Сухомлинскӣ дар хусуси сифати шахсии муаллим чунин овардааст: «Наврасонро ҳеҷ чиз ба монанди одами аз ҷиҳати маънавӣ бою доно ва хайрхоҳ бо тааҷҷуб ва шавқу ҳавас оварда наметавонад».

Воситаи дигари фаъолонидани хонанда мавриди дурусти истифодаи васоити таълим ва маводи дидактикӣ ба ҳисоб меравад.

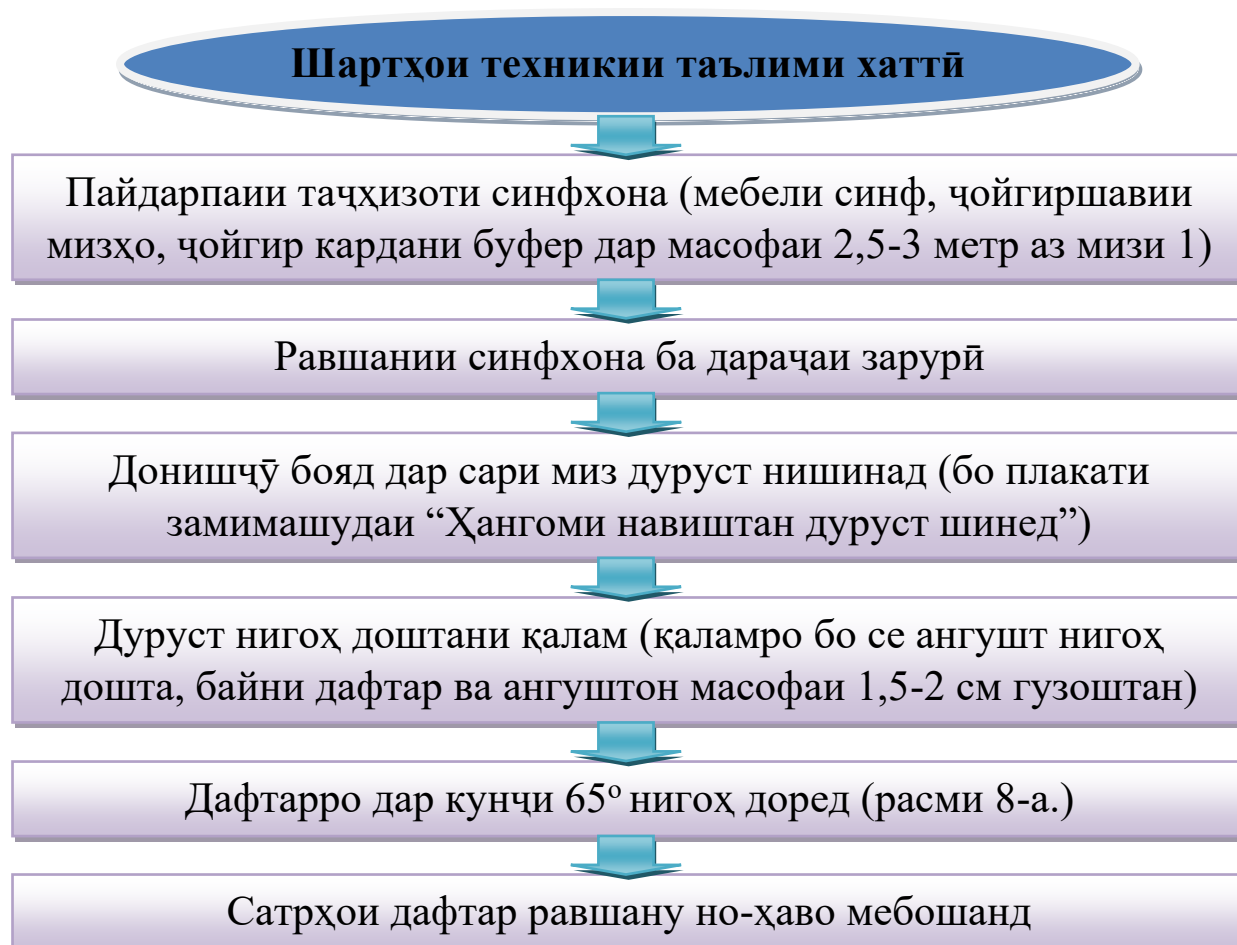
Бояд қайд кард, ки хонандагон тарзи истифодаи воситаҳои таълимӣ маводи ҷараёни таълимро бошууруна ва мустаҳкам аз барнамуда метавонанд, чунки онҳо омили асосии ҳавасмандкунии хонандагон дар донишомӯзӣ ба шумор меравад. Яъне ду шакли ҳавасмандкунии хонандагонро пешкаш менамоем:

Якум, машқҳои рангоранг, ки шавқи хонандагонро бедор мекунад;

Дуюм, таълими аёни, дониши хонандагонро аз моддӣ ба маънавӣ иваз менамояд.

Дар синфҳои ибтидоӣ дуруст ва бомавқеъ истифодабарии воситаи аёни ва маводи таълимӣ ба хонандагон имконият медиҳад, ки зимни он мушоҳидаҳо баранд ва аз ҷамъбасти он ба муҳокимаронӣ хулосабарорӣ гузаранд. Аёният ба доираи эҳсоси мактаббача таъсир расонида, мушоҳидакорӣ, тафаккур ва тасаввуроти онҳоро ривож медиҳад, ғайриинқилобӣ ба тартиб оварда, боиси инкишофи ҳавасмандии хонандагон мегардад.

ХУЛЛАС, аз таҳлили чанд асарҳои илмӣ методии олимони мушоҳидаи бевоситаи дарсҳои муаллимони пешқадами вилоятмон бармеояд, ки дар тезонидани ғайриинқилобии хонандагон роли васоити таълимӣ, материалҳои дидактикӣ ва бозӣҳои грамматикӣ дар ҷараёни саводомӯзӣ калон аст. Албатта, дар ин ҷо ғайриинқилобии шахсии худӣ кӯдак, рол ва мавқеи муаллим, воситаҳои дигари таъсиррасонро таъкид намудан шарт аст.

2. Аёнӣят дар раванди таълими хусниҳат.

Маълум аст, ки суръати навиштани хонандагон як хел нест. Вале ба ин нигоҳ накарда, барои баланд бардоштани суръати навиштани ҳамаи талабагон, муайян кардани миқдори материалҳои дар як машғулият навишташаванда тадбирҳо муайян кардан мумкин аст. Доимо гузарондани машқҳои, ки ҳаракати озои мушҳои ангуштони талабагонро инкишоф медиҳанд, шартӣ методии таълими хат мебошад. Яке аз воситаҳои таълимии хатти хонандагон намоишнома мебошад.

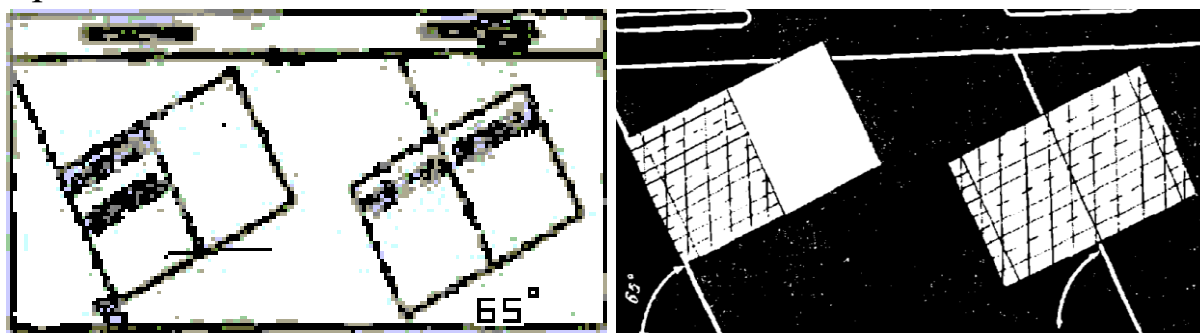
Намоиш аз 2 намуд иборат аст: Тасвири аёнӣ шакли хаттии ҳарфест, ки муаллим баён кардааст ва ин шакл ба мизи ҳар як хонанда ба андозаи хурд дода мешавад. Худи талабагон шакли хаттии мактубро дида, ба дафтарчаашон менависанд. Аммо дар тайёр кардани ин гуна виставҳо ба ороиши зиёдати роҳ додан мумкин нест. Он метавонад онҳоро парешон кунад.

Амали намоиширо муаллим ба амал мебарорад, ки дар он муаллим шакли навиштани ҳар як ҳарфро дар тахта нишон медиҳад ва мефаҳмонад. Барои дуруст шудани амали намоишӣ, пеш аз ҳама, худи муаллим бояд қоидаҳои навиштани зебо, яъне на танҳо қоидаҳои назариявии навиштани ҳар ҳарф, балки хатти амалиро ҳам аз худ мекард.

3. Ташаккул додани малакаи кор бо асбобҳои хатнависӣ (қалам ва дафтар).

Имрӯз, яке аз маъмултарин асбобҳои хаттӣ қаламҳои баллонӣ (хатти равон, “Альфа”) боқӣ мемонад. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки ҳамаи хонандагони синф аз як навъи қалам истифода баранд. Онҳо дар як нишебии нисбат ба сатҳи varaқ истифода мешаванд. Ба қалам нигоҳ карда, ба навиштан тайёр кардан низ талаб карда мешавад. Агар аз бачаҳо қатъиян истифода бурдани як навъи ручкаро талаб наkunанд, яке бо ручкаи гаронбаҳо, дигаре бо гел, дигаре бо ранг ва дигаре бо ҳамираи ручка менависад. Ин ҳолат ба ташаккули маҳорати хаттӣ таъсири манфӣ расонда, кори муаллимиро душвор мегардонад. Барои пешгирӣ кардани ин

вазъият, тавсия дода мешавад, ки ҳамон навъи қаламро истифода баред.

а) дафтарчаро дар болои мизи корӣ дар кунҷи 65° ҷойгир кунед.

б) қаламро дуруст нигоҳ доред!

Расми 8.

4. Роҳҳои ташаккули маҳорати навиштан дар нишеби

Дар рӯзҳои аввали таълими хат дар назди муаллим вазифаи ташаккул додани малакаи хаттии курсии хонандагон меистад. Блокнотҳо хатҳои кабуд надоранд. Инҳо шарт нест, зеро ин малакаҳо бояд дар рафти таълим тадриҷан ташаккул ва мустаҳкам карда шаванд. Навиштани курсив низ аз ҳолати коғаз вобаста аст. Агар коғаз дар ҷои дуруст ҷойгир карда шавад, навиштан худ аз худ моил мешавад ва раванди навиштан озод ва осон хоҳад буд. Нишебии навиштаҷот бояд 65° (дараҷа) бошад (расми 8-а.). Баландии ҳарфҳо – ҳарфҳои хурд 3-4 мм, ҳарфҳои калон 6-8 мм бошад. Мо ин масъаларо дар мавзӯҳои минбаъда муфассалтар баррасӣ хоҳем кард.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Хусусиятҳои психологӣ таълими раванди навиштан кадомҳоянд?
2. Воситаҳои таълимии таълими хат кадомҳоянд?
3. Фарқи байни тасвири визуалӣ ва амали визуалӣ чист?
4. Мақсад аз навиштани хуб чист?

МАВЗЎИ 9. Методикаи омӯзиши таҳлили ҳарфҳои гурӯҳӣ. Ҳуснихат ва вазифаҳои муаллим дар таълими синфҳои ибтидоӣ.

Нақша:

1. Маводҳои таълим ва маводҳои дидактикӣ.
2. Бозиҳои таълимӣ ва ҳелҳои он дар омӯзиши АЛИФБО.
3. Усули гурӯҳбандӣ аз рӯи навиштаҷоти ҳарфҳо.

***Мақсади дарс:** Ба хонандагон тарзи навиштани ҳарфҳоро дар гурӯҳҳо омӯзонидан.*

***Возаҳои калидӣ:** Унсурҳои шабеҳ (элементҳо), сарпӯш, камар, нуқта, унсурҳои иловагӣ, унсури ҳалқа, элементи байзавӣ, нимбайзавӣ, асоси кӯтоҳи ҳалқаи поён, ҷӯби дарози ҳалқаи боло, унсури гиреҳ, унсури пайваस्तкунанда ба ҳарфҳои қаблӣ ва баъдӣ, дум унсури дароз кардан, принципи шуур, принципи генетикӣ, принципи содда ба мураккаб.*

1. Маводҳои таълим ва маводҳои дидактикӣ.

Ба фикри мо, дар фаъол гардонии хонандагон чунин тарафҳои корро ба эътибор гирифт;

- ба тавассути маводи таълимӣ ва маводи дидактикӣ дар хонандагон ташаккул додани мақсади муқоисакунӣ, муҳокимаронӣ, ҷамъбаст ва ҳулосабарориҳо;

- дар асоси истифодаи усулҳои самарабахши таълим ва дигар воситаҳои таъсиррасон мустақкам аз худ кунонидани маводи таълимӣ;

- дуруст ва бамаврид, пайдарпай ва ба як мақсад нигаронида шудани таълиму тарбия;

- гуногуншаклӣ ва гуногунрангии бозиҳои таълимӣ, мувофиқи синну сол ва қудрат будани онҳо.

Бозӣ ҳамиша дар як ҳолат намоёнад, вай ба қадри вусъат ёфтани алоқаи кӯдак бо муҳити гирду атроф ва натиҷаи таъсири

таълиму тарбия васеъ шудани доираи тассаввуроташ инкишоф меёбад ва мураккабтар мешавад.

“Бозӣ – ин роҳест барои дарк кардани роҳи олам” – мегӯяд А.М.Горькӣ.

Н.К.Крупская менависад, ки «Кӯдакон на танҳо аз таҳсил, балки дар чараёни бозӣ ҳам таълим мегиранд. Онҳо муташаккилшавиро аз худ мекунанд, ҳаётомӯзиро ёд мегиранд».

Бозӣ он вақт воситаи пурзӯри тарбия мегардад, ки агар он чун фаъолият инъикоскунандаи ҳаёти гирду атрофи кӯдакон дониста шавад, зеро дар ин ҳолат муаллим имконият дорад диққати кӯдаконро ба ҳодисаҳои равона кунад, ки аз ҷиҳати таълиму тарбия қиммат дошта бошад.

Алҳол дар таълими ибтидоии имрӯза, бозихои таълимӣ мавқеи мустаҳкам дорад, лекин дар ташкилу усули гузориши онҳо як қатор камбудӣҳо ба ҷашм мерасанд;

- бозӣ амалан ҳамчун машқи оддии истифодаи асбобҳои аёнӣ гардидааст;

- ба аҳли синф баробар пешкаш карда мешавад, дараҷаи саводнокии хонандагон (яъне ба хонандагони сустихону ҳам аълохон як намуни бозӣ тавсия карда мешавад) ба эътибор гирифта намешавад;

- натиҷаи бозӣ аксар ҷамъбаст карда ғолиб ва мағлуб муайян карда намешавад, ки ин боиси дилгиркунии хонандагон мегардад;

- бозӣ аз мақсади таълимии дарс дур мемонад;

- яқрангии бозӣҳо (такрорёбии бозӣҳо);

- ба ҳисоб нагирифтани хусусиятҳои синну соли кӯдакон – талабагон ва ҳоказоҳо.

2. Бозихои таълимӣ ва хелҳои он дар омӯзиши АЛИФБО.

Дар раванди дарсҳои савод барои тезондани фаъолияти саводомӯзии хонанда омилҳои зиёде ба монанди, монандкунии ҳарф ба предметҳои муҳит, монандкунии овози омӯхташаванда ба садоҳои табиӣ, истифодаи чистон, зарбулмасалу мақол, тезгӯякҳо, ребусу кроссвордҳо, воситаҳои аёнӣ ва дигарҳо маълум аст.

Бозиҳои таълимии давраи саводомӯзиро шартан ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудан мумкин аст:

- бо мақсади шинохтан ва ҷудо кардани овоз – ҳарф;
- бо мақсади тартиб додани ҳиҷо, калима ва ҷумлаҳо;
- хондан ва пурра намудани кроссвордҳо;
- хондани ривоятҳо;
- чистону зарбулмасалҳо ва шеърӣҳо.

Ҳар яке аз ин намудҳо боз, дар навбати худ, ба зергурӯҳҳо ҷудо мешавад.

I. Бозӣҳое, ки бо мақсади шинохтан ва ҷудо кардани овоз-ҳарфҳо ташкил карда мешавад;

- Кӣ ҳушёрӣ кӣ зирактар аст?
- Кӣ тезтар ва бештар бо овози тавсияшуда калимаҳо гирд меорад, он аввал, дар мобайн ва дар охири калима омада бошад.
- Бозии “Саволаку ҷавобак”.
- Занҷири калимаҳо.
- Бозии “Аҳсан ва Ҳасан”.
- Фарқ кардани овозҳои талаффузашон якхелаву навишташон гуногун ва ғайра.

II. Бозӣҳо бо мақсади тартиб додани ҳиҷо, калима ва ҷумла; Ба бачагони сини хурд чунин намуди бозӣҳо тавсия карда мешавад;

1. «Хомӯшак»,
2. «Ду ҷох»,
3. «Ёрӣ расонед»,
4. «Лотобозӣ». (ҳиҷо ва калимасозӣ, домино).
 - а) -бо фақат ҳиҷоҳо,
 - б) -бо ёрии расму ҳиҷоҳо.

1. Кӯмак расонед, расм гум шудааст.
2. Ман кадом калимаро фикр кардам?
3. Аз ҳиҷои охиринаи калима тартиб додани калимаҳои дигар.
4. Ҳарфҳои титшуда.
5. Тағйир додани калима.

III. Кроссворд ва ребусҳо.

Бояд қайд кард, ки номгуи ҳамаи бозихоро гирд наовардем, зеро онҳо бо номҳои гуногун, вале мазмунан якхела дар адабиётҳои методию мақолаҳои илмӣ оварда шудаанд. Ин номгӯи бозихоро дар таълими ҳар як овозу ҳарф истифода намудан мумкин аст ва дар ин ҳолат маводи кор тағйир меёбаду мазмуни кор не.

Бозихои таълимии давраи саводро бо мақсади хубтар шинос намудани хонандагон бо овоз ва ҳарфи нав, мустаҳкамкунии овоз ва ҳарфҳои омӯхташуда, санҷиши дониши хонандагон ва баҳо додан истифода намудан мумкин аст.

УСУЛҲОИ ГУЗАРОНИДАНИ БОЗИҲОИ ТАЪЛИМӢ ДАР ЦАРАЁНИ ДАРСҲОИ САВОД.

Бозихои таълимӣ саводомӯзии хонандагонро осон менамояд ва яке аз омилҳои фаъолонидани хонанда мебошад.

То имрӯз дар дасти муаллимони синфҳои ибтидоӣ маводи таълимие, ки дар бобати ташкилу гузарондани бозихои таълимии давраи савод ба ҷуз мақолаҳои алоҳида дастури махсуси методӣ ба табъ нарасидааст.

Дар таълими савод лаҳзаҳои истифодаи бозихои таълимӣ мувофиқи салоҳдиди муаллим аст. Вай метавонад онҳоро дар лаҳзаҳои байни мавзӯи нав, мустаҳкамкунӣ ва ё дар такрори овозу ҳарфҳои омӯхташуда истифода намояд. Бозихои таълимии давраи савод бо (масалан, Расмҳои анор, ангур, арча ва автобус оварда мешавад). Мақсади шинохтан ва дар хотир нигоҳ доштани ҳарфу овоз, муайян карда тавонишани ҷои он дар таркиби калима, сохтани ҳичо, калима ва ҷумлаҳо истифода меёбанд.

ТАҲЛИЛИ ГУРУҲИ МАКТУБҲО.

Усули муносибтарини таълими хаттӣ дар синфҳои ибтидоӣ ба гурӯҳҳо тақсим кардани ҳарфҳо мебошад ва ин гурӯҳбандӣ аз рӯи унсурҳои (элементҳои) ҳарфҳои шабеҳ тасниф карда мешавад.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Хусусиятҳои психологӣ таълими раванди навиштан кадомҳоянд?

2. Воситаҳои асосии таълими хат кадомҳоянд?
3. Фарқи байни тасвири визуалӣ ва амали-визуалӣ чист?

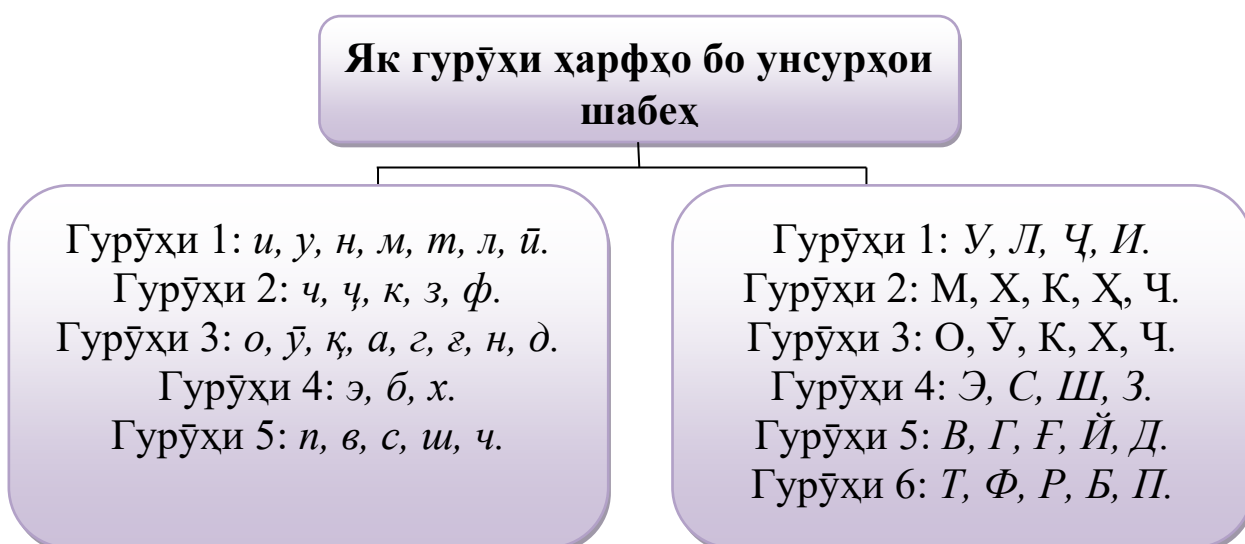
МАВЗӢИ 10. Методикаи омӯзиши асосҳои графיקии ҳуснихат. Давраи тайёри ва тарзи навишти овоз ва ҳарфҳо.

Нақша:

1. Асосҳои омӯзиши таълими графיקӣ дар давраи саводомӯзӣ.
2. Давраи тайёри ва тарзи навишти овоз ва ҳарфҳо.
3. Методикаи омӯзиши ҳуснихат ва усулҳои он дар таълими савод.

Мақсади дарс: Ба хонандагон тарзи методикаи омӯзиши асосҳои графיקии ҳуснихат, давраи тайёри ва тарзи навишти овоз ва ҳарфҳоро омӯзонидан.

Вожаҳои калидӣ: гурӯҳи ҳарфҳо, ҳарфҳои хурд, ҳарфҳои калон, усули навиштан, ҳалқа, ҳалқаи кӯтоҳ, ҳалқаи поёни, ҳарфи якэлементӣ, навиштани дастӣ.

Гурӯҳи ҳарфҳои хурд:

Гурӯҳи 1: и, у, н, м, т, л, ӣ.

и унсури ҳалқаи поёнӣ мебошад. Ҳарфи хурди *и* ҳарфест, ки унсури ҳалқа дорад. Он бо ҳалқа ифода ёфта, ба ҳарфи қаблӣ бо ҳалқаи кӯтоҳ пайваст мешавад, ҳалқаи он то ҳарфи дигар каме дароз карда мешавад, ҳарфи якэлементи: *нина, дар, он, нуқтае* ба он гузошта шудааст.

Гуруҳи 2: *ч, ҷ, к, з, ф.*

Ҳарфи хурди *ҷ* ҳарфест, ки ду унсур дорад, якум чӯбча бо гиреҳи дароз ва унсури дуюм аз чӯбчаи кӯтоҳи се ҳалқа иборат аст: *моҳ, хол, оҳ.*

Гуруҳи 3: *О, Ў, К, Х, Ч.*

Ҳарфҳои калон *О* ва *Ў* дар як шакли ягона навишта мешаванд ва ҳангоми пайвастшавӣ ба дигар ҳарфҳои хурд ҳаракати даст қатъ мегардад. Дар болои ҳарфи *О* ҷовидона, Амон, ҷангал хати уфуқӣ навишта шудааст.

Гуруҳи 4: *Э, С, Ш, З.*

Усули навиштани ҳарфи калони *Э* мураккабтар аст, зеро ҳангоми навиштани ин ҳарф ба муқобили ақрабаки соат ҳаракат кардан лозим аст. Шакли доираи болоии ин ҳарф аз шакли доираи поёнӣ хеле хурдтар буда, пайваста навишта мешаванд: *Элат, Элбек, Элмурод* ва ғоказо.

Гуруҳи 5: *В, Г, Ғ, Й, Д.*

Ҳарфи калони *В* дар шакли ҳарфи хурди *в* буда, танҳо бо андоза фарқ мекунад. Он ба ҳарфи навбатӣ бо қалмоқ пайваст мешавад: *Валиҷон, Васида, Ворис.*

Гуруҳи 6: *Т, Ф, Р, Б, П.*

Унсурҳои ҳарфҳои калон *Т* ва *Ф* навиштани дастиро талаб мекунанд:

Ҳарфҳои хурд пас аз *Т, Ф* бидуни қатъи ҳаракати даст навишта мешаванд. Чунки ҷузъҳои дуюм ва сеюм пас аз анҷоми калима гузошта шудаанд: *Тоҳир, Фазида.*

Мафҳуми асосии таълим ин аст, ки Маърифат асоси шахсияти хуб ташаққулёфта, тарбия ва ғамхорӣ мебошад. Афсус, хеле муҳим аст, ки кӯдакистонҳои муваффақ ва ноком дар соҳаҳои муайян ғайраро бошанд.

Аз ҷиҳати забон гуруҳҳо, факултетҳо, педагогика ва таълими асосҳои илмӣ. Машғулиятҳои ибтидоӣ аз забони ибтидоӣ, модӣ, пеш аз ҳама, машғулият гузаронидан. Омӯзиши забон ва қисмҳои он (лексикология, фонетика, морфология, синтаксис) ва инкишофи нутқи бачагон дар синфҳои ибтидоӣ, образнок ва ифоданок воқеаи калон аст.

Хуб, муаллими халқ шахсияти халқ аст, ки азизтарин ва азизтарини инсон, худ фарзанд, орзу, умед ва умеди фардо аст. Ҳамин тавр, муаллим-тарбиячӣ бояд марди доно дар равзан бошад ва дар қифти амалкунанда тарбия ёбад. Супориш пеш аз муҳлат иҷро карда шавад, таълиму тарбияи талабагон дар мактабҳои олии низ дар ҳамин гуна тартиб ва рӯзҳои рӯз хуб аст.

Вазифаи муваффақиятнок дар ин соҳа барои педагог махсусан муҳим аст, зеро синфҳои ибтидоии талабагон бо маҳорати баланд тайёр карда шудаанд. Донишҷӯёни факултет дар соҳаи илм ва таълими методӣ таълим мегиранд.

Курси барномавӣ вазифаҳои зерини мактаби забонмӯзиро баррасӣ мекунад:

- Муаллим дар синф, аз аввал мазмун ва системаи забони корексиониро медонад.
- усул ва услуби таълими забони ибтидоиро замонавӣ ва самаранок татбиқ карда мешавад.
- забони таълим модариро бо қорҳои умумибашарӣ ва рушд ҳамаҷонибаи бачаҳо алоқаманд карда тавонанд.
- пешгирӣ ва рафти чунин муаммо баъзан душвор аст, вале усуле, ки асоси татбиқи амалии система мебошад, ба таври қаноатбахш ҷуброн карда мешавад.

Барномаи таълимии педагогикаи таълимӣ дар барномаҳо курси 36-соатаи амалии мактаби забоншиносӣ мебошад.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Принсипи ба гуруҳҳо тақсим кардани ҳарфҳо чист?
2. Фарқи байни ҳарфҳои калон ва хурд чӣ гуна аст?
3. Дар бораи таркиби ҳарфҳо маълумот диҳед.

МАВЗЎИ 11. Тарзи истифодаи алифбои ниёгон.

Талаботҳои педагогӣ ва психологӣ оиди омӯзиши нутқи хаттӣ.

Нақша:

1. Алифбо ва тартиб ва номи ҳарфҳо.
2. Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ.
3. Алифбои забони тоҷикӣ ва тарзи омӯзиши онҳо.
4. Талаботҳои асосӣ аз дарси хуснихат.

***Мақсади дарс:** Ба хонандагон тарзи истифодаи алифбои ниёгон, талаботҳои педагогӣ ва психологӣ оиди омӯзиши нутқи хаттӣро омӯзонидан.*

***Вояҳои калидӣ:** Алифбои забони тоҷикӣ, имлои забони тоҷикӣ, имлои садонокҳо, имлои ҳамсадоҳо, ҳиҷои калима, машиқи навишти ҳарфҳо, машиқи хат.*

1. Алифбо ва тартиб ва номи ҳарфҳо.

Аа (а), **Бб** (бэ), **Вв** (вэ), **Гг** (гэ), **Ғғ** (ғэ), **Дд** (дэ), **Ее** (йэ), **Ёё** (йо), **Жж** (жэ), **Зз** (зэ), **Ии** (и), **Йй** (и-и дароз), **Йй** (йот), **Кк** (ка), **Ққ** (қэ), **Лл** (эл), **Мм** (эм), **Нн** (эн), **Оо** (о), **Пп** (пэ), **Рр** (эр), **Сс** (эс), **Тт** (тэ), **Уу** (у), **Ўў** (у-и дароз), **Фф** (эф), **Хх** (ха), **Ҳх** (хэ), **Чч** (чэ), **Цц** (чэ), **Шш** (ша), **Ъъ** (сакта), **Ээ** (э), **Юю** (йу), **Яя** (йа).

2. Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ.

1) имлои садонокҳо.

1) Садонокҳо... таснифи онҳо.

2) Ҳарфҳои а, о, у дар аввал, байн ва охири калима навишта мешаванд: *абр, баҳор, замон, хона, дара; об, овоз, бол, бод, доро, тавоно; умед, усто, бузург, суруд, бозу, гесу, неру, абру* ва ғ.

Эзоҳ. Дар анҷоми калимаҳои решагии зерин бо риояи меъёри таърихӣ у навишта мешавад: *бону, зону, неку, паҳлу, олу, орзу, дору, оҳу, аду* ва ғ.

3) Ҳарфи *и* дар оғоз ва байни калима навишта мешавад: *истгоҳ, ишти, дил, нигоҳ* ва ғ.

4) Ҳарфи *и* дар анҷоми калима дар мавридҳои зерин навишта мешавад:

а) ҳамчун изофат: *кишвари сарсабз, шахрванди Ёзбекистон, сари кӯҳи баланд* ва ғ.;

б) дар пешояндҳои *барои, баъди, дар бораи, бо мақсади* ва ғ.;

в) дар пайвандакҳои *ки, чи, чунки, агарчи, ё ин ки, ба сабаби он ки* ва ғ.;

г) дар исмҳои хоси иқтибосӣ: *Леонардо да Винчи, Ганди, Паганини, Ибарури, Сочи, Тбилиси, Миссисипи* ва ғ.;

ғ) дар исмҳои чинси иқтибосии *такси, туфли* ва ғ.

5) Ҳарфи *ӯ* (у-и дароз) дар байн ва анҷоми калима навишта мешавад: *рӯз, гӯш, зӯр, дӯст, бӯ (ӣ), рӯ (ӣ), мӯ (ӣ)* ва ғ.

Ҳарфи *ӯ* маъмулан пеш аз ҳарфи *й* навишта мешавад.

Эзоҳ. Ҳарфи *ӯ* дар оғози калима дар иқтибошҳои туркӣ навишта мешавад: *ӯгай, ўрда, ўгур, ўмоч* ва ғ.

6) Ҳарфи *ӣ* дар анҷоми калима навишта мешавад:

а) дар калимаҳои решагии навъи *моҳӣ, ҳавлӣ, шолӣ, бихӣ, холӣ* ва ғ.;

б) ҳамчун пасванди калимасоз: *дӯстӣ, бародарӣ, далерӣ* ва ғ.;

в) дар бандакҳои феълӣ ва хабарӣ: *омадӣ, гуфтӣ, ҳунармандӣ, ту ҳунарманд ҳастӣ* ва ғ.;

г) дар ҷонишинҳои саволии *кӣ? ва чӣ?: кӣ омад?, чӣ шуд?* ва ғ.

7) Ҳарфи *э* тибқи қоидаи маъмул дар оғози як теъдод калимаҳои иқтибосӣ навишта мешавад: *эҷод, эзоҳ, эҳсон, эҳтиром, эҳтимол, элак, эрка, эстрада, экспертиза, эскватор* ва ғ.

а) дар оғози чанд калимаи тоҷикӣ дар асоси имлои таърихӣ ҳарфи *э* навишта мешавад: *Эрон, Эраҷ, эдун, эзид, эдар, эшон* ва ғ.;

б) агар калима бо ҳарфи *э* оғоз шавад, ин навишт ҳангоми калимасозӣ низ риоя мешавад: *тозаэҷод, соҳибэҳсон, боэҳтиром, эҳтиромнокӣ* ва ғ.;

в) дар байн ва анҷоми калима ба ҷойи ҳарфи *э* ҳарфи *е* навишта мешавад: *меҳр, себ, шанбе, се* ва ғ.

2) имлои ҳамсадоҳо.

8) Ҳарфи *ж* дар се мавқеъ навишта мешавад: *жола, жарф, жулида, лағжидан, наждод, пажӯҳиш, аждаҳо, жоҷ* ва ғ.

9) Ҳарфи *й* (йот) дар мавридҳои зерин навишта мешавад:

а) дар оғози калимаҳои иқтибосӣ: *йод, йог(а), йот, йӯрға* ва ғ.;

б) дар байн ва анҷоми калима: *кайҳон, майдон, айвон, май, най, ҷой, пой* ва ғ.;

в) ҳарфи *й* пеш аз садонокҳои *а, о, у, э(е)* дар якҷоягӣ бо ин садонокҳо бо як ҳарф навишта мешавад: *й+а=я, й+о=ё, й+у=ю, й+э=е: поя, соя, ёр, ёд, дарё, бурё, юнонӣ, юғ, ем, елим* ва ғ.

Эзоҳ. Калимаҳое, ки таърихан дар таркиби худ ҳамсадои *й* доранд, аз ин қоида истисно мебошанд: *ҷой* (ҷойи сиёҳ), *ҷой* (ҷойи муносиб), *лой* (лойи нарма), *пой* (пойи чап); дар калима ва таркибҳои навъи *найистон, оройиш, осойиш, чораҷӯӣ, рӯи хотир, ба рӯи, ба сӯи, ба ҷойи* ва ғ.

10) Ҳамсадои *н* пеш аз *б* ба сурати *м* талаффуз шуда, аммо тибқи меъёр *н* навишта мешавад: *анбор, анбӯр, занбар, занбӯр, пунба, сунбул, танбал, танбӯр, шанбе* ва ғ.

11) Дар калимаҳои иқтибосии русӣ ба ҷойи ҳарфи *ц* ҳарфи *с* (пеш аз садонок ва дар дохили калима пас аз ҳамсадо) ва ҳарфҳои *тс* (дар байни ду садонок) навишта мешавад: *семент, сирк, концерт, конституция, дотсент, милитсия* ва ғ.

12) Ҳарфи *ъ* дар байн ва анҷоми иқтибосҳои арабӣ ба ҷойи айн ва ҳамза навишта мешавад: *аъло, баъзе, ҷамъ, мавзӯъ, навъ, матбӯъ, масъул, масъала, таърих* ва ғ.

Эзоҳ. Агар ба калимаҳои иқтибосии бо *ъ* анҷомёфта изофат ва ё пайвандаки *у* илова гардад, ҳарфи *ъ* навишта мешавад: *ҷамъи мардум, рафъи мушкилот, навъи ангур, табъу нашр, шамъу парвона* ва ғ. Ҳарфи *ъ* дар байни ду садонок, ба истиснои калимаҳои фаъл ва таъин навишта намешавад: *маориф, таом, мавзӯи баҳс, тулӯи офтоб, шуруи кор, маҷмӯи ашъор* ва ғ.

13) Имлои ҳамсадоҳои ташдиддор:

а) дар калимаҳои тоҷикӣ дар асоси усули таърихӣ сурат мегирад: *арра, барра, парра, пашиа, бурро* ва ғ.;

б) ҳамсадоҳои ташдиддор дар калимаҳои иқтибосии арабӣ, тибқи қоида дар қолабҳои *фаъол* (наҷзор, раззоқ, ҳаммол); *тафаъул* (ташаккур, таҳаввул, таназзул); *муфаъъал* (мураккаб, муаззам, мунаққаш); *муфаъъл* (мусаввир, мударрис, мумаййиз); *мутафаъъл* (мутаваассит, мутакаббир, мутаҳаййир); *мутафаъъал* (мутақаддам, мутааххар); ва калимаҳои навъи *иттиҳод*, *иттилоъ*, *иттисол*, *муттаҳид*, *муттафиқ*, *мубарро*, *муҷалло*, *мусаммо*, *мутасаддӣ*, *мутасаллӣ*, *мутаваллӣ*, *табарро*, *тавалло*, *тасалло* ва ғ. навишта мешаванд;

в) ҳамсадоҳои анҷоми калимаҳои иқтибосии арабии навъи *дур*, *кул*, *зид*, *қад*, *сир*, *хат*, *фан*, *ҳад* ва ғ., ки таърихан ташдид доранд, дар калимасозию калимабандӣ ташдиди онҳо дубора барқарор мегардад: *дурри ноёб*, *кулли мардум*, *зидди душман*, *қадди расо*, *сирри ҳарбӣ*, *фанни забон*, *ҳадди ақал*, *истилоҳи фаннӣ*, *кори хаттӣ*, *хатту савод*, *қидду ҷаҳд* ва ғ.;

г) ташдиди йот якҷо бо ҳарфҳои йотдор дар шакли зер навишта мешавад: *айём*, *тайёр*, *муҳайё*, *тахайюл*, *муайян*, *музайян* ва ғ.

3) аз сатр ба сатр гузаронидани ҳиҷои калима.

14) Аз сатр ба сатр гузаронидани ҳиҷои калима дар асоси қоидаҳои зер сураат мегирад:

а) риояи якнавохтии ҳиҷо: *бод-бон*, *ба-ро-дар*, *боғ-бон*, *хо-на*, *дӯс-тӣ*, *та-аҷ-ҷуб*, *та-бас-сум*, *маъ-руф*, *аъ-ло*, *панд-но-ма* ва ғ.;

б) агар ҳиҷо аз як садонок иборат бошад, ба сатри дигар гузаронида намешавад: на ба шакли *а-ро-ба*, *о-во-за*, *о-ро-мӣ*, балки *аро-ба*, *ово-за*, *оро-мӣ* ва ғ.

Дониш ан дар дил чароғи равшан аст

В-аз ҳама бад бар тани ту ҷавшанааст.

Абӯ Абдуллоҳи Рӯдакӣ

Усули ифоданок хондани ин шеър чунин аст:

До-ни-шан-дардилча-ро-ғирав-ша-наст

В-азҳа-ма бадбарта-нитуҷав-ша-наст.

3. Алифбои забони тоҷикӣ ва тарзи омӯзиши онҳо.

1) машқи навишти ҳарфҳо.

Мавзӯъ: Мавқеи истеъмоли ҳарфҳои “у”, “ӯ”, “и”, “ӣ”.
Одоби шиносӣ.

Мақсади дарс:

- имлои ҳарфҳои “у”, “ӯ”, “и”, “ӣ”-ро дар калимаҳои маъмулӣ медонанд ва риоя меkunанд;
- одоби шиносоиро медонанд ва риоя меkunанд;
- суҳбатро дар нақшҳо бо риояи оҳанги суҳан иҷро карда метавонанд;
- шеърро бурро хонда метавонанд;
- калимаҳои навро мешиносанд ва маънидод меkunанд.

Таҷҳизот: китоби дарсӣ, китоби роҳнамо, таҷҳизоти техникии шунидани сабти овозӣ, дафтари корӣ.

Равиши дарс:

1. Оғози дарс. Такрори матни афсонаро барои шавқовар шуданаш бо дигар тарз ташкил меkunем: устод аввали ҷумларо мегӯяд, бачагон ҳама баробар давоми онро мегӯянд:

Устод: - Буд, набуд...

Бачаҳо: - як мард буд.

Устод: - Ё як писар...

Бачаҳо: - дошт.

Устод: - Як рӯз писараш...

Бачаҳо: - гуфт/пурсид.

Ҳамин тариқ, ҷумлаҳои асосии матнро якҷоя такрор меkunем.

Ҳамчунин, машқу бозиҳои дигар низоварда шудаанд, ки фаҳмидану истифодаи онҳо мушкул нест. Ёфтани ребусҳо, сохтани калимаҳо аз ҳарфҳои пароканда ва ғайра аз ҳамин қабиланд.

Машқи навишти ҳарфҳо аз давраи омӯзиши **алифбо** шурӯъ мешавад. Аммо дар давраи баъди алифбо ва омӯзиши забони модарӣ низ ба тариқи такрор гузаронидани машқҳо аз манфиат холи нест. Дар давраи омӯзиши забони модарӣ моҳият ва ҳадафҳои машқи навишти ҳарфҳо тағйир меёбад, дар мураттаб сохтани ин машқҳо хусусиятҳои ташаккулу инкишофи тафаккур ба назар гирифта мешавад. Аз рӯйи мазмуну шакл машқҳои навишти ҳарфҳо ба чунин гурӯҳҳо ҷудо шудаанд:

а) Ҳарфҳое, ки тарзи навишти чопӣ ва дасти онҳо аз ҳам дигар фарқ мекунад.

Тарзи навишти чопии ҳарфҳои *T, Ш, М, F, Д, З* ва ғайра аз тарзи навишти дасти онҳо фарқи муайян дорад. Аз ин рӯ, дар ибтидои таҳсил он барои бачагон бо мушкилӣ бадаст меояд. Дар боби такрори алифбо (саҳифаҳои аввали китоб) намунаи чунин машқ оварда шуда аст (Ба суратҳо нигаред ва номи ҳайвонотро нависед. Ба тарзи навишти ҳарфҳои *T, K, X, Y, X, Y, Ф, М, Ш* диққат диҳед). Ин навъи машқҳоро то вақте бояд идома дод, ки бачагон тарзи навишти чунин ҳарфҳоро пурра ёд нагиранд.

б) Имлои «*ӯ*» дар охири калима. Масъалаи ёд гирифтани имлои ҳарфи *ӯ* дар охири калима.

в) Имлои ҳарфи «*ӯ*». Тавре медонем, имлои ин ҳарф барои минтақаҳои муайяни ҷумҳури ва вобаста ба қоидаҳои имлои нави забони тоҷикӣ мушкилот эҷод мекунад. Аз ин рӯ, машқи навишти калимаҳоро, ки дар таркибашон садоҳои *ӯ* доранд, пай дар пай ташкил кардан ба мақсад мувофиқ аст. Намунаи иҷрои чунин машқ дар такрори боби **ХОНА** (саҳифаи 42) омадааст.

г) Имлои ҳарфи «*ҳ*». Ин ҳарф дар ду маврид мушкилӣ эҷод мекунад: дар охири калима, ки одатан талаффуз намешавад (*да(ҳ), панҷо(ҳ)* ва ғ.), ва дар аввали калима дар гуфтори мардуми Бадахшон (масалан, *(ҳ)афт, (ҳ)ашт* ва ғ.). Аз ин рӯ, устодон чунин машқҳоро вобаста ба хусусиятҳои маҳаллӣ мураттаб менамоянд. Намунаи ингуна машқ дар китоби дарсӣ дар саҳифаи 15 қой дода шудааст. Бояд дар хотир дошт, ки ба хотир гирифтани имлои калимаҳои дорои ҳарфҳои *ӯ, ӯ* ва *ҳ* дар китоб бо аломати **Бахотир гиред (!)** ишора шудаанд.

4. Талабҳои асосӣ аз дарси ҳуснихат.

2) имлои ҳарфи калон.

Хонандаи синфи якум дар охири сол бояд мавқеи истифодаи ҳарфи калонро пурра аз худ карда бошад. Ин ҳадафҳо роҳи зина ба зина тайёр кардани онҳо бадаст меояд. Дар аввали ҷумла навиштани ҳарфи калонро ёд додан нисбатан осон аст. Инро хонандагон худашон низ дар натиҷаи хондану навиштан ва дидан

ёд мегиранд. Аммо навишти ҳарфи калон дар аввали исмҳои хос таваҷҷуҳи бештарро талаб мекунад. Ин қоида дар китоб на яку як бора (ҳамаи исмҳои хос ё ҳамаи номҳои одамон, шахрҳо, деҳаҳо, ... бо ҳарфи калон навишта мешаванд), балки оҳиста-оҳиста ва вобаста ба мавзӯ ба зеҳни хонанда ҷокарда мешавад. Масалан, дар боби ОИЛА, ки номи падару модар, бародару хоҳар ва ғ. Истифода мешавад, таъкид шуда аст, ки аввали номи одамон бо ҳарфи калон навишта мешавад.

Дар боби ҲАЙВОНОТ тарзи навишти ном ё лақаби ҳайвонот бо ҳарфи калон ишора мешавад. Дар мавзӯи ДЕҲА ба ин қоида навиштани номи деҳаҳо илова мегардад. Дар боби ШАҲАР бо ҳарфи калон навиштани аввали номи шаҳарҳо, кӯчаҳо, мактабҳо, майдонҳо ва ғ. омӯхта мешаванд. Ниҳоят, дар боби **ВАТАН** таъкид мешавад, ки аввали номи расмии давлатҳо (дар мисоли Ҷумҳурии Ёзбекистон), рамзҳои давлатии Ёзбекистон ва калимаи Ватан низ (агар манзур Ёзбекистон бошад) бо ҳарфи калон навишта мешавад.

Муаллимон барои санҷишу тақвияти дониши хонандагон метавонанд ҳар лаҳза ин қоидаро ёдовар шуда, иҷрои супоришҳои гуногунро анҷом диҳад.

3) машқи хат.

Таълими машқи хат дар алоқамандӣ бо мавзӯҳо ва бобҳои таълим оварда шудаанд. Ҳангоми иҷрои онҳо на танҳо тарзи зебо навиштани ҳарф, риояи таносуб, роҳҳои ба ҳам пайваст намудани ҳарфҳо дар дохили калимаҳо омӯхта мешавад, балки барои машқ ҷумлаву ибораҳои оварда мешаванд, ки характери тарбиявӣ доранд (панду амсол, порчаҳои шеърӣ ва ғ.). Барои мисол, дар машқи ҳарфи О (саҳифаи 16) навиштани порчаи **Хат навис, зебонавис, равшану хоно навис** супориш дода шудааст ё худ дар машқи ҳарфи В (саҳифаи 29) зарбулмасали **Вактат рафт, бахтат рафт** оварда шудааст. Машқи хат дар дохили хатҳои дафтари хонанда нишон дода мешавад. Ин омӯзиши зебо нависиро барои бачагон осонтар месозад:

С
с
Сахй дар ҳар ду ҷаи сарбаланд аст.

Бояд дар хотир дошт, ки дар машқҳои пешниҳодшуда на аз навишти дастӣ, балки аз барномаи компютери навишти ҳарфҳо истифода шудааст. Ин имкон додааст, ки шакл ва моилии ҳарфҳо ҳамеша яксон бошад, дар сурате ки ҳангоми бо даст навиштан на ҳамаи ҳарфҳо яксонӣ яхела навишта мешаванд. Дар айни замон, барои нигоҳ доштани дизайни китоб гоҳо навишти ҳарфҳо на аз аввали хат, балки каме дуртар аз он шурӯъ шудааст. Дар ин мавридҳо омӯзгорон бояд ба шогирдон таъкид кунанд, ки навишти ҳарфҳо аз кадом қисмати дафтар шурӯъ кунанд, ҳамчунин ба тарзи пайвасти ҳарфҳо эътибор диҳанд ва шаклҳои дурусти пайвасти онҳо пешниҳод намоянд.

Ёдовар мешавем, ки машқи хушнависиро ҳанандагон дар дафтари корӣ иҷро мекунанд.

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Хусусиятҳои психологӣ таълими навиштан кадомҳоянд?
2. Фарқи байни тасвири визуалӣ ва амали визуалӣ чист?
3. Мақсад аз зебонависӣ дар чист?

МАВЗЎИ 12. Такрори ҳарфу овозҳо. Машқи навишти нақлҳои хаттӣ.

Нақша:

1. Дар вазъиятҳои муайян (муошират бо аҳли оила, калонсолон, ҳамсолон) қоидаҳои суҳангӯӣ (одоби муошират)-дар навишт.
2. Риоя намудан ба қоидаҳои навишт ва тарзи хондани он.
3. Итоат намудан ба принципҳои имло ва тарзи навишти онҳо.
4. Стратегияи истифода бурдани (тарз, роҳу усул)-ҳои мувофиқи навиштани матнҳои хурд.

***Мақсади дарс:** Ба хонандагон тарзи такрори ҳарфу овозҳо, машқи навишти нақлҳои хаттӣро омӯзонидан.*

***Возаҳои калидӣ:** ҷадвали алифбо, иҷрои супоришҳо, маводди дарс, санҷиши донишҳои ғурифта, машқи навиштан, ҷамъбасти дарс, арзёбӣ, салоҳиятҳои навиштан ва инкишофи тафаккур.*

Мақсади дарс:

- 1) Ҳарфҳои алифборо бо тартиб меҳонанд;
- 2) Садонокҳо, ҳамсадоҳо ва йотбарсарҳоро аз ҳамдигар фарқ карда метавонанд;

- 3) Калимаҳое, ки ҳарфҳои такрор доранд, дуруст меҳонанд;

Таҷҳизот: китоби дарсӣ, китоби роҳнамо, ҷадвали “Алифбои тоҷикӣ”, расмҳо, таҷҳизоти техникӣ.

Равиши дарс:

1. Оғози дарс. Такрори мавзӯи гузашта. Мазмуни матни саҳифаи 8-ро ёдовар шавед. Онро метавонед бори дигар шунавонед. Таъкид кунед, ки шартӣ асосии соҳиб шудан ба калиди боғ иҷро кардани супоришҳои бобои Хирад аст. Роҷеъ ба алифбои тоҷикӣ, ҳарфҳо ва овозҳо муҳимтарин маълумотро аз “Алифбо” такрор кунед.

2. Кор бо чадвали алифбо. Маводди ин дарс саҳифаҳои 9-11-ро дар бар гирифта аст. Дар ин саҳифаҳо чор чадвали алифбо оварда шудааст, ки ҳар яке аз онҳо ҳадафҳои алоҳида доранд. Дар ду соати аввал бо се чадвали алифбо (с. 9-10) кор мекунем.

Синфро ба се гурӯҳ аз рӯйи лаёқату истеъдоди бачагон тақсим кунед (Хонандагон набояд донанд, ки гурӯҳи якум сушт хонасту гурӯҳи дигар аълохон). Чадвали якум фақат бурро хондани ҳарфҳои алифборо дар назар дорад. Ин кори нисбатан осон аст, аз ин рӯ, иҷрои ин супоришро ба бачагони нисбатан суштхон тақсим кунед. Супориш барои чадвали дуюм чудо кардани ҳарфҳо аз рӯйи ранг ба садонокҳо, ҳамсадоҳо ва йот барсарҳо аст. Беҳтараст, агар ҳуди бачаҳо ба маънои ин рангҳо аз рӯйи хусусиятҳои ҳарфҳо сарфаҳм раванд. Агар онҳо мушкилӣ кашанд, фаҳмонед, ки чаро садонокҳо бо ранги сабз, ҳамсадоҳо бо ранги сурх ишора шудаанд (Ранги сабз аломати роҳи кушода аст, вақти талаффузи садонок роҳи ҳаво кушода мешавад).

Сурх – аломати баста будани роҳ аст. Зард аломати мобайнӣ аст, ки хусусиятҳои ҳар ду роҳ дорад, яъне ин ҳарфҳо (йотбарсарҳо) дорои ду овоз – ҳамсадо ва садонок мебошанд). Чадвали сеюм ба дарки ҳам шаклии ҳарфҳо ва бо ҳамроҳ кардани унсурҳои иловагӣ (хатча, думча) сохташудани ҳарфҳои дигар равона шуда аст. Бачагон ба ҳарфҳои ҳам ранг (*Г, Ғ; Е, Ё; И, Ё, Й; К, Қ; У, Ў; Х, Ҳ ва Ч, Ҷ*) таваҷҷуҳ карда, умумият ва тафовути онҳоро дар меёбанд.

Ҳангоми иҷрои супоришҳо ба назди ҳар гурӯҳ рафта, чараёни кори хонандагонро мушоҳида кунед, агар ҳангоми иҷрои супориш иштибоҳ кунанд, кӯмак кунед. Ба бачагон иҷозат диҳед, токи бо ҳам дигар маслиҳат кунанд, вале назорат кунед, ки бо овози паст суҳбат кунанд ва ба кори гурӯҳи дигар ҳалал надиҳанд. Пас аз анҷоми кор ва ташкили лаҳзаи дам гирӣ ба ҳар гурӯҳ иҷозат диҳед, ки як нафарро интиҳоб кунанд, то ки аз номи гурӯҳ иҷрои супоришро ба ҳама нишон диҳад. Ҳамин тариқ, ҳама дар бораи ному тартиби ҳарфҳо, садонокҳо, ҳамсадоҳо, йот барсарҳо ва ҳам шаклии ҳарфҳо маълумот мегиранд.

3. Санчиши донишҳои гирифта. Бачагонро даъват кунед, ки тарафи ростии супориши Менависем–Меҳонем-ро бо дафтарашон пӯшонанд. Бо навбат аз шогирдон хондани калимаҳои таркибҳои хоҳиш кунед. Зимни хондани онҳо ба тарзи талаффузи ётбарсарҳо ва артикли номуайянии – *е* (ки бояд *йе* хонда шавад: *зебойе*) эътибор диҳед. Агар хатое ҷой дошта бошад, аввал аз дигар шогирдон хоҳиш кунед, ки он хатро ёбанд. Дар акси ҳол, талаффузи бачагонро ислоҳ кунед.

Барои ташкили лаҳзаи дамгирӣ аз чистии саҳ. 9 истифода кунед.

4. Маҷқи навиштан. Маҷноии зарбулмасали саҳифаи 10-ро аввал аз бачагон пурсед ва барои ҳама шарҳ диҳед. Фаҳмонед, ки ин насихати бобои Хирад аст. Онро зебо нависанд ва аз ёд кунанд.

5. Ҷамъбасти дарс/Арзёбӣ. Салоҳиятҳои дар шакли пурсиши қорҳои гурӯҳӣ анҷом додан мумкин аст. Намояндаи ҳар гурӯҳ супориши иҷро қардаашро нишон медиҳад:

1) Як нафар ҳарфҳои алифборо бурро меҳонад, дигар аъзои гурӯҳ бо ҳамаи ҳарф мисол меоранд;

2) Як нафар ҳарфҳои ба садонокҳо ва ҳамсадоҳо ҷудо қарда меҳонад, аъзои дигари гурӯҳ мисол меоранд;

3) Як нафар ҳарфҳои ҳама шаклро меҳонад, дигарон мисол меоранд. Ғайр аз ин, салоҳиятҳои навиштан ва инкишофи тафаккурро аз рӯйи иҷрои маҷқиҳои дар дафтари қорӣ пешниҳод шуда мебаранд.

Саволҳои барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Қоидаҳои суҳангӯӣ (одои муошират)-дар навишт. қадомҳоянд?
2. Воситаҳои риоя намудан ба қоидаҳои навишт ва тарзи хондани он қадомҳоянд?
3. Итоат намудан ба принципҳои имло ва тарзи навишти онҳо?
4. (тарз, роҳу усул)-ҳои мувофиқи навиштани матнҳои ҳурд.

МАВЗЎИ 13. Ҳичо ва калима. Роҳҳои ҳичосозӣ ва калимасозӣ. Баплангирии нақшаи таълими ҳуснихат.

Нақша:

1. Истифодаи нутқи шифоҳӣ (сухбат, иҷрои супоришҳо, бозӣ дар нақшҳо) ва хаттӣ ва шаклҳои содаи онҳо.
2. Мазмун ва мақсади асосии сухани гӯянда(гон).
3. Фикру мулоҳизаҳо оиди шаклҳои гуногуни нутқи шифоҳӣ.
4. Истифодаи матнҳои хурд, ки баъзе калимаҳои ношинос доранд,
5. Қоидаҳои навишт тибқи нишондиҳандаҳо.

Мақсади дарс: Ба хонандагон ҳичо ва калима, роҳҳои ҳичосозӣ ва калимасозӣ, баплангирии нақшаи таълими ҳуснихатро омӯзонидан.

Вожаҳои калидӣ: Оғози дарс, чистонҳо, Хониши бурро, Калимасозӣ, таъкид, калимаҳои ду ҳиҷоӣ, калимаҳои се ҳиҷоӣ, диктанти адабӣ, диктанти ҳиҷо, диктанти нутқ, калимаҳои сода ва сохта.

Мақсади дарс:

- аз рӯйи хислату сифатҳои тасвиршуда ва расмҳо ҷавоби чистонҳоро ёфта метавонанд;
- тибқи намуна ба ҳиҷои додашуда аз худашон ҳиҷоҳои дигар илова карда, калимаи нав сохта метавонанд;
- матнро бурро хонда, калимаҳои мушкилфаҳмро маънидод карда метавонанд;
- тасвирро бо ҷумлаҳои содда ва бо роҳи саволу-ҷавоб тавсиф карда метавонанд.

Тачҳизот: китоби дарсӣ, китоби роҳнамо, расмҳои парандагон ва ҳашарот, ҳиҷоҳои бурида, дафтари корӣ.

Равиши дарс:

1. Оғози дарс. Хеле хуб аст, агар бачагон роҷеъ ба ҳайвоноту парандагон чистону шеърҳои дигар оварда бошанд. Дар ин сурат чистонёбиро ташкил мекунем. Ҳар кас чистони худашро мегӯяд, дигарон онро меёбанд. Агар бачагон чистон нагӯянд, ҳуди омӯзгор чанд чистон мегӯяд.

2. Овардани чистонҳо дар ин дарс фақат барои дамгириву хушҳолӣ нест. Ҳар як чистонро таҳлил мекунем. Чистони якум: *Сӯзандони раҳгардон, пури сӯзан сӯзандон*. Аввал калимаи “сӯзандон”-ро таҳлил мекунем: *сӯзандон – зарфе, ки дарунаш пури сӯзан аст*. Калимаҳои дигарро бо ин пасванд барои мисол меорем ва маънояшро аз бачагон мепурсем: *намакдон, гулдон, нондон, оташдон*. Чаро “сӯзан” гуфта шудааст? – *Чунки хорҳои ҷайра ба сӯзан монанд аст*. “Раҳгардон” чӣ маъно дорад? – *Яъне роҳ меравад. Намакдону гулдон роҳ намераванд, аммо ин чунин сӯзандонест, ки роҳ меравад*. Ҳамин тариқ, ба шарҳи чистони дуюм мегузарем. Аввал мепурсем, ки ин чистон ба кадом расм (шаҳпарак ё зоғ) тааллуқ дорад. Пас аз он ки бачагон ёфтанд, чистонро таҳлил мекунем: Чаро “дузди бало” гуфтем? – *Чунки зоғ ҳар чиро, махсусан, чормағзро дуздид ба ҷойи дигар мебарад ва баъд меҳӯрад*. Зоғ ҳам курта дорад? – *Либоси парандагону ҳайвонот ҳамон пӯсту пашми онҳост*. “Ало” чӣ маъно дорад? – *Агар ранги чизе сиёҳу сафед бошад, онро ало мегӯем: гурбаи ало, саги ало...* Хулоса мекунем: дар чистонҳо муҳимтарин хусусиятҳои чизҳо бо роҳи дигар тасвир меёбанд, ба чизи дигар монанд карда мешаванд, то ки ёфтани маънои он мушкилтар шавад. Ин ҷо чанд чистони дигарро гуфта, таҳлили онро бо бачагон якҷоя анҷом медиҳем. Ҳамин тариқ, чистон аз як чизи одӣ ба объекти омӯзиш ва инкишофи тафаккур табдил меёбад.

3. Хониши бурро. Шеъри Латофат “Шаҳпарак” хеле зебову равшан аст, аз ёд кардани он мушкил нест. Онро ҳамроҳ бо бачагон такрор ба такрор чанд маротиба хонед. Барои аз ёд кардан якҷоя хондани он ё такрори ҳар мисраъро пас аз гуфтани устод ташкил кунед. Калимаҳои душворфаҳмро шарҳ диҳед (*бахмал, маҳин, хушчило, абрешим (+ин), болак*).

4. Калимасозӣ. Ин навъи калимасозӣ барои бори аввал пешниҳод мешавад. То ин муддат бачагон аз ҳиҷоҳи додашуда калима месохтанд. Акнун онҳо ҳиҷои дигарро бояд худашон ёбанд. Бинобар ин, беҳтар аст ин супоришро дар гурӯҳҳо иҷро кунанд. Ба ҳар гурӯҳ яке аз ду супоришро тақсим мекунем. Ҳангоми иҷрои супориш ба назди бачагон рафта, дар ҳолатҳои зарурӣ ба онҳо кӯмак мекунем. *Ҳиҷоҳи намунавӣ барои сохтани калимаҳои нав: супориши якум: -дил, -риф, -қил, -гил, -дам, -ча, -ру; супориши дуюм: хо-, шо-, ло-, ё-, тур-, до-, гуш-, таш-.* Вобаста ба имкониятҳои ҳақиқӣ барои иҷрои ин супориш вақти муайян ҷудо мекунем. Сипас, ҳар гурӯҳ калимаҳои сохтаи худашро мегӯяд, дигарон дар дафтарҳо менависанд. Як ё ду нафар ин корро дар тахтаи синф менависанд.

5. (Таъкид: Хушнависии ҳарфи “э”-ро дар мавзӯи шаҳр (чароғи роҳнамо) анҷом медиҳем.) Матни “Булбул” идомаи шиносӣ бо парандагон аст. Матро аввал устод мехонад. Сипас, хонандагон онро мустақилона мехонанд. Барои намуна чанд нафар ин матро бо овози баланд қироат мекунанд. Чистони дар зерин матн ва паҳлуи рости расми булбул буда идомаи ин машғулият аст. Аз рӯйи расм суолҳо тартиб дода, бачагонро ба ёфтани ҷавоби чистон омода мекунем: – *Номи ин паранда чист? – Булбул. – Булбул дар куҷо нишастааст? – Дар болои шохҳои дарахт. – Холо шаб аст ё рӯз? – Шаб. Шумо хониши булбулро шунидаед? – Ҳа (не).* Пас аз чунин суолу ҷавоб чистонро мехонем.

Таъкид: Шакли нисбатан беҳтари чистон чунин аст: Як ҷонваре бидидам, Аҷаб зебо сарояд. Сари шох нишаста, Шабро саҳар намояд.

Бачагон ба осонӣ ба маънои чистон пай мебаранд. Бори дигар таъкид мекунем, ки дар чистонҳо муҳимтарин хислатҳои парандагону ҳайвонот тасвир мешаванд. Дар ин чистон хониши

форам доштан ва дар шохаи дарахтон зиндагӣ кардани булбулон тасвир шудааст.

Ҳичо ва роҳҳои омӯзиши онҳо.

Таълими ҳичо ва мавқеи он дар омӯзиши забон дар синфи якум аҳамияти махсус дорад. Аввал ин малакаҳои хонданро шогирдон аз хондани ҳичоҳо ёд мегиранд. Дуруст чудо кардани калима ба ҳичоҳо барои дурусту беғалат хондани калимаҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳо мусоидат мекунад. Дар оянда донишҷӯи ҳичо барои аз як сатр ба сатри дигар дуруст кӯчондани ҳиссаи калима кӯмак мекунад. Заминаҳои аввалини дониши хонандагон доир ба ин масъала дар синфи якум гузошта мешавад. Аз ин рӯ, дар китоби дарсӣ машқҳои зиёде ҷой дода шудаанд, ки ҳадафи онҳо камёб шудан ба дарки мафҳуми ҳичо ва истифодаи амалии он аст.

Омӯзиши ҳичо бо роҳҳои гуногун сурат мегирад, ки муҳимтарини онҳо чунинанд:

- а)** ба ҳичоҳо чудо кардани калима;
- б)** аз ҳичоҳои додашуда сохтани калима;
- в)** ёфтани ва гузоштани ҳичои зарурӣ ва сохтани калима.

Ҳамаи ин машқҳо дар навбати худ вобаста ба сатҳи мушкилӣ ба қисматҳои хурд-хурд чудо шудаанд. Мақсад он аст, ки ҳама кор карда тавонад: қисматҳои осонро ҳамаи бачагон, қисматҳои нисбатан мушкилро бачагони бо лаёқат. Масалан, калимаҳои духиҷой, сеҳиҷой ва чорҳиҷой аз ҳам ҷудо оварда мешаванд.

Калимаҳои зеринро ба ҳичоҳо чудо карда нависед:

- дафтар, ҷадвал, тахта, китоб, ҷузвдон;
- оина, қаламдон, компютер;
- магнитофон, либосовезак.

Ҳамчунин, аз ҳичоҳои додашуда сохтани калимаҳо дар шаклҳои гуногун пешниҳод шудааст:

1. Ҳичоҳо дар ду сутун оварда мешаванд. Ба ҳар ҳичои сутуни аввал як ҳичои сутуни дуюм мувофиқат мекунад, ки на дар рӯ ба рӯи он, балки ба шакли пароканда гузошта шудааст. Ба намунаи зерин тавачҷуҳ кунед.

Аз сутуни дуюм ҳичоҳои заруриро ёфта калима созед.

да	зор
боғ	гур
сад	рахт
ан	бон
гул	барг

тар	лос
ан	ва
ме	ҳй
би	буз
ге	чир

(ҷавобҳо: 1. дарахт, боғбон, садбарг, ангур, гулзор; 2. тарбуз, анҷир, мева, биҳй, гелос).

2. Дар даршои охир ба ҷойи калимаҳои ду ҳичоӣ калимаҳои се ҳичоӣ пешниҳод мешаванд. Масалан:

Аз сутунҳои дуюму сеюм ҳичоҳои мувофиқро ёфта, калима созед ва нависед:

аф	зо	хоб
шоҳ	ти	гй
зин	со	да
ин	ло	на
ху	да	са

(ҷавобҳо: афсона, шоҳзода, зиндагӣ, интиҳоб, хулоса).

Ҳамаи ин машқҳо дар асоси маводди таълимӣ (матни додашуда) мураттаб шудаанд, бинобар ин, дар сурати ба мушкилӣ дучор шудан хонандагон метавонанд аз матн истифода кунанд.

Калимасозӣ

Аввал ин малакаҳои калимасозӣ низ бо роҳҳои гуногун пешниҳод шудаанд.

а) пешниҳоди калимаҳои сода ва сохта барои шинос шудан бо нақши пасвандҳои шаклсоз: хона – хонача, корд – кордча, табак – табакча ва ғ.;

б) ба ҷойи нукта ҳарфҳои зарурӣ гузошта, калимаи нав сохтан: д...р (а, о, у, е), б...р (а, о, у, ӯ), ...арл (м, д, с, г) ва ғ.;

(дар, дор, дур, дер; бар, бор, бур, бўр; мард, дард, сард, гард).

в) як ҳарф ё ҳичо дода мешавад, хонандагон аз рӯйи намунаи додашуда худашон ҳичои дигар илова карда, калима месозанд: о+...? (о-дил, о-қил, о-риф), шо+...? (шо-на, шо-лӣ, шо-ха) ва ғ.;

г) ба бачагон ҳарф пешниҳод мешавад, онҳо калимаеро меёбанд, ки бо ин ҳарф сар мешавад: ё+...? (ёрӣ, ёл, ёфтан), я+...? (ях, яхдон, яхмос, ягона) ва ғ.;

ғ) калимаҳо дар хоначаҳо дода мешаванд, бачагон ба ҳар ҳарфи ин калима аз рӯйи намуна калимаи дигар меёбанд:

С					
А					
Н					
Ч					
О					
Б					

Г					
Ҷ					
С					
О					
Л					
А					

Пешниҳоди намунавии калимаҳо: гурӯҳи якум – сағ, акка, наҳанг, ҷайра, оҳу, буз; гурӯҳи дуюм – гов, рӯбоҳ, суғур, оҳу, лаклак, асп.

3. Диктант ва намудҳои он.

Диктанти таълимӣ, эҷоди таъкидӣ, озод, шунавои, худбаҳодиҳӣ ва худсанҷӣ, рӯбардоркунӣ, биной, имловӣ, ҳарфӣ, калимавӣ, нутқи алоқанок ва ғайраҳоро дида мебароем, ки онҳо ба худ хос ҷиҳатҳои таълимӣ доранд.

Ба ҳамдигар пайваст карда нависед:

модарчон и	меҳрубонам.
падарчон и	азизам.
бибиҷон и	афсонагӯям.
бобочон и	ғамхорам.

(Тарзи дуруст хондан: мо-дар-чо-ни меҳрубонам, на мо-дарчон-и меҳрубонам ва ғайра).

Баъдтарин навъ супоришҳо ба шакли нисбатан душвор оварда мешаванд:

Аз сутуни дуюм калимаҳои мувофиқро ёфта, ибораҳоро нависед.

Намуна: Ҳавои соф.

кӯҳ	и	соф
об	и	баланд
дарахт	и	тоза
ҳаво	и	пурмева
боғ	и	сабз

(ичрои супориш: кӯҳи баланд, оби тоза, дарахти пурмева, ҳавои соф, боғи сабз).

I. Диктанти адабӣ. Навиштани диктант дар асоси дафтар аз рӯи ҳарфҳои омӯхташуда гузаронида мешавад.

II. Диктанти ҳичо. Дар инҷо ҳичоҳое, ки дар дарси алифбо омӯхта шудаанд ва навиштан дар дарси хаттӣ машқ карда шудаанд, интихоб карда мешаванд.

III. Калима диктант аст. Калимаи диктант барои навиштани калимаҳое истифода мешавад, ки дар дарсҳои алифбо хондан омӯхтаанд ва дар дарсҳои хаттӣ навиштанро машқ мекунанд.

IV. Диктанти нутқ. Дар ин маврид на ҷумлаҳои омӯхташуда, балки ҷумлаҳои ба ҳам монанд навишта

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Дар рафти кор бо «дафтар» кадом хусусиятҳои психологи доранд?
2. Ҳангоми кор бо «дафтар» донишҳои графикӣ, грамматикӣ ва имлоӣ чӣ гуна ташкил карда мешаванд?
3. Принципи таълими навиштани ҳарф ва элементҳо ҳангоми кор бо «дафтар» чист?
4. Байни дафтари «дураҳа» ва дафтари оддии дугона (хатти хурд) чӣ фарқ дорад?

МАВЗҶИ 14. Мазмуни лаҳзаҳои ҳуснихат дар синфҳои ибтидоӣ ва талабот ба нақшагирии онҳо.

Нақша:

1. Мазмуни лаҳзаи табрикӣ.
2. Тартиб додани лаҳзаҳои ҳуснихат дар робита ба суҳан ва салоҳияти забонӣ.
3. Намунаи банақшагирии дақиқии ҳуснихат дар синфи 3.

***Мақсади дарс:** Ба хонандагон тарзи мазмуни лаҳзаҳои ҳуснихат дар синфҳои ибтидоӣ ва талабот ба нақшагирии онҳоро омӯзонидан.*

***Вояҳои калидӣ:** салоҳияти нутқ, салоҳияти забонӣ, таҳлил, дониши фонетикӣ, дониши лексикӣ, донишҳои морфемикӣ, донишҳои морфологӣ, донишҳои синтаксисӣ, лаҳзаҳои ҳуснихат, мазмуни дақиқии Ҳуснихат, банақшагирии лаҳзаи ҳуснихат.*

1. Мазмуни лаҳзаи табрикӣ. Дақиқаҳои Ҳуснихат қисми дарси забони модарӣ мебошанд. Мавзӯи дақиқии ҳуснихат, мақсаду вазифаҳои таълими ҳуснихат, шаклҳои ташкилӣ, усул ва

усулҳои дарс ба мақсад, намуд, шакл ва марҳилаҳои дарс дохил карда шудаанд.

Мазмуни дақиқаи Ҳуснихат аз шиносоии хонандагон бо узвҳои бадан, ки дар навиштан иштирок мекунанд, ба онҳо нигоҳ доштани бадан ҳангоми навиштан, истифода бурдани воситаҳои таълимӣ ҳангоми навиштан, навиштани ҳарфҳои калон ва хурд, навиштанро ёд додан аст Масалан, мавзӯи дарс «Садоҳо ва ҳарфҳо» буда, баъд аз он мавзӯи ҳуснихат навишта мешавад. Навиштани ҳарфи калон *В* ва ҳарфи хурд *в* бо хушмуомилағӣ. Мисли навиштани ҷумла бо ҳарфи *бб*.

Ба мақсади ҳар як дарс мақсадҳои зерин илова карда мешаванд: «Шинос кардани хонандагон бо узвҳои бадан, ки дар навиштан иштирок мекунанд. Омӯзиши дуруст нигоҳ доштани бадан ҳангоми навиштан. Ташаккули малакаи истифодаи дурусти воситаҳои таълим дар раванди навиштан» навишта шудааст.

Марҳилаи аввали дарс «Намоиш додани мавқеи аъзои бадани шахс дар ҷараёни навиштан ва муаррифии номҳо. Намоиши видеои ҳолат дар вақти навиштан. Онҳоро таълим диҳед, ки дар ин мавқеъ нишинанд. Машқ кардан ба ҳолати дафтар, дуруст ҷойгир кардани кафи даст ва дуруст гирифтани қалам. Гузаронидани суҳбатҳо оид ба мактубҳо ва навиштани маводи таълимӣ. Назорати баҳисобгирии талабагон, ташкили навъҳои коре, ки ба ислоҳи камбудии онҳо ёрӣ мерасонад» ҷорӣ карда мешавад.

Дар рафти дарс ҷорабиниҳои пешбинишуда дар лаҳзаи ҳуснихат иҷро карда мешаванд.

Муаллим дар ҷараёни навиштан хабар медиҳад, ки нодуруст нишастан боиси чандин бемориҳои вазнин мегардад ва баъдан ин дар тамоми умраш мемонад. Масалан, боиси кӯтоҳназарӣ, логарӣ, нафаскаширо душвор мегардонад ва баъд касалиҳои ғафси сина ва ғайраро ба вучуд меоварад. Баъд аз ин, муаллим хонандагонро даъват мекунад, ки он чизеро, ки фаҳмонданд, такрор кунанд.

Ҳангоми нишастан дар сари миз, дар ҷое нишинед, ки ба донишҷӯён хуб намоён бошад (беҳтараш дар профил) ва бигӯед:

“Инак, ман ҳамон гуна нишастаам, ки раванди навиштан аз ман нишастанро талаб мекунад. Кӯшиш кунед, ки мисли ман нишастам. Бубинед, ки ман чӣ гуна нишастаам, хамидаам ё рост?”

Хонандагон: Ин дуруст аст.

Муаллим: Ана, дастонам кучоянд ва бодикқат нигоҳ кунед, оринҷҳоям чӣ гунаанд?

Донишҷӯён: Дастҳои шумо дар рӯи миз ҳастанд, ва оринҷҳои шумо каме аз канори миз.

Муаллим: Ана, ман оринҷҳоямро ба бадан ҳам карда, ба ду тараф тела додам?

Хонандагон: Оринҷҳои шумо дар ҳеҷ ҷо ҳам нашудаанд ва ба ҳарду тараф тела дода нашудаанд.

Муаллим: Бигӯед, ки сарамро чӣ гуна нигоҳ дорам?

Донишҷӯён: Сари шумо рост аст.

Муаллим: Пойҳои ман дар чист?

Хонандагон: Онҳо дуруст мегӯянд, ба фарш даст мезананд.

Муаллим: Бубинед, ман чӣ хел нишастаам. Тана ва китфҳои ман чӣ гунаанд?

Донишҷӯён: Бадани худро рост нигоҳ доред.

Муаллим: Масофаи байни синаи ман ва канори миз чанд аст?

Донишҷӯён: Масофаи байни сандуқи шумо ва миз он қадар калон нест.

Муаллим: Ҳамаи шумо ҳангоми навиштан аз ҷой бархезед ва ба қадри зарурӣ нишастед.

- боз бархезед. Пас ба ман бигӯед, ки ҳангоми навиштан чӣ гуна нишастан дуруст аст?

Муаллим дид, ки хонандагон ҳангоми навиштан мавқеи дурусти нишастанро аз худ кардаанд, муаллим ба таълим додани мавқеи дурусти дафтар оғоз мекунад.

Ба хонандагон дафтарҳо тақсим карда, дар тахтаи синф нишон медиҳанд, ки ҳангоми дуруст гузоштани дафтар хати қач ба кунҷи рост ба канори пеши миз меафтад.

Баъд аз ин муаллим ба хонандагон тарзи дуруст нигоҳ доштани қаламро нишон медиҳад. Қаламро бо се ангушт нигоҳ доштан

лозим аст: ангуштони калон, миёна ва ишорат. Ин ангуштҳо набояд аз ҳад зиёд ҳам шаванд ва на он қадар кушода бошанд. Ангуштонро саҳт фишурдан лозим нест, ангушти калон набояд ба ангушти ишорат бирасад. Ду ангушти дигарро тавре гузоштан лозим аст, ки дар вақти навиштан озодона ба самти кафи даст ҳаракат кунанд, ки ин барои навиштани тез ва мураббаъ муҳим аст. Ангушти ҳалқаро ба сӯи ангушти миёна ё кафи каф ҳам кардан мумкин аст. Палма тақягоҳи каф аст, ки бояд ҳангоми навиштан ба рӯи қоғаз ламс карда, дар рӯи он сабук ҳаракат кунанд. Дастӣ кафи дастро тавре гузоштан лозим аст, ки шахсе, ки менависад даруни кафро набинад. Тарафи ростӣ каф дар рӯи қоғаз истода наметавонад, ин ҳолат ба ҳаракати озоди дастӣ рост ҳалал мерасонад.

Сабтҳои эҳтиром нишон дода мешаванд. Ҳарфҳои *Бб* ва калимаву ҷумлаҳоеро, ки ба онҳо дохил мешаванд, дар тахта менависад. Нағз навишта наметавонанд ва ҳато мекунанд, ёрӣ расонда мешавад.

Инчунин, супоришҳои хонагӣ барои донишҷӯён бояд пешакӣ ба нақша гирифта шаванд. Супориши додашуда бояд ба талабагон барои мустақилона иҷро намудани машқҳо ва мустаҳкам намудани материали программа ёрӣ расонад.

Маслиҳатҳо аз ин гуна сӯҳбат дар чанд дақиқаи оянда дар хотир хоҳанд буд.

Намунаи як дақиқаи видоъ:

Мавзӯ: Ташкили лаҳзаи навиштани ҳарфи хурди «қ».

Мақсад: Ба хонандагон ёд додани ҳарфи хурди «қ» ва калимаҳоро бо эҳтиёт навиштан.

Таҷҳизоти дақиқа: плакати «Ҳангоми навиштан нишастед», шакли хаттии ҳарфи хурди «қ», намоиши навиштани ҳарфи қ тавассути чандрасонаӣ.

Нақшаи дақиқа:

1. Қисми ташкилии дарс.
2. Баҳс дар бораи қоидаҳои навиштани зебо.

3. Машқҳое, ки ҳаракати мушакҳои панча ва ангуштонро зиёд мекунанд.

4. Унсурҳои ҳарфи хурди «қ»-ро дар тахта нависед.

5. Шаклҳои хаттӣ ва чопии ҳарфи хурди «қ»-ро муқоиса кунед.

6. Шакли ҳарфҳоро дар дафтар нависед.

7. Гузаронидани машқҳои тарбияи ҷисмонӣ.

8. Омӯзиши навиштани ҳарфи хурди «қ» бидуни ҳалалдор кардани ҳаракати даст.

9. Пайвастании ҳарфи хурди «қ» бо ҳарфҳои дигар машқ кунед.

10. Супоридани вазифаи ҳонагӣ.

Қисми ташкилӣ:

Қорҳои донишҷӯёни ҳуб навишташударо намоиш диҳед ва ҳавасманд кунед.

Раванди дақиқа:

Муаллим тайёрии ҳонандагонро месанҷад ва дафтарҳоро аз назар мегузаронад, тафтиш мекунад, ки ҳар як ҳонанда дорои дафтар ва қалам дорад.

Вай аз плакати «Ҳангоми навиштан дуруст шинед», ки дар синф овехта шудааст, истифода бурда, ҳолати нишастии ҳонандагонро санҷида, онҳоро ба дуруст кардани мавқеи дафтар дар хатҳои диагоналии рӯи миз дастур медиҳад.

Ба ҳонандагон машқҳое дода мешаванд, ки ҳаракати ангуштони онҳоро зиёд мекунанд. Чунин машқҳоро ҳангоми нишастан дар сари миз иҷро кардан мумкин аст. Дастҳоямонро ба пеш дароз карда, ангуштонамонро мекушоем, вақте ки ду меғӯем, ангуштонамонро кушода боз меғӯшем. (ин машқ 5-6 маротиба такрор карда мешавад.)

Аз ҳонандагон хоҳиш карда мешавад, ки ҷавоби муаммоҳои зеринро пайдо кунанд:

Ў чор ғӯш дорад. (дег)

Ў ангушт дорад, аммо ноҳун надорад. (дастпӯшак)

Дар тахта виставка бо ҷавобҳои муаммоҳо гузошта шуда, суҳбати зерин барпо мегардад.

- Бачаҳо, ба калимаҳои дар тахта овардашуда бодикқат риоя кунед. Бигӯед, ки дар ин калимаҳо чӣ шабоҳат вуҷуд дорад?

Дар ин калимаҳо ҷойи овози қ аз рӯи калимае, ки дар он овози қ иштирок дорад, муайян карда мешавад.

Қадр – Овози Қ дар аввали калима аст.

Қ – Овози Қ дар аввали калима, дар мобайни калима аст.

Имрӯз мо навиштани ҳарфи хурди «қ»-ро машқ мекунем. Муаллим дар тахтаи синф ҳарфи хурди «қ»-ро менависад ва унсурҳои он ва тарзи навиштани онро тавассути плакати мувофиқ мефаҳмонад. Баъд аз ин ҳарфи «қ»-и дар тахта навишташударо нишон медиҳад. Ва хонандагон навиштани онро бодикқат мушоҳида мекунанд. Муаллим унсурҳои ҳарфро дар тахта шарҳ дода, пурра навиштани онро қайд мекунад.

Муаллим ҳарфи навишта ва ҷопшудаи «қ»-ро муқоиса мекунад. Ин муқоисаи шаклҳои хаттӣ ва ҷопии ҳарфи хурди «қ» барои донишҷӯён хеле муҳим аст, зеро бисёре аз донишҷӯён кӯшиш мекунанд, ки ҳарфҳоро тавре бинависанд, ки дар китоб навишта шудаанд. Шаклҳо ва унсурҳои хаттӣ ва ҷопии он бо истифода аз воситаҳои таълимии аёни ба донишҷӯён фаҳмонда мешавад.

қ – шакли ҷопӣ, қ – шакли хаттӣ.

Муаллим бори дигар элементи якуми ҳарфи хурди «қ»-ро дар тахта нишон медиҳад. Ҳангоми навиштани ин ҳарф аз поён ба боло хати қач қашида, як ҷӯбчаи хурдро аз боло ба поин мефуроваранд ва бидуни қатъи ҳаракати даст боз як ҷӯбчаи хурди ҳалқадорро боз мефуроваранд.

2-3 машқҳои пештараи тарбияи ҷисмонӣ баъди аз ҷо бархостани талабагон иҷро карда мешаванд. Ин машқҳо бояд 2-3 дақиқа давом кунанд. Пас аз машқ машқҳои хаттӣ идома дода мешаванд.

Омӯзгор ҳарфи хурди «қ»-ро дар тахтаи синф ба унсурҳо тақсим накарда менависад. Хонандагон дар ҳамин асос давом медиҳанд.

Ба кӯдакон нишон дода мешавад, ки чӣ тавр якчанд ҳарфҳои хурди ҳарфи хурди «қ»-ро пайваст карда, баъд дар дафтари худ навиштан машқ мекунанд.

Кори мустақил. Донишҷӯён ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд. Гурӯҳи I калимаҳоро бо иштироки ҳичоҳи боло мегӯянд. Масалан: *зимистон, барф, қайчи, деҳа.*

Хонандагони гуруҳи II бо ин калимаҳо ҷумлаҳо месозанд. Масалан: *барфи сафед борида.*

Ду ҷумлаи сохташуда дар тахта ва дар дафтар навишта мешаванд.

Вазифаи хонагӣ. Ду сатр аз ҳарфи «қ» ва калимаҳои марбут ба ин ҳарфро дар дафтар нависед. Муаллим ба хонандагон хотиррасон мекунад, ки онҳо ҳатто ҳангоми иҷрои вазифаи хонагӣ бояд қоидаҳои навиштани роия кунанд.

Дар рафти назоратҳо дафтарҳои хонандагон, ки тоза ва зебо навиштаанд, ҳамчун намуна нишон дода, ташвиқ карда мешаванд.

Ташкили дурусти дарси хонагӣ, ташаккул додани малакаи зебою дурусти навиштан, чуқур азхуд намудани фанҳои таълимӣ ёрӣ мерасонад.

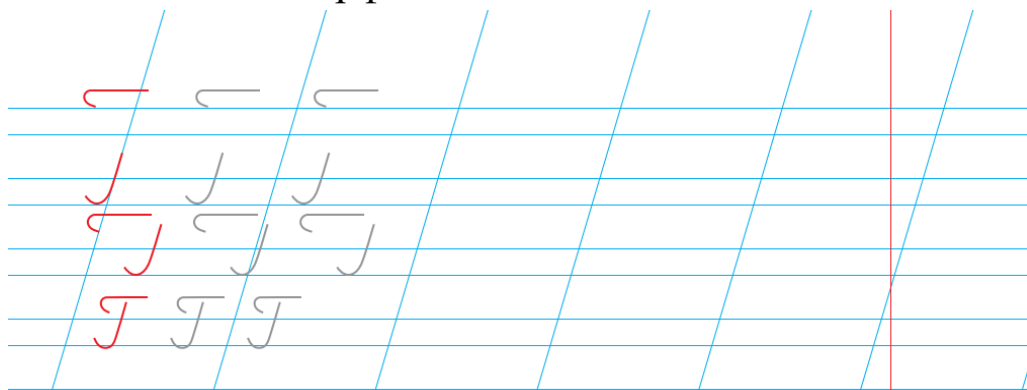
II. Дақиқаи Ҳуснихат.

Мақсад: дар асоси ҳуснихат навиштани ҳарфи калон ва хурд Гг ва калимаҳо бо иштироки онҳо.

Маводи таълимӣ: ГГГГГ гgggg.

Қоидаи навиштани ҳарфи калони Гг:

Туландон / Номи тарм.
Тушра / Тур аз сал тарсид.

Қоидаи навиштани ҳарфи хурди Гг:

г г / г , гул , гушуд , турл .

Гулфурӯш, гулфурӯш, гулфурӯш, гулфурӯш, гулфурӯш.

Дар гулдон гулҳо ҳастанд.

2. Тартиб додани лаҳзаҳои ҳуснихат дар робита ба суҳан ва салоҳияти забонӣ. Дар банақшагирии лаҳзаҳои табрикот вобаста ба мавзӯҳои фанни забони модарӣ, салоҳиятхое, ки дар хонандагон дар асоси ин фан ташаккул ёфтааст, дар назар аст. Назоратҳои Ҳуснихат бояд ба талабагон мувофиқи шаклҳои графии қабулшуда дар асоси қоидаҳои навиштан навиштанро ёд диҳанд, инчунин ба он муваффақ гарданд, ки онҳо малакаҳои шунидан ва фаҳмидан, гуфтор ва хонданро соҳиб шаванд.

1. Салоҳияти нутқ – шунидан ва фаҳмиш, гуфтор, хондан ва навиштан.

2. Салоҳияти забонии зерин таъмин карда мешавад:

- 1) бо дониши фонетикӣ;
- 2) бо дониши луғавӣ;
- 3) бо дониши морфемикӣ;
- 4) бо дониши морфологӣ;
- 5) бо дониши синтаксисӣ;
- 6) бо дониши имлоӣ;
- 7) номи пунктуатсияро бидонед.

Ҳамчунин, агар тахмин карда шавад, ки салоҳиятҳои забони маҳорату малакаҳои дар заминаи донишҳои боло ташаккулёфтaro дар бар мегиранд, лаҳзаҳои ҳуснихат ҳамчун ҷузъи таркибии забони модарӣ амалӣ мегарданд.

Ҳангоми ба нақша гирифтани дарсҳои хонагӣ ба инҳо диққати махсус дода мешавад:

а) душвории дафтарҳои яксатрро ба назар гирифта, аз рӯи принципи генетикӣ навиштани ҳарфҳо;

б) пайвастании ҳар як ҳарфро ба ҳарфи қаблӣ ё баъдӣ омӯзед;

г) гурӯҳбандии унсурҳои ҳарфҳо бо назардошти шабоҳати онҳо;

д) гурӯҳбандии унсурҳои ҳарфҳои калон бо назардошти тартиби афзоиш ва камшавии онҳо;

е) сохтани матнҳои марбут ба ҳаёти кӯдакон;

ж) ба сифати маводи хаттӣ интихоби калимаҳои душвори имло;

з) суръати навиштанро кам-кам тезондан.

Дар синфҳои 3-4 аз ҳар як дарси забони модарӣ 5-8 дақиқа ба ҳуснихат бахшида мешавад.

Ҳангоми интихоби маводи хаттӣ (гурӯҳи ҳарфҳое, ки барои навиштан таълим дода мешаванд, калима ё матн) барои лаҳзаҳои ҳуснихат, ки дар дарси забони модарӣ ташкил карда мешаванд, ба инҳо диққат дода мешавад:

- талаботи умумии дидактикӣ;

- масолеҳ ба мавсим мувофиқ бошад;

- ба принципи пайдарпайии қадамҳо;

- пайванди маводи ҳуснихат бо мавзуи дар дарси забони модари омӯхташуда;

- бо имло пайваст шудан;

- бо ҳаёти кӯдакон пайвастан;

- мувофиқи вақти муқарраршуда.

Муаллим инчунин бояд вазъиятҳоеро, ки дар лаҳзаҳои ҳуснихат ёрӣ лозим аст, ба назар гирад.

3. Намунаи банақшагирии дақиқаи ҳуснихат дар синфи 3.

Дар зер намунаи банақшагирии лаҳзаи ҳуснихат дар синфи 3 оварда шудааст:

Т/р	Мавзӯҳои Ҳуснихат	Маводи Ҳуснихат	Як дақиқа	Вақт	Ша рҳ
	Чоряки I				
1.	Сухан, ҷумла, калима	Аз рӯи расм 2 ҷумла нависед.	5-8		
2.	Сухан, ҷумла, калима	Аз рӯи расм матни 3-ҷумла нависед.	5-8		
3.	Матн	Ба ҷумлаи додашуда ду ҷумла илова карда, матн нависед. <i>Деҳқонон ба ҷамъовариҳои ҳосил машғуланд.</i>	5-8		
4.	Матн	<i>«Моҳии тиллоӣ».</i>	5-8		
5.	Матн	Нусхаи диктанти мустақил. Аз «Китоби хониш» 2 ҷумлаи тавсифи табиат нависед.	5-8		
6.	Матн, ҷумла, калима	Машқҳои конструктивӣ. Иваз кардани калимаҳо. <i>кор, саҳро, пуришддат Картошқаро деҳқонон мекананд.</i>	5-8		
7.	Калимаҳо	Калимаҳоеро, ки рангҳоро дар расм ифода мекунанд, нависед. <i>Сафед, сурх, зард, сабз, кабуд, сиёҳ</i>	5-8		
8.	Овозҳо ва ҳарфҳо	Дар 1 сатр навиштани 3 ҳарфи аввали алифбо бо ҳуснихат.	5-8		
9.	Овозҳо ва ҳарфҳо	Навиштани шакли хаттии ҳарфҳои чопии тавсияшаванда мувофиқи одоб.	5-8		
10.	Алифбо	Ҳама ҳарфҳои алифборо бо тартиби алифбо нависед.	5-8		
11.	Муштарак	Навиштани ҳичоҳои чопӣ дар шакли хаттӣ. Аз ин ҳичоҳо калимаҳо нависед.	5-8		
12.	Аломати қатъ	Диктанти луғат. <i>Эълон, масъул, тавачҷуҳ, маъмур.</i>	5-8		
13.	КНСМ-1. диктант	Аз ашъоре, ки дар дарси хониш омӯхтаед, 4 мисраъ аз ёд кунед. Диктанти корӣ.	5-8		
14.	Аломати қатъ	Кори мустақил. 5 калимаи дефисро ёфта нависед.	5-8		
15.	Аломати қатъ	Кори мустақил. Калимаҳои дорои ҳамсадоҳоеро, ки бо садои <i>т</i> оғоз мешаванд, ёфта нависед. (<i>Таътил, таҳкурсии, камон, таъриф, маломат, таъқиб, таъсир, лаззат.</i>)	5-8		

16.	Чамъбасти харфҳои III, ч, нг	Навиштани таркиби ҳарфҳои III, ч, нг.	5-8		
17.	Чамъбасти харфҳои III, ч, нг	Номҳои ашёро дар расм нависед. <i>Сангушт, чойник, бодиринг.</i>	5-8		
18.	Садодор – ҳамсадоҳои бесадо	Дар сатри аввал ҳамсадоҳои овоздор ва дар сатри дуюм ҳамсадоҳои бесадо навишта шаванд.	5-8		
19.	1 октябр – рӯзи муаллим- мураббӣ	Табрикнома нависед.	5-8		
20.	Садохое, ки дар талаффуз хориҷ мешаванд	Калимаҳои, ки дар талаффузашон садоҳо гум шудаанд, ёфта нависед.	5-8		
21.	КНСМ-2. диктант	Дар расм ба пояи гул иловаҳо гузоред, калима созед ва мувофиқи хусниҳат нависед. <i>Зор, ла, чи, дон, камар.</i>	5-8		
22.	Ҳамон ҳамсадохое, ки дар як саф меоянд	Навиштани калимаҳои бо ҳарфи калон ба монанди <i>шар, металл, килограмм, ду, талх, ҳама.</i>	5-8		
23.	Ҳамон ҳамсадохое, ки дар як саф меоянд	Диктанти луғавӣ аз калимаҳои пай дар пайи ҳамсадо.	5-8		
24.	Ҳамон ҳамсадохое, ки дар як саф меоянд	Калимаҳои пай дар пайи ҳамсадоашон якхеларо ёфта нависед. Масалан: <i>лл (миллат), тт (муаттар), рр (бурро).</i>	5-8		
25.	Гап	Бо тасвирҳо 3 ҷумла нависед.	5-8		
26.	Гап	г нависед, ба ҳиҷо бо ҳарфи г як ҳиҷо илова кунед, ҷумла созед.	5-8		
27.	КНСМ-3. Диктанти луғат	Як муаммо нависед. Барои намуна: Тӯдаи тилло дар зери замин. Ин ғизо барои ҳама аст. (Сабзӣ)	5-8		
28.	Ин як ҳикоя аст	3-ҷумла диктант шунавонидан.	5-8		
29.	Ин як ҳикоя аст	Аз рӯи расм 2 ҷумла нависед.	5-8		
30.	Ҷумлаи пурсиш	Аз рӯи расмҳо саволҳо нависед. Масалан: <i>Малика чӣ кор мекунад?</i>	5-8		

31.	Чумлаи пурсиш	Тез нависед. <i>Оё Ғанӣ чархро чунбонд?</i>	5-8		
32.	Чумлаи пурсиш	2 чумлаи пурсишӣ нависед.	5-8		
33.	Чумлаи пурсиш	Чумлаи додашударо ба чумлаи пурсишӣ табдил диҳед.	5-8		
34.	Чумлаи нидой	Навиштани чумлаҳои нидой аз ашъори дар дарси хониш аз ёдшуда.	5-8		
35.	Чумлаи нидой	Навиштани диктанти таъкид бо чумлаи нидой.	5-8		
36.	КНСМ-4. Диктанти нусхабардорӣ	Навиштани матн бо ҳарфҳои чопӣ бо ҳарфҳои хаттӣ.	5-8		
37.	Қисмҳои нутқ	Аа Аа Аа Аа Салом. Ман ҳарфи <i>А</i> ҳастам, рафиқ. «Алифбо» низ аввалин аст Он ҳамеша бо ман оғоз меёбад.	5-8		
38.	Ҷузъҳои асосии ҷумла	Аз рӯи расм ҷумла нависед, қисмҳои асосии ҷумларо қайд кунед.	5-8		
39.	Қисмҳои сар	Навиштани зарбулмасал, муайян кардани ҷумлаҳои асосӣ.	5-8		
40.	Қисмҳои сар	Бб Бб Бб Бб Ман “ <i>Б</i> ” ҳастам, аз ҳарфи “ <i>А</i> ” пас, Меоям, албат. Кӯдаке, ки донишманд аст, Мегирад “ <i>5</i> ” дар мактаб.	5-8		
41.	Қисмҳои сар	Бо номи меваҳо ҷумлаҳо созад ва ба ҷумлаҳои асосӣ ишора кунед.	5-8		
42.	КНСМ-5. Санҷиш	Диктанти тафсир.	5-8		
43.	Такмилдиҳӣ	<i>Пушида макун, агар ақл дорӣ, напарто. (китоб)</i>	5-8		
Чоряки II					
1.	Консолидацияи гузашта	Дд Дд Дд Дд Ман ҳарфи “ <i>Д</i> ” хоҳам буд. Ман дар охири дарс меоям. Ки доно, доно, Суханҳо порча ба порчаанд.	5-8		
2.	Қисмҳои дуҷумлараҷа	Ҳама маводи таълимиро нависед. Китоб, дафтар, қалам, ... ва бо онҳо ҷумла созад.	5-8		
3.	Қисмҳои дуҷумлараҷа	Ээ Ээ Ээ Ээ Бифаҳмед, ки ман чӣ ҳастам “ <i>Е</i> ”	5-8		

		Мавҷ кунед ва “Е” бигӯед. Мардона ва соддадил Аксар вақт.			
4.	Калимаҳои дефис дар ҷумла	Зарбулмасалро ба ҳиҷоҳо нависед. <i>Кор, по-ё-ни кор лаз-зат аст.</i>	5-8		
5.	Тақсими калимаҳо ба ҳиҷоҳо дар ҷумла	Диктати таъкид. 1 «Бачагии ман мулки ман».	5-8		
6.	Тақсими калимаҳо ба ҳиҷоҳо дар ҷумла	Рӯзҳои ҳафтара бо ҳиҷоҳо нависед. <i>Ду-шан-бе, Се-шан-бе, Чор-шан-бе, Панҷ-шан-бе, Ҷум-а, Шан-бе, Як- шан-бе.</i>	5-8		
7.	КНСМ-6	Фф Фф Фф Фф Ман Ф ҳастам, бачаҳо Истоби файзу баракат, Доим, фаҳмиш, Ман танҳо мегӯям, ки бигзор онҳо бошанд.	5-8		
8.	Калимаҳои реша ва реша	Аз калимаҳо ва навиштан ҷумлаҳо созед. Муайян кардани асос ва иловаҳо. <i>Обдор, сероб, беоб, сероб, сероб.</i>	5-8		
9.	Калимаҳои реша ва реша	Диктанти луғат.	5-8		
10.	Калимаҳои реша ва реша	Гг Гг Гг Гг Одами «Г» бадан дорад Ман бас шуд, духтарам. Ман туро дар гул вомехӯрам Чӣ гули зебо. Донишҷӯён пас аз навиштан пояро муайян мекунам.	5-8		
11.	Калимаҳои реша ва реша	Навиштани интиҳобӣ. Аз матн калимаҳои қофияро ёфта нависед.	5-8		
12.	Калимаҳои реша ва реша	Бо суффикси калимасозии додашуда калима сохтан ва навиштан.	5-8		
13.	КНСМ-7	Шунавонидан диктант.	5-8		
14.	Иловаҳои калимасоз	Хх Хх Хх Хх Ҳарфи “Х” ҳайрон аст Ман ҳайронам, ки шумо маро ғизо намедихед. Ҳама ҳарфҳо дар дохили он ҳастанд “Х”-ро ҷудо кардан осон аст.	5-8		

15.	Иловаҳои калимасоз	Бо истифода аз калимаҳои “хонанда”, “кор” ва хушмуомила ҷумлаҳо созад ва нависед.	5-8		
16.	Иловаҳои калимасоз	Эҷод ва навиштани чанд вожа бар каломи азизам. Масалан: <i>ишқ, занбӯри асал, Рум, навъи ман.</i>	5-8		
17.	Суффикси калимасоз	Бо истифода аз зарфҳои калимасоз 12 калима нависед.	5-8		
18.	Зарфҳои тағирдиҳандаи калимаҳо	Ии Ии Ии Ии Каминаро «ман» мегӯянд, Ман ростқавл ва оқил ҳастам. Ханда хушбахтӣ ва хушбахтист.	5-8		
19.	Зарфҳои тағирдиҳандаи калимаҳо	Диктанти шунавонӣ.	10		
20.	КНСМ-8	Диктанти луғат.	5-8		
21.	Зарфҳои тағирдиҳандаи калимаҳо	Бо истифода аз пасвандҳои додашуда калима сохтан.	5-8		
22.	Зарфҳои калимасоз ва ивазкунандаи калима	Чч Чч Чч Чч “Ч” хеле зебо аст, Ман дар сафи. Навиштани “чӯча” Ман ба кор омодаам.	5-8		
23.	Гурӯҳи калимаҳо, исм	Диктанти тасвирӣ. Сурат: <i>уқоб, дуд, гугурд, зубтурум, собун, харбуза, ...</i>	5-8		
24.	Исм	Диктанти луғат.	5-8		
25.	Исм	Навиштани зарбулмасал. <i>Модар ва фарзанд – лола бо гул.</i>	5-8		
26.	Исм	Кк Кк Кк Кк Шумо “К”-ро дидаед. Дар китобҳо бисёр ҳастанд. Биёед ҳар рӯз вохӯрем Мо омадем, хуб!	5-8		
27.	КНСМ-9	Диктанти ройгон.	5-8		
28.	Машқхоро иҷро кунед	Навиштани ҳайвоноти хонагӣ. <i>Саг, гурба, асп, гӯсфанд, хар, буз, гов.</i>	5-8		
29.	Исм	Ҳама сабзавотро нависед. <i>Бодиринг, помидор, пиёз, картошка, шалғам, сабзӣ, лаблабу.</i>	5-8		
30.	Аз рӯи расм ба саволҳо ҷавоб диҳед	Дар асоси расм матни хурд эҷод кунед.	5-8		
31.	Такмилдиҳӣ	Лл Лл Лл Лл	5-8		

		Л маро мешиносад Лобар, лола. Вақте ки шумо мешиносед Кӯдакони танбал.			
32.	КНСМ-10	Диктанти намоиш.	5-8		
33.	Исмҳоро муайян кунед	Ба кӯдакон расм нишон диҳед ки дар он тасвир шудааст мепурсем ва менависем ва исмро муайян мекунем.	5-8		
34.	Такрор дар асоси қоидаҳо	<i>Себи тиллоӣ гир, баракат гир.</i> Чумларо таҳлил кунед ва дар 3 сатр нависед.	5-8		
	Чоряки III				
1.	Исмҳои танҳо ва ҷамъ	Мм Мм Мм Мм Ман “М” ҳастам ва бароҳат зиндагӣ мекунам. Дар кишвари мустақил. Истиқлолият муқаддас аст, Албатта, мустаҳкам кунед.	5-8		
2.	Исмҳои танҳо ва ҷамъ	Масал: <i>Бо офтоби осмон, Одам – бо одоб.</i>	5-8		
3.	Исмҳои танҳо ва ҷамъ	Хонандагон дар мавзуи «Барфи бринҷӣ» иборат аз 4 ҷумла матни мустақил менависанд.	5-8		
4.	Исмҳои танҳо ва ҷамъ	Тасвирҳоро бо номи онҳо иваз кунед. <i>Малика аз бог себ ҷидааст.</i>	5-8		
5.	Исмҳои танҳо ва ҷамъ	Нн Нн Нн Нн Навбати ман, рафиқон. Ман ба нардбон монандам. Қадам ба қадам Ба ҳадафатон бирасед.	5-8		
6.	Исмҳои танҳо ва ҷамъ	Мушкилот: Панҷ рафиқи хурду калон, Агар ташкил карда шавад, бофта мешавад.	5-8		
7.	Исмҳои танҳо ва ҷамъ	Диктанти луғавӣ.	5-8		
8.	КНСМ-11. Диктант	Диктанти таъкид.	5-8		
9.	Суффиксҳои аспсоз	Калимаҳоро ба тартиб дароварда, ҷумла созед. <i>Хеле, зебо, деҳа, аз они мо.</i>	5-8		
10.	Суффиксҳои исмсоз	Санъаткорони ҷавон. Бо иваз кардани мавқеи ҳарфҳо 5 калима созед. Масалан: <i>сомса.</i>	5-8		

11.	Суффиксҳои исмсоз	Тасвирхоро бо номи онҳо иваз кунед. <i>Раъно байрақ сохт.</i>	5-8		
12.	Суффиксҳои исмсоз	Оо Оо Оо Оо Ман камаш “О” ҳастам, Мисли себ мудаввар. Ман на дасту на пой дорам Даврадор аст?	5-8		
13.	Сифат	Чустуҷӯ: <i>Дарро бе дасту по мекушояд. (шамол)</i>	5-8		
14.	Сифат	Ба саволҳо ҷавоб нависед. (чӣ) осмон (чӣ) гулҳо (чӣ) ранг аст пахта?	5-8		
15.	Сифат	Сифатро тавассути нусхабардории ҷумла муайян кунед. <i>Дӯстам ба ман тӯби зебо дод.</i>	5-8		
16.	Сифат	Пп Пп Пп Пп “П” машқ карда, ба камол расидааст. Паҳлавон шудам, паҳлавон. Агар мо “мубориза”-ро аз даст диҳем, Аз ман пушаймон нашавед.	5-8		
17.	Сифат	Навиштани зарбулмасал. <i>Фарзанд азиз аст, одоб аз ӯ азизтар аст.</i>	5-8		
18.	КНСМ-12. Навиштани ҳикоя	Бо илова кардани ҳиҷоҳи <i>да, ка, ма, лак, на, па</i> ҷумла сохтан.	5-8		
19.	Сифати изофӣ	Бо номи 4 фасл ҷумлаҳо нависед. <i>Зимистон</i> <i>Баҳор</i> <i>Тобистон</i> <i>Тиранмоҳ</i>	5-8		
20.	Сифати изофӣ	Дар мавзӯи «Зимистон» шеър навиштан. Мисли баҳор бегуноҳ. Зимистон низ зебоии худро дорад. Манзара зебост Вақте ки борон меборад, барф меборад.	5-8		
21.	Сифати изофӣ	Ққ Ққ Ққ Ққ Ман ҳарфи “Қ” хоҳам буд. Ман каме мисли “К” ҳастам. Ман дум дорам, ман ҳаргӯш нестам, Ман мисли мурғи ду бол дорам.	5-8		

22.	Сифати изофӣ	Навиштани зарбулмасал. <i>Дӯсти беҳтар аз китоб нест. Мӯл хондаги бисёр чизҳоро медонад.</i>	5-8		
23.	Сифати изофӣ	Диктанти шунавонӣ.	5-8		
24.	Шумора	Навиштани рақамҳо бо ҳарфҳо.	5-8		
25.	Шумора	Рр Рр Рр Рр Мо мактубҳои рангоранг дорем. Бодикқат назар кунед. Шумо фавран “Р”-ро хоҳед ёфт, Шумо “Р”-ро ҳамчун мушак менависед.	5-8		
26.	Шумора	Шеър менависанд, рақамро меёбанд. 5 ангушти дасти ростам, Дар дасти чапам 5 ангушт дорам. Агар ду дастам ҳамроҳ шавад, Чанд ангушт?	5-8		
27.	Шумора	Тасвирҳоро бо номи онҳо иваз кунед. <i>Ман ба парранда каме дона додам.</i>	5-8		
28.	КНСМ-13. Холикро пур кунед	Аз хотира навиштани диктант.	5-8		
29.	Феъл	Дар мавзуи «Деҳаи мо» 4 ҷумла нависед.	5-8		
30.	Феъл	Муаммо менависанд ва феълро пайдо мекунанд. <i>Синаи сафед <u>кушода шуд</u>, Дунё <u>мунаввар шуд</u>.</i>	5-8		
31.	Феъл	Сс Сс Сс Сс Ман “С” барои ту сухан мегӯям, Ман дар бисёр калимаҳо вомехӯрам. Бодикқат, дарс гиред Зуд савод.	5-8		
32.	Феъл	Масалҳо. Аз 2 сатр нависед. <i>Кори имрӯзаро ба фардо нагузored.</i>	5-8		
33.	Феъл	Аз рӯи расм ба саволҳо ҷавоб диҳед. Духтарон чӣ кор мекунанд? Дилобар чи кор мекунад?	5-8		
34.	Феъл	Аз хотира навиштани диктант.	5-8		
35.	Феъл	<i>Чиданд, себҳоро, бачагон.</i> Бо тартиби навиштани ҷумлаҳо феълҳоро муайян кунед.	5-8		
36.	Феъл	Дар мавзӯи «тирамоҳ» 4 ҷумла навиштани феълҳоро муайян кунед.	5-8		
37.	Феъл	Тт Тт Тт Тт	5-8		

		“Т” гӯё ман зинда бошам, Ман ба ту хеле ниёз дорам. Бигӯ: Торамӣ, Тоҳир Кӣ маро мешиносад?			
38.	Феъл	Тасвирҳоро бо номи онҳо иваз кунед. <i>Ман ба парранда каме дона додам.</i>	5-8		
39.	КНСМ-14	Диктанти ройгон.	5-8		
40.	8 март иди занон аст	“Рӯзи Модар”.	5-8		
41.	Далерии занон	Табрикнома нависед.	5-8		
42.	Феълҳои иштирокку- нанда ва ғайриишти- роқӣ	Дар як сатр навиштани феълҳои ҳисса ва дар як сатр. <i>Вай навиштааст, нанавиштааст.</i>	5-8		
43.	Феълҳои иштирокку- нанда ва ғайриишти- роқӣ	Калимаҳоро, ки онҳоро ба феълҳои номунтазам табдил медиҳанд, нависед. <i>Биё, бинавис, каш, дод, бимон.</i>	5-8		
44.	Феълҳои иштирокку- нанда ва ғайриишти- роқӣ	Ҷумлаҳоро ба тартиб нависед. <i>Бо, табиат, баҳор, ибтидо, хона гул мекунад, аз хоб.</i>	5-8		
45.	Феълҳои иштирокку- нанда ва ғайриишти- роқӣ	Уу Уу Уу Уу Дар дохили ҳарфҳо Санаҳои “У” мебошанд. Дар хона, дар ток, Ман “У” ҳастам, ки вохӯрдам.	5-8		
46.	Феълҳои иштирокку- нанда ва ғайриишти- роқӣ	Масал. Дар 4 сатр нависед. <i>Ҳафт чен кунед ва як буред.</i>	5-8		
47.	КНСМ-15. Санҷиш	Навиштани диктанти фаҳмондадиҳӣ.	5-8		
48.	Такмилдиҳӣ	Номҳои 12 моҳро нависед.	5-8		
	Ҷорҳои IV				
1.	Зарфҳои феълсоз	Ҳама номҳои идро нависед.	5-8		
2.	Зарфҳои феълсоз	Навиштани диктанти ихтиёрӣ.	5-8		
3.	Зарфҳои	Навиштани зарбулмасал. <i>Дар давоми</i>	5-8		

	феълсоз	кори боқимонда барф меборад.			
4.	КНСМ-16. Диктант	Диктанти шунавонӣ.	5-8		
5.	Суффиксҳои асосӣ ва калимасоз	Як муаммо нависед. <i>Дарро бе дасту по мекушояд. (калид)</i>	5-8		
6.	Ҳикоя эҷод кунед	<i>ун-во-нӣ, у-мед, ус-ту-хон</i> ташкил медиханд. <i>унвонӣ, умед, устухон.</i>	5-8		
7.	Такрор кунед. Гап дар чист, гап чист?	<i>Асал, меояд, ҷамъ мекунад, буд,</i> <i>занбӯрҳо.</i> Бо роҳи дуруст гузоштани калимаҳо ҷумлаҳо созад.	5-8		
8.	Чӣ гап?	Кӯдакон дар сабз Майдонҳо ҷой доранд. Ҳангоми газидан гиря мекунад, Онро бо шӯрбо хӯрдан мумкин аст...	5-8		
9.	Ҷузъҳои ибтидоӣ ва дуюмдараҷаи ҷумла	Вв Вв Вв Вв Калимаҳои «варрак», «варақ» бе ман навишта намешавад. Оё шумо медонед, ки ман “В” ҳастам? Дӯстии мо вайроннашаванда аст.	5-8		
10.	Биёбон зинда шуд	Нусхабардории тасвирҳо ба ҷои номҳои онҳо. <i>Дар паси абрҳо</i>	5-8		
11.	Дарак, ҷумлаҳои пурсишӣ	Аз рӯи расм, ҷумлаи саволи тасвир нависед.	5-8		
12.	Навиштани изҳороти КНСМ-17	Диктанти луғат.	5-8		
13.	Дар хатогиҳо кор кунед	<i>Модару фарзанд бо лола.</i> Ба ҷои тасвирҳо номи онҳоро нусхабардорӣ кунед.	5-8		
14.	Калимаҳоро ба қисмҳо тақсим кунед	Хх Хх Хх Хх Маро огоҳ кунед Камина низ мавҷуд аст. Хола, ба гуфтаи хурӯс, Ман вохӯрам, албатта.	5-8		
15.	Суффикси калимасоз	Як муаммо нависед. <i>Сараи шона, думи дос. (хурӯс)</i>	5-8		
16.	Ба саволҳо ҷавоб нависед	Навиштани калимаҳои марбут ба садонокҳои ҳамсоя аз қабил <i>материал, радиатор, радио, табиат,</i> <i>миллион.</i>	5-8		
17.	Ҷумлаҳо созад	Йй Йй Йй Йй Роҳбари хандовар, ҳамсафарон,	5-8		

		Онҳо “Паланг” менависанд. Агар гӯянд, “Й”-ро нишон диҳед. Надониста ангуштро газанд.			
18.	Иловаҳо	Як муаммо нависед. Аз 2 сатр. <i>Ман меравам, ӯ мемонад.</i>	5-8		
19.	Исмҳоро муайян кунед	Онҳо диктант менависанд ва исмҳоро муайян мекунанд.	5-8		
20.	Исмҳоро муайян кунед	Дар бораи «Китоб» матни кӯтоҳ созед ва исмҳоро муайян кунед.	5-8		
21.	Исмҳои ягонро ба ҷамъ иваз кунед	Зз Зз Зз Зз Биё шинос шавем: «З» мешавам. Ҳар кӣ доно, зирак, Ҳамеша гап Ман тамоман дилгир нестам.	5-8		
22.	Бо исм ва феъл таркиб нависед	<i>Хуришд... китоб, китоб... хонед, себ... ранг, хонед... дӯст медорам.</i>	5-8		
23.	Саволу ҷавоб дар асоси қоидаҳо	Диктант нишон диҳед.	5-8		
24.	КНСМ-18. Диктант	Ўў Ўў Ўў Ўў Ман “Ў” ҳастам, бо ман Тобистони Ўзбекистон. Кӣ медонад, ки ў кист, Ҷаҳон ўро мешиносад.	5-8		
25.	Дар ҳатогихо қор кунед	Навиштани диктанти фаҳмондадиҳӣ.	5-8		
26.	Феълҳоро муайян кунед	Калимаҳои <i>пиртирак, хайхайла, гиггижла ва гайраро</i> дар 2 сатр нависед.	5-8		
27.	9 май “Рӯзи ёдбуд ва қадрдонӣ”	Навиштан аз номи шахсиятҳои бузурги таърихӣ дар асоси осори “Китоби хониш”.	5-8		
28.	Мисол	Имлои калимаҳои душвор. Барои намуна: <i>Мозаика, стадион, биология, миллиард, мавод.</i>	5-8		
29.	Мушкилот	Ғғ Ғғ Ғғ Ғғ Ман дилчасп “Ғ” ҳастам, Ман каме ба “Г” монандам. Лутфан оромона гӯед Фарқият чист рафик?	5-8		
30.	Дар боғи ҳайвонот	Номи ҳайвоноти ваҳширо нависед.	5-8		
31.	Нишонаҳои	Диктант ва пунктуацияи озод.	5-8		

	пунктуатсияро муайян кунед				
32.	Доно ва бой	Шш Шш Шш Шш Ман «Ш» ба хизмат тайёрам, Саросема нашавед. Аз «Шоҳмот» ва «Шаҳар», Маро зуд ёбед.	5-8		
33.	Дар тобистон	Чустучӯ: <i>Як пора нон, як торт ба дунё. (Моҳ)</i>	1		
34.	Чумлаҳоро пур кунед	Навиштани диктанти таъкид.	5-8		
35.	Дар таътил	Чч Чч Чч Чч «Ч» намедонам, хастагӣ Ки ташнаи дониш аст. Ман хоиданам Озод бошед, ки маро хонед.	5-8		
36.	Такмилдиҳӣ	Калимаҳои <i>замгин, камон, андеша, шеър, баракат, меъмор-ро</i> нависед.	5-8		
37.	КНСМ-19	Навиштани диктанти намоишӣ.	5-8		
38.	Маводи иловагӣ	Нг Нг Нг Нг Дар назари хонанда Ман ба наздикӣ бо шумо вохӯрам. Бодиринг диринг-диринг, Бехато, дуруст нависед.	5-8		
39.	Маводи иловагӣ	Як муаммо нависед. <i>Он мезанад, Аз зери он корвоне мегузарад. (жумкунӣ)</i>	5-8		
40.	Маводи иловагӣ	(ъ) навиштани калимаҳо бо дефис. Кӣ меояд аломати Ман аломати таваккуф ҳастам Бо ту вомехӯрам, Кӣ онро зуд ёфта метавонад?	5-8		

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Талаботи педагоги ва дидактикии ташкили лаҳзаҳои Ҳуснихат чист?
2. Лаҳзаҳои ҳуснихат дар синфҳои 1-4 чи тавр ташкил карда мешаванд?
3. Қоидаҳои таълими ҳуснихат чиро дар назар дорад?
4. Барои дуруст ташкил намудани лаҳзаҳои табрикӣ аз муаллим чӣ гуна талабот пешбинӣ мешавад?

5. Барномаи синфи ибтидоиро аз рӯи талаботи назорати ҳуснихат таҳлил намоед.

6. Байни таълими хаттӣ ва салоҳияти гуфторӣ чӣ гуна робита вучуд дорад?

7. Дар асоси мисол лаҳзаҳои ҳуснихатро дар синфҳои 1, 2, 4 ба нақша гиред.

МАВЗӢИ 15. Дарси намунавӣ аз фанни “АЛИФБО” дар мавзӯи “Методикаи омӯзиши овоз ва ҳарфи Қ”

Нақша:

1. Мазмун ва моҳияти лаҳзаҳои таркибии овозҳо.
2. Тартиб додани лаҳзаҳои хатнависӣ ва алоқаи он бо забон.
3. Намунаи банақшагирии дақиқаи ҳуснихат дар синфи 1.

***Мақсади дарс:** Ба хонандагон тарзи методикаи омӯзиши овоз ва ҳарфи Қ ва ҳам дарси намунавӣ-ро омӯзонидан.*

***Вожаҳои калидӣ:** овоз, ҳарф, овози қ, ҳарфи қ, саволаку ҷавобак, бозӣ, шеър, мақол, зарбулмасал, кроссворд, ребус, чистон.*

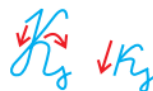
ОВОЗ ВА ҲАРФИ Ққ.

Мақсади дарс:

Дар хонандагон мустаҳкам намудани овоз ва ҳарфи Ққ. Инкишофи нутқи мураттаби хонандагон.

1. Такрори овозҳои омӯхташуда.
2. Кор бо овози нав. (аз рӯи расмҳои: қалам, қайчӣ, қолин, қу ва монандкунии предметҳо бо ҳарфҳо).

Намуди зоҳирии ҳарфи Ққ ва имлои он:

Ҳарфи Ққ-и калон ва имлои он:

Ҷ Ҷ Ҷ

Ҷ Ҷ Ҷ

Ҷ Ҷ Ҷ

Ҷосим

Ҷаҳҳор

Ҷаҳҳи Оким калом.

Ҳарфи Ққ-и хурд ва имлои он:

қ қ қ

қ қ қ

қ қ қ

қалам

ҳуққ

Қ кашам қалам шикаст,

Думчаи Қ дароз шуд.

Қалам гуфто, ки ман шоҳи ҷаҳонам,

Қаламкашро ба мақсад мерасонам.

О В О З

1. Ашъёҳои тасвиршударо номбар кунед ва гӯед, ки дар ин номҳо кадом овоз такрор меёбад?

Талабагон ашъёҳоро номбар намуда, муайян мекунанд, ки овози Қ ин калимаҳо такрор меёбанд. Инчунин тарзи талаффузи овозро такроран машқ намуда мустаҳкам менамоянд.

2. Варзиши фонетикӣ.

Бачаҳо овози парандагонро фарқ намуда ба онҳо тақлидкунон тарзи талаффузи ҳарфро мустаҳкам менамоянд. Овози парандагонро медонед?

Мурғ чӣ хел овоз мебарорад?

(Қут...қут...қут....қутут.).

Хурӯс чӣ? (Қу...қу...қу....қу...қу...қуууу.).

Қурбоққа чӣ хел суруд меҳонад? (Қур... кур... куррр.).

Зоғ чӣ ҳал овоз мебарорад? (Қарр... қарр... қаррр.).

Дар вақти кафкӯбӣ чӣ хел садо мебарояд? (қарс... қарс... қарс.).

Офарин бачаҳо!

Тарзи талаффузи овози Қ эзоҳ дода мешавад.

3. Бачагоне, ки дар номи худ ва дар номи падару модарашон овози Қ ҳаст аз ҷой бархезанд.

Бачаҳо аз ҷой хеста номҳои ҳарфи Қ доштаро номбар мекунанд. Ба зами он супориш дода мешавад, ки калимаҳои гирд оранд, ки овози Қ дар аввал, мобайн ва охир оянд.

Бачаҳо ин 3 намуди супоришро ҳам иҷро менамоянд.

4. Ман ҳоло шеър меҳонам, Шумо калимаи охириро номбар мекунед.

Дар сари симчӯб,

Нишаста чумчуқ.

Бо нӯлаш симро

Мезанад (туқ...туқ).

5. Бозии “Саволаку ҷавобак” гузаронида мешавад. Бачаҳо акнун ман ба шумоён савол медиҳам, кӯшиш кунед бо як калима ҷавоб гардонед, вале дар таркибаш овози Қ дошта бошад.

САВОЛАКУ ҶАВОБАК.

– Номат чист? – Қодир.

– Номи бародарад? – Қосимҷон.

– Дар дастат чӣ дорӣ? – Қоқу.

– Дар паҳлӯят расми кадом парранда? – Қу.

– Дар гирди қу кадом намуди растанӣ қад қашидааст? – Қамиш.

– Ин расмро бо чӣ буридан мумкин? – Қайчӣ.

Аз рӯи расми ФАСЛИ БАҲОР сӯҳбат карда мешавад.

6. Номи ашъёхоро истифода намуда, аз овози аввали онҳо калимаи пинҳониро ёбед. (Қ О С И М).

7. Бо ёрии бачаҳо ҳарфҳои гумшударо ёфта катакчаҳо ва ҷойҳои нуқтаро пур менамоем. Масалан: ...алам, ...урбо...а, ...амиш, бар... ҳал...а.

Аз рӯи ашъёҳои тайёркарда “Қолаби шавқовар” иҷро карда мешавад.

ҚО ... + ... + ... = ҚОСИМ, ҚОБИЛ, ҚОДИР, ҚОМАТ, ҚОҒАЗ.

ҚА ... + ... + ... = ҚАМИШ, ҚАЛАМ, ҚАЗОҚ, ҚАТОР, ҚАМАР.

Пас аз он, аз рӯи таблицайи ҳиҷо бачагон калимаҳои тартибдодаи худро намоиш медиҳанд.

Пас аз сохтани калимаҳо бозии “Афтиду тит шуд”-ро мегузарем. Бачаҳо бошанд ҳарфҳои титшударо бо тартиб гузошта калимаро месозанд. Намуна:

Қ М А

О Қ Ш = ҚОШУҚ.

Қ С = МАҚСАД.

У А Д

Ҳамин тавр кроссворд бозӣ карда, пас аз он ребусҳо ва мақолу зарбулмасалҳо ҳононда аз ёд куноноида мешавад.

Дар хотима аз рӯи тавсияи овоз ва ҳарфи *Қ* чистону шеърҳо хононда мешавад. Мазмун ва моҳияти ҳар як бозӣ ва шеърӯ мақолу зарбулмасалҳо бо маънои томаш фаҳмонида муаллим калимаҳои пешакӣ тартибдодаи худро пешкаш намуда, супоришҳоро худди ҳамин тавр иҷро карда мешавад.

Танаффус

Саволҳо барои ҳаёт бахшидани мавзӯ.

1. Мазмун ва моҳияти лаҳзаҳои таркибии овозҳо аз чӣ иборат аст?
2. Тартиб додани лаҳзаҳои хатнависӣ ва алоқаи он бо забон.
3. Намунаи банақшагирии дақиқаи ҳуснихат дар синфи 1.
4. Аз дигар овоз ва ҳарфҳо ҳам дарси намунавӣ навишед.

МАВЗЎҲОИ КОРҲОИ МУСТАҚИЛОНА

1. Ҳуснихат ва методикаи таълими он ҳамчун фанни педагоги.
2. Таълими Ҳуснихат марҳилаи аввали ташаккули нутқи хаттӣ.
3. Робитаи методикаи таълими ҳуснихат ва дигар фанҳо.
4. Аҳамияти педагоги ва иҷтимоии навиштан.
5. Таҳлили адабиёт оид ба методологияи Ҳуснихат.
6. Нақши таълими ҳуснихат дар ташаккули нутқи пайваст.
7. Масъалаҳои назариявии таълими ҳуснихат.
8. Масъалаҳои амалии таълими ҳуснихат.
9. Хусусиятҳои дидактикии таълими ҳуснихат.
10. Аҳамияти тарбиявии таълими ҳуснихат.
11. Ҷанбаҳои алоқаи таълими ҳуснихат ва таълими хониш.
12. Кор оид ба хатогиҳо дар таълими ҳуснихат.
13. Омода намудани корҳои методӣ барои таълими ҳуснихат.
14. Аҳамияти методии таълими ҳуснихат.
15. Кор оид ба ҳуҷҷатҳои меъёрий оид ба таълими ҳуснихат.
16. Аҳамияти таърихии таълими ҳуснихат.
17. Таълими Ҳуснихат аз шартҳои муҳимми азхудкунии фанҳо.
18. Инъикоси характери талаба дар ҳуснхат.
19. Хусусиятҳои психологӣ таълими ҳуснихат.
20. Хусусиятҳои педагогӣ таълими ҳуснихат.
21. Робитаи ногурастани таълими ҳуснихат бо методикаи таълими забони модари.
22. Кор оид ба сарчашмаҳои таълими ҳуснихат.
23. Кор дар болои ҳарфҳое, ки аз боло навишта шудаанд.
24. Кор дар болои ҳарфҳое, ки аз поён навишта шудаанд.
25. Кор оид ба ҳарфҳое, ки аз боло пайвастанд.
26. Кор оид ба ҳарфҳое, ки аз мобайн пайваст мешаванд.
27. Кор оид ба ҳарфҳое, ки аз поён пайваст мешаванд.
28. Кор оид ба ҳарфҳои калон бо унсурҳои пайвасткунанда.
29. Кор бо ҳарфҳои калон бе унсури пайвасткунанда.
30. Вазифаҳои асосии китоби алифбо ва давраҳои асосии он.
31. Аломатҳои шартӣ давраи алифбо ва мавҳумҳои онҳо.
32. Роҳҳои инкишофи нутқи хаттӣ ва даҳонии хонандагон.
33. Кор бо аломатҳои китобати ва аҳамияти он.

ЛУҒАТ

Асоси методологӣ – илмҳое, ки барои омӯзиши объектҳо асос мебошанд.

Восита – 1) тадбир, ходиса, усул; 2) ба маънои миёна, миёна.

Воситаҳои дидактикӣ – варақаҳо, таҷҳизот, маделҳо, макетҳо, намоишгоҳҳо, асбобҳои техникии компютерӣ, таҷҳизот ва маҷмӯи маҳсулоте, ки барои таълими фанни мушаххас заруранд.

Метод – «роҳи дониш ва тадқиқот», «назария», «таълимот». Роҳҳои бо дониш, маҳорат ва маҳорат мусаллаҳ гардондани талабагон.

Методикаи таълими ҳуснихат – дар асоси талаботи стандарти давлатии таълим ба хонандагон навиштан омӯзонидан.

Методология – маҷмӯи усулҳо ва усулҳои иҷрои кор.

Методологияи таълими савод – муайян намудани усул ва усулҳои таълими хониш ва навиштани синфҳои ибтидоӣ ба хонандагони синфҳои ибтидоӣ ва татбиқи онҳо дар раванди таълим.

Меъёрҳои забони адабӣ – қоидаҳои фонетикӣ, луғавӣ ва грамматикӣ.

Объект – соҳаи воқеият мебошад, ки аз ҷониби илми муайян омӯхта мешавад.

Принсипи азхуд кардани нутқи даҳонӣ – пеш аз нутқи хаттӣ системаи таълими забонро муайян мекунад.

Принсипи арзёбии ифоданокии нутқ – аз фаҳмидани ранги эҳсосии калимаҳо ва гардиши нутқ, дигар воситаҳои бадеӣ ва тасвирии забон.

Принсипи генетикӣ – гузариши тадриҷан аз ҳарфҳои оддӣ ба ҳарфҳои мураккабтар.

Принсипи дарки маъноҳои забон – фаҳмидани калима, морфема, ибора, ҷумла ва робитаи байни онҳо.

Принсипи огоҳӣ дар ҳуснихат – донишҷӯён медонанд, ки шакли ҳарфро чӣ гуна ва бо кадом тартиб навиштан, қодир будан, қитъа, баландӣ ва бари ҳарфро дуруст ба ҳадаф гузошта тавонанд.

Принсипи ҳассосияти забон – фаҳмидани сохтор ва системаи Ҳамоҳангии забон.

Раванди дидактикӣ – 1) хонандагонро роҳнамоӣ мекунад; 2) амаликунандаи фаъолияти шахсии маърифатии хонандагон; 3) қисмҳое, ки роҳбарии ин фаъолиятро аз тарафи муаллим таъмин менамоянд.

Усул – тарзи иҷрои кор, тарзи амал, намуд, тартиб.

Усули нусхабардорӣ – дуруст ташаккул додани шакли ҳарф.

Усули ритмикӣ – машқ кардани навиштан дар асоси ритм.

Усули санҷиши назариявӣ – усули ба назариявӣ асосёфта.

Усули санҷиши эмпирикӣ – усули ба таҷриба асосёфта.

Усули хатӣ – ҷойгиршавии унсурҳои алоҳида дар нома.

Хаттот – шахсест, ки матнро бо эҳтиёт нусхабардорӣ мекунад.

Ҳуснихат фанниест, ки ба ташаккули малакаҳои хатӣ, наққошӣ ва ҳисобкунии хонандагони синни 7-11 сола дар асоси талаботи педагогӣ, равонӣ ва эстетикӣ, инчунин ба хонандагон ба таври зебо омӯзонидани хатӣ нигаронида шудааст. Дар синфҳои ибтидоӣ асосҳои хатти дар асоси тавсияҳои муҳимтарини педагогӣ, таҷрибаи фарди ва қоидаҳои забоншиносӣ омӯзонидани мешавад. Натиҷаи ҳамин аст, ки хонандагони синфҳои ибтидоӣ маҳорати зебои навиштанро инкишоф медиҳанд. Аз таҷрибаи психологияи педагогӣ ба муаллиф нигариста характери хонандагонро муайян кардан мумкин аст.

АДАБИЁТҲОИ ТАВСИЯШУДА

1. Аксенева А.К., Якубовская Э.В. Дидактические игры. Москва. 1991.
4. Баҳорӣ А. Алифбо – улфати мо. Маҷаллаи ЧАШМА. № 19. 1998.
2. Давидов В.В. Проблемы развивающего обучения. Москва. 1996.
3. Лутфуллоев М. Методикаи таълими забони тоҷикӣ дар синфҳои ибтидоӣ. Душанбе, Ирфон. 1996.
5. Львов М.Г. Методика обучения русского языку в начальных классах. Москва. 1996.
6. Мухина В.С. Шестилетний ребёнок в школе. Москва, 1989.
7. Тихонов Е.И. Развитие речи детей. 1999.
8. Эшонҷонов А., Шукурова М. Методикаи таълими забони тоҷикӣ дар синфҳои ибтидоӣ. Душанбе, Ирфон. 1999.
9. Макаров В.И. Использование игровых моментов при обучении грамоте. Начальная школа. № 6. 1998.
10. Ҷӯраева Р.Ч. Бозҳои грамматикӣ ҳангоми омӯзиши грамматика ва имло”.Мақтаби советӣ. № 12. 1998.
12. Тьюриков В., Шоғуломов Р. 100 саволга 100 ҷавоб, 2-китоб. Тошкент, 2001.
13. Ҳасанова К. Методикаи корҳои тарбияви ва беруназсинфӣ. Самарқанд ўзб. файл. илмий нашр. 2017.
14. Маннопова И.А. Таълими меҳнат дар синфҳои ибтидоӣ. Тошкент. 2015.
15. Чориев Т. Забони модарӣ. Синфи 1. – Т.: Ўзбекистон. 2018.
16. Чориев Т. Забони модарӣ. Синфи 2. – Т.: Ўзбекистон. 2012.
17. Чориев Т. Забони модарӣ. Синфи 3. – Т.: Ўзбекистон. 2016.
18. Каримжанов А. Мактабгача ва бошланғич таълимда мустақил ишлар. Чирчиқ, 2019.
19. Каримжанов А. Таълим-тарбия жараёнини ташкил қилишда болалар психодиагностикаси. Чирчиқ. 2019.

20. Каримжанов А. Педагогик тизимни бошқариш асослари. Тошкент. 2012.

21. Каримжанов А. Таълим тизимини бошқариш асослари. Тошкент. 2016.

22. Каримжанов А. Педагогик тизимни бошқаришнинг меъёрий асослари. Чирчиқ. 2020.

23. Каримжанов А. Бошланғич синф дарсларида грамматик ўйинлар тури. Чирчиқ. 2019.

24. Каримжанов А. Замонавий педагогиканинг долзарб муаммолари / Мақолалар тўплами. Тошкент, 2020.

25. Каримжанов А. Педагогик тизимнинг ижтимоий муаммолари / Мақолалар тўплами. 2020. 41-45 бетлар.

26. Каримжанов А. Буюк алломаларнинг... ғоядошлиги / “Таълимда замонавий кластер тизими” мавзусидаги конференция тўплами. Чирчиқ. 2019.

27. Каримжанов А. Бошланғич таълим машғулотларини кластер метод орқали ташкил қилиш / Таълимда замонавий ёндашув. Конференция тўплами. Чирчиқ, 2019.

27. Каримжанов А., Очилов Ф.И. Бошланғич синфларда таълим-тарбия муаммолари // Ўқув-услубий қўлланма – Т.: “Firdavs-Shoh” нашриёти. 2021. – Б. 204.

11. Каримжанова Д. Проблемы организации игры в семье. Илм сарчашмалари. 2019. №12. – С. 131-136.

М У Н Д А Р И Ч А

ПЕШГУФТОР	3
Талабҳо нисбати фанни методикаи Ҳуснихат	
дар давраи савод	4
Мавзӯи 1. Мақсад ва вазифаҳои илми “Ҳуснихат ва методологияи таълими он”	5
Мавзӯи 2. Таърихи хаттотӣ ва марҳалаҳои инкишофи он	11
Мавзӯи 3. Намунаҳои пайдошавии аввалини хати муосир ва намунаҳои онҳо	19
Мавзӯи 4. Таърихи санъати хаттот дар Осиёи Миёна	23
Мавзӯи 5. Таърихи алифбои ўзбекӣ ва методологияи ҳуснихат дар асоси хатти лотинӣ	28
Мавзӯи 6. Асосҳои илми-амалии омӯзиши принципҳои Ҳуснихат	39
Мавзӯи 7. Усулҳои асосӣ ва методикаи таълими Ҳуснихат	43
Мавзӯи 8. Асосҳои амалӣ-техникии таълими Ҳуснихат. Кор бо дафтар	50
Мавзӯи 9. Методикаи омӯзиши таҳлили ҳарфҳои гурӯҳӣ. Ҳуснихат ва вазифаҳои муаллим дар таълими синфҳои ибтидоӣ	55
Мавзӯи 10. Методикаи омӯзиши асосҳои графיקии ҳуснихат. Давраи тайёрӣ ва тарзи навишти овоз ва ҳарфҳо	59
Мавзӯи 11. Тарзи истифодаи алифбои ниёгон. Талаботҳои педагогӣ ва психологӣ оиди омӯзиши нутқи хаттӣ	62
Мавзӯи 12. Такрори ҳарфу овозҳо. Машқи навишти нақлҳои хаттӣ	70
Мавзӯи 13. Ҳичо ва калима. Роҳҳои ҳичосозӣ ва калимасозӣ. Баплангирии нақшаи таълими ҳуснихат	73
Мавзӯи 14. Мазмуни лаҳзаҳои ҳуснихат дар синфҳои ибтидоӣ ва талабот ба нақшагирии онҳо	80
Мавзӯи 15. Дарси намунавӣ аз фанни “АЛИФБО” дар мавзӯи “Методикаи омӯзиши овоз ва ҳарфи Қ”	101
ТЭСТ	106
МАВЗӢҲОИ ҚОРҲОИ МУСТАҚИЛОНА	116
ЛУҒАТ	117
АДАБИЁТҲОИ ТАВСИЯШУДА	119

O'QUV ADABIYOTINING NASHR RUXSATNOMASI

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va
innovatsiyalar vazirligining 2023 yil "27" **Mart**
dagi "68"-sonli buyrug'iga asosan

A. Karimjanov, F.I. Ochilov, D.A. Karimjonova

(muallifning familiyasi, ismi-sharifi)

Boshlang'ich ta'lim

(ta'lim yo'nalishi (mutaxassisligi))

_____ ning
talabalari (o'quvchilari) uchun tavsiya etilgan

Memodurqan matallami Xusniqadam

(o'quv adabiyotining nomi va turi, darslik, o'quv yo'nalishi)

_____ ga
O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
tomonidan litsenziya berilgan nashriyotlarda nashr
etishga ruxsat berildi.

Vazir

I. Abduraxmonov

№ 68 - 658

Аличан КАРИМЧАНОВ
Фариддун Изатуллоевич ОЧИЛОВ
Дилноза Аличановна КАРИМЧАНОВА

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ **ҲУСНИХАТ**

(Дастури омӯзишӣ-таълимӣ барои донишомӯзони
бакалавриати “Таълими ибтидоӣ” – 60110500)

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliquziyeva
Musahhih: M. Yunusova
Sahifalovchi: A. Muhammad

Nashr lits. №2244. 25.08.2020.
Bosishga ruxsat etildi 22.07.2023.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog‘ozi. “Times New Roman”
garniturası. Hisob-nashr tabog‘i 16,5.
Adadi 100 dona. Buyurtma №146.

“ZEBO PRINT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent sh., Yashnobod tumani, 22-harbiy shaharcha.

This image shows a full page of blank white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a template for writing or drawing. There are no margins, text, or other markings present.